

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AFGANİSTAN-ÇİN SİYASİ İLİŞKİLERİNİN GEÇMİŞİ VE
GELECEĞİ**

HAZIRLAYAN

Abdul Satar RAFAT YAVUZ

2030220045

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

ISPARTA, 2023

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisan tezi olarak sunduğum “*Afganistan-Çin Siyasi İlişkilerinin Geçmişi ve Geleceği*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza

Abdul Satar RAFAT YAVUZ

09/08/2023

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Abdul Satar RAFAT YAVUZ
Öğrenci Numarası	2030220045
Enstitü Ana Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
Programı	
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Prof. Dr. Timuçin KODAMAN
Tez Başlığı	Afganistan-Çin Siyasi İlişkilerinin Geçmişi ve Geleceği
Turnitin Ödev Numarası	2143052206

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 08/08/2023 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesininin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

% 7'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

09/08/2023

(İmza)

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

ÖZET

Bu çalışmada tarih boyunca, Afganistan ve Çin arasındaki siyasi ilişkilerin gidişatının değerlendirme altına alınması hedeflenmiştir. İlk çağlardan bu yana gelişen siyasi ilişkiler kısaca gözden geçirilip, aslında 15 Ağustos 2021’de başlayan İkinci Taliban dönemi üzerinde durulmuştur. Tarih boyunca birçok yabancı istilaya karşı durmuş olan Afganistan ve Çin’in birbirleri ile olan siyasi ilişkileri her zaman dostane olmuştur. Bir taraftan günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) olarak bilinen ülkenin, dünya sahnesinde giderek büyümesi ile geldiği nokta unutulmadan, bu ülkenin komşularıyla ilişkileri gözden geçirilmiştir. Bu bağlamda ÇHC; yalnızca Afganistan değil, diğer Orta Asya Cumhuriyet’leri veya Asya kıtası ülkeleri ile ticaretini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bunun için bölgede, öncelikle siyasi istikrarın sağlanması yönünde çalışmalar yapmıştır. ÇHC, Orta Asya’nın genç cumhuriyetleri olan Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkelerle ikili-üçlü görüşmeler gerçekleştirerek, Afganistan’da istikrarı ve güvenliği sağlamaya çalışmıştır. Bu görüşmeler sonucunda önce Şanghay Beşlisi kurulmuş ve daha sonra bu örgüt Şanghay İşbirliği Örgütü’ne (ŞİÖ) evrilmiştir. 2001 yılında, ABD ve NATO güçlerinin Afganistan’ı işgali ile göreceli de olsa bir çeşit istikrar getirilen Afganistan’a; ÇHC’nin yaklaşımı tedbirli olmuştur. ÇHC, bir taraftan ABD işgalini bir çevreleme hareketi olarak görürken, siyasi istikrarın getirdiği güvenilir koşullarla Afganistan’la tedbirli ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. ÇHC, 2013 tarihinde Asya’yı Avrupa’ya bağlayacak olan Tek Kuşak Tek Yol (TKTY) projesini ilan etmiştir. Afganistan’ın coğrafi konumu bu proje için hayati önem taşıdığından dolayı ÇHC, Afganistan’ı güvenli ve anarşiden uzak bir halde tutarak TKTY projesinin sağlama alınmasını temin etmeyi hedeflemiştir. İkinci Taliban Dönemi’nde de ÇHC her zamanki politikasını bozmayarak, Taliban’la sınırlı ilişkiler içinde olmayı ve dolaylı yollarla Taliban’ı desteklemeyi seçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Orta Asya, Tek Kuşak Tek Yol, Afganistan-ÇHC
Siyasi İlişkileri

ABSTRACT

It is aimed to evaluate the course of political relations between Afghanistan and China throughout history. The political relations that have developed since the early ages are briefly reviewed and the second Taliban period, which started on August 15, 2021, is emphasized. Afghanistan and China, which have stood against many foreign invasions throughout history, have always had friendly political relations with each other. While the People's Republic of China (PRC) is growing to become one of the most powerful economies of the world, the relations with its neighbors have been reviewed. In this context, the PRC; It aims to develop its trade not only with Afghanistan, but also with other Central Asian Republics or Asian countries. For this purpose, it has primarily worked to ensure political stability in the region. The PRC has tried to ensure stability and security in Afghanistan by holding two-trilateral meetings with countries such as Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, which are the young republics of Central Asia. As a result of these negotiations, first the Shanghai Five was established and later this organization evolved into the Shanghai Cooperation Organization. In 2001, with the invasion of Afghanistan by US and NATO forces, a kind of stability, albeit relative, was introduced; The PRC's approach has been cautious. While the PRC sees the US occupation as a containment move, it has sought to develop cautious relations with Afghanistan under the credible conditions brought about by political stability. In 2013, the PRC announced the "One Belt, One Road" project, which will connect Asia to Europe. Since the geographical location of Afghanistan is vital for this project, the PRC aims to ensure that the "One Belt, One Road" project is secured by keeping Afghanistan safe and free from anarchy. In the Second Taliban Period, the PRC did not break its usual policy and chose to have limited relations with the Taliban and to support the Taliban by indirect means.

Key Words: Afghanistan, Central Asia, One Belt One Road, Afghanistan-PRC
Politic Relations

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Afganistan ve ÇHC'nin siyasi ilişkilerinin tarih içindeki gelişimleri anlatılmıştır. Çok eski tarihli medeniyetleri nedeniyle asırlar boyunca olduğu gibi, bugün de Afganistan ve ÇHC arasında hep dostane ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler eskide olduğu gibi yine aynı minval üzerinden yürütülmektedir. Bu bağlamda ÇHC'nin gelecekte Afganistan'a yönelik nasıl bir siyasi tutum ve politika izleyeceği incelenmiştir. Tezimin hazırlanmasında bana yol gösteren Prof. Dr. Timuçin Kodaman'a içten teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışması boyunca bana desteklerini esirgemen Dr. Öğr. Üyesi Ümit Alperen'e ve araştırma yöntemlerini en iyi şekilde öğrenmeme sebep olan Doç. Dr. Selim Kanat'a da teşekkürlerimi iletirim.

ABDUL SATAR RAFAT YAVUZ

11.07.2023

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

AFGANİSTAN-ÇİN SİYASİ İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHİ

1. GEÇMİŞTEN 20.YÜZYILA KADAR AFGANİSTAN-ÇİN SİYASİ İLİŞKİLERİ	4
2. 1949-1979 ARASI AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ.....	12
3. 1979-1996 ARASI AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ.....	24

2. BÖLÜM

AFGANİSTAN VE ÇHC'NİN ORTA ASYA'DAKİ POLİTİKALARI

1. AFGANİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKALARI	30
1.1. Ekonomik Politikası.....	31
1.2. Siyasi Politikası.....	39
1.3. Askeri Politikası.....	45
1.4. Kültürel Politikası	47
2. ÇHC'NİN ORTA ASYA POLİTİKALARI.....	48
2.1. Ekonomik Politikası.....	48
2.2. Siyasi Politikası.....	55
2.3. Askeri Politikası.....	59
2.4. Kültürel Politikası	61

3. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ TALİBAN YÖNETİMİ İLE ÇHC'NİN SİYASİ İLİŞKİLERİ

1. BİRİNCİ TALİBAN DÖNEMİ AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ (1996-2001)	63
2. AMERİKAN MÜDAHALESİ SONRASI AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ (2001-2021).....	66

**3. İKİNCİ TALİBAN DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN-ÇHC
SİYASİ İLİŞKİLERİ (15 AĞUSTOS 2021'DEN GÜNÜMÜZE) 80**

SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ.....	101

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: <i>Association of Southeast Asian Nations</i> ; Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
APEC	: <i>Asia-Pacific Economic Cooperation</i> ; Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CİC	: <i>China Investment Corporation</i> ; Çin Yatırım Şirketi
CNPC	: <i>China National Petroleum Corporation</i> ; Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTİH	: Doğu Türkistan İslami Hareketi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı
NPT	: <i>Nuclear Non-Proliferation Treaty</i> ; Nükleer Silahların Yayılmasının Önlemesi Antlaşması
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TKTY	: Tek Kuşak Tek Yol

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Afganistan-Çin Siyasi İlişkilerinin geçmişte nasıl bir gelişme izlediği ve gelecekte hangi aşamalardan geçerek nasıl bir sonuca ulaşacağı sorusuna cevap aranmıştır. Öncelikle, tarih öncesi dönemlerden itibaren Afganistan ve Çin ilişkilerinin çeşitli boyutları araştırılmış ve ortaya çıkan sonuçların daha sonraki dönemlerde yaşananlara etkilerinin nasıl olduğuna odaklanılmıştır. 1949 sonrası Çin devriminin getirdiği değişikliklerin, iki ülke arasındaki ilişkilerin gidişatı ile ilgili konular mercek altına alınmıştır. Ayrıca Afganistan'da meydana gelen siyasi olaylar veya rejim değişiklikleri sırasında söz konusu iki ülke arasındaki ilişkilerin detaylarının gözden geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmalar sırasında yalnızca Afganistan ve Çin'in siyasi ilişkileri değil, bu iki devletin ortak ilgi alanına giren Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinden de uzak durulmamıştır. Etkileri araştırılması amaçlanan konuların içinde 90'lı yılların sonunda bağımsızlıklarına kavuşan çeşitli Orta Asya devletleri ile ilgili politikaların da araştırılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda Afganistan'daki Birinci Taliban Dönemi'nde (1996-2001), Amerikan müdahalesi sırasında ve sonunda ikinci Taliban Dönemi dediğimiz 15 Ağustos 2021'den günümüze kadar olan süre zarfında Afganistan ve Çin ülkeleri arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesi amaçlanmıştır. Aldığımız sonuçlara göre, Çin yayılcı ve yatırımcı politikasıyla Afganistan'da büyük çaplı projelerle, ülke ekonomisini ele geçirecek ve daha sonra ise Afganistan'ın siyasi gücünü kendi elinde tutmaya çalışacağı iddiası vardır. Diğer yandan Afganistan'ın Taliban tarafından yönetilme devam ettiği süre zarfında, Doğu Türkistan İslam Hareketi Partisine destek vermemesi için Taliban'la da bazı ekonomik anlaşmalar yaptığı/yapacağı öngörülmektedir.

Çalışmanın Önemi

Biri savaş nedeniyle yıpranmış ve diğeri süper güç olma yolunda ilerleyen, Afganistan ve Çin siyasi ilişkileri ile ilgili çalışmaların, henüz iki ülkenin geçmişini ve geleceğini tam olarak araştırıldığı görülmemiştir. Bu çalışma Afganistan ve Çin'in

siyasi lişkilerinin tarihsel gelişimi ve geleceğe dair öngörülerin yapılması açısından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Ayrıca bu çalışmada Türkçe'nin dışında, İngilizce, Farsça ve Peştunca kaynaklarından çıkarılan sonuçlar, literatüre yapacağı diğer bir katkıdır. Çünkü bu yolla daha global yargılar elde edilmeye çalışılacaktır.

Diğer yandan günümüzden belli bir dönem sonra bugüne bakıldığında, eldeki bilgilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasının yapılması önemli bir hale gelecektir. O perspektifte, bu günlerin gündelik olaylarının bile değerlendirilmesi için bir belge niteliğinde olabileceğini düşündüğümüz tezimiz, gerçekte çok fazla makale veya inceleme olmayan bu konuda nesnel yaklaşımlarıyla kaynak belge olması açısından da önem taşımaktadır. Aynı zamanda da, gittikçe küreselleşen dünyamızın hala bakir durumdaki maden rezervleri veya doğal kaynaklarla donatılmış Asya devletlerinin, birbiriyle ve Avrupa veya diğer kalkınmakta olan ülkelerle olan ilişkilerinin geçmişinin izdüşümüyle, gelecekteki ilişkilerinin planlanması veya yorumlanması yakın geleceğimizi kurgulamamızda da faydalı olacaktır. Afganistan'ın barış ve güvenlik içinde yaşatılmasının tüm Asya ülkeleri açısından önemi anlaşılırsa, konu ile ilgili anlaşmalar ve sözleşmelerin gerçekleşmesine olanak sağlanması söz konusu olabilecektir. Böyle konularda yapılacak araştırmalara kaynak teşkil etmesi açısından da, tarafsız ve küresel yaklaşımlı olduğunu düşündüğümüz tezimizin bir kaynakça olarak kullanılmasının mümkün olduğu kanısını taşımaktayız.

Yöntem

Yüzyıllar boyu Çin'in komşularıyla ilişkilerine bakıldığında, kesinlikle askeri bir harekate geçildiğine rastlanmamıştır. Yaklaşımlarında her zaman ekonomik taraflarının daha ağır bastığı görülmektedir. Afganistan ile olan ilişkileri incelendiğinde de, her zaman ticari destek vermiş ve siyasi olarak yönetimdeki hükümetlerle sıcak ilişkiler kurduğu görülmüştür. Uzun yıllar önce kurulan diplomatik ilişkiler sonrasında, karşılıklı büyükelçiler atanmış ve en üst seviye yöneticiler birbirlerine karşılıklı diplomatik ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Hal böyle olunca tezimizde literatür taraması yöntemi kullanılmış, olayların gidişatı incelenmiş ve bunların sonuçlarının neler olduğu takip edilmiştir. Yapılan literatür taramalarında ülke yöneticilerinin karşılıklı ziyaretleri sırasında verdiği demeçler göz önüne alınıp özenle sıralanmıştır. Bazı durumlarda da ulusal veya uluslararası basın

kuruluşlarının gazete veya dergilerdeki mesaj veya makaleleri incelenmiştir. Sonuçta Çin'in hep Afganistan hükümetini destekler pozisyonda olduğu görülmüştür. Afganistan'ın da bu yaklaşımlara uzak durmadığı, aksine gerek BM'de gerekse de diğer platformlarda onlar da Çin'i destekler pozisyonda olduğu bilinmektedir.

Çin'in Afganistan hükümetini destekleyen tavrı yalnızca bir dönemde değişiklik göstermiştir. Rusya'nın Afganistan'ı işgal ettiği dönemde Çin, yönetimdeki Afgan hükümetini değil, muhalefeti desteklemiştir. Bu dönem incelenirken de yine aynı metodla olaylar ve sonuçları takip edilmiş, sonucunda elde edilen bilgilerin teyit edilmesi için literatür taraması sonuçları gözden geçirilmiştir.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Afganistan ve Çin ülkeleri arasındaki ilişkilerin tarih boyunca nasıl seyrettiği anlatılacaktır. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin nasıl başladığı ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler tartışılacaktır. 1949 Çin devrimi sonrasında ortaya çıkan yepyeni hükümet tarzına Afganistan yönetiminin nasıl yaklaştığı, bu yönetim tarzının getirdiği yeni yaşam şartları ve bunların siyasi izdüşümleri araştırılacaktır. Sonrasında, Afganistan'da peşpeşe kurulan yeni yönetimler ve onların ortaya çıkardığı çeşitli ilişkiler incelenecektir.

İkinci bölümde Afganistan ve Çin'in içinde yaşadığı coğrafyanın getirdiği etkiler incelenecektir. Bunun için, Afganistan ve Çin'in özellikle Orta Asya'da kurulan çeşitli devletlerle; ekonomik, siyasi, askeri ve nihayeten kültürel ilişkileri incelenecektir. Afganistan ve Çin'in komşuları olan bu ülkelerin; Afganistan ve Çin ile birebir ilişkileri gözden geçirilecek ve bu ilişkilerin getireceği ticari, siyasi, askeri ve son olarak da kültürel açıdan etkileri araştırılacaktır.

Son bölümde ise öncelikle Birinci Taliban döneminde, Çin'in Afganistan'a yönelik politikaları ve siyasi ilişkileri gözden geçirilecektir. Aynı zamanda da iki ülkenin, ABD müdahalesinden sonraki siyasi ilişkileri araştırılacaktır. Son olarak ise Çin'in çok yakın bir geçmişte tekrar siyaset sahnesine çıkan Taliban'la yaptığı/yapacağı sözleşmeler incelenecek ve bunların iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkileyeceği araştırılacaktır.

1. BÖLÜM

AFGANİSTAN-ÇİN SİYASİ İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHİ

1. GEÇMİŞTEN 20.YÜZYILA KADAR AFGANİSTAN-ÇİN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Birçok bilimsel ortamda “Uluslararası İlişkiler” anlatılırken öncelikle II. Dünya Savaşı sonrasında söz edilmektedir. Bu davranışla, çok yakın bir zaman dilimini baz alıp, aslında konunun ana hatlarını belirleyen ve geçmişten gelen çok önemli bir takım kavram ve çalışmaları göz ardı etmiş olmaktadır. Aslında, uluslararası ilişkiler çok daha eskilere dayanmaktadır.

Tukididis’in ünlü eseri “Peleponnes Savaşları” bu konudaki ilk temel taşlardan biridir. Bu eser “Uluslararası İlişkiler”i M.Ö. 5.yüzyıla kadar götürmektedir. Tukididis’ten sonra, uzun süre bu alanda çalışmalar yapan bir düşünür rastlanmamıştır. Bu yüzden uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda ikinci ana adım olarak, Machivelli’den söz edilmektedir. Onun “Hükümdar” adlı eseri “Peleponnes Savaşları”ndan sonraki en kapsamlı çalışmadır. “Uluslararası İlişkiler” konusunda veciz eserler yalnızca Avrupa’da ortaya çıkmamıştır. Harun Reşit’in ünlü veziri Nizam-ül Mülk 11.yüzyılda uluslararası ilişkiler konusunda önemli konulara değinen çalışmalar yapmıştır. 15.yüzyılın en popüler düşünürü olan İbn-i Haldun da Nizam-ül Mülk gibi, devletlerarası ilişkileri söz konusu etmişse de, bu çalışmalarda ana konu daha çok devlet teorileridir.¹

17.yüzyıl da, uluslararası ilişkiler konusunda çalışmalar yapan birçok düşünürden bahsedilebilecek bir zaman dilimidir. Bu yüzyıl dünya tarihi açısından çok önemli bir olayı de içermektedir. Bu dönem devletin kişisel bir mülkiyet olmaktan çıkarılarak, yerini artık kamu egemenliğine dayalı bir yönetime bıraktığı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu zaman aralığında, Avrupa’da çok dramatik bir şekilde gelişen 30 Yıl Savaşları’nın sona erdirilmesi mümkün olmuştur. 24 Ekim 1648’de Münster’de yapılan Vestfalya Antlaşması, uluslararası ilişkileri düzenleyen

---

¹ Osman Şen, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Gelişimi”, Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar, Mehmet Şahin-Osman Şen (Ed), Kripto Basım Yayım Dağıtım, Ankara, 2014, s.13-14.

çok ciddi ve kapsamlı bir adım olarak ortaya çıkmaktadır. Kabul edilen en önemli gündem maddesi; ülkelerin bağımsız ve egemen hükümetlerinin hepsinin eşit haklara sahip olması şeklindedir. Böylece bağımsız ülkeler kendi kaderini belirleyecek ve diğer ülkelerin içişlerine karışması engellenecektir.²

17.yüzyıl sonrasında yalnızca Hobbes değil; Rousseau, Kant ve Hegel gibi birçok düşünürün eserleri içinde de, uluslararası ilişkilerden sık sık söz edilmektedir.³ Bu çalışmaların sonucuna göre “Uluslararası İlişkilerin” tanımı belirlenmiş, uluslararası siyaset konularından farkları da açıklığa kavuşturulmuştur. Uluslararası ilişkilerde hükümet birimlerinin, örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çatışma ve etkileşimlerinin incelenmesi söz konusudur. Ama “Uluslararası Siyaset” kavramında ise, hükümetlerin eylemlerinin veya bir diğerine karşı tepkilerinin incelenmesi söz konusudur. Bir anlamda, uluslararası siyasi arenadaki kurum veya kuruluşların karşılıklı iletişim ve etkileşimlerinin incelenmesidir. Hobbes’çulara göre hükümetler arasındaki çatışmalar ve etkileşimleri inceleyen dal uluslararası siyasettir.⁴

Asya’da yüzyıllardır aynı coğrafyayı paylaşan ve birbiriyle komşu iki bağımsız ülke olan Afganistan ve Çin arasındaki siyasi ilişkiler tarih öncesinden beri çoğunlukla çatışmasız geçmiştir. Her ne kadar tarih öncesi dönemlerden kalan belgeler çok az sayıda ve yetersiz içerikte olsa da, elde edilen bilgiler bu doğrultudadır. Tarih çağları içinde daha kapsamlı bilgiler ve yazılı belgelere ulaşılmıştır. Bu tür bilgilerin ışığında, ilişkilerin ÇHC kurulduğu 1949 yılından sonra daha da yoğunlaşıp, çeşitlendiği görülmüştür.

1,402 milyardan fazla insanın yaşadığı Çin, Doğu Asya’da yer almaktadır. 9,6 milyon kilometre karelik bir alana yerleşmiştir. Ellinin üstünde değişik etnik gruptan oluşmaktadır. Sınır komşuları arasında; Afganistan, Pakistan, Hindistan, Nepal, Laos, Vietnam, Rusya Federasyonu (RF), Tacikistan, Kırgızistan ve Moğolistan yer almaktadır.⁵ Çin ülkesi, doğu-batı uzunluğu 5.200 km, kuzey-güney uzunluğu da

² محسن خلیلی، "بزنگاه کرونا وستفالیای نوین بین المللی"، فصل نامه مطالعات میان رشته ی در علوم انسانی، ج:3، ش:12، 2020، ص.18-19.

³ Şen, 2014, s.13-14.

⁴ گروه آموزشی روابط بین الملل، اصول روابط بین الملل (کلیات)، دیپارتمان حقوق و علوم سیاسی، ص.15-16.

⁵ غلام محمد سخنیار، روابط پنجاه ساله افغانستان و چین (20 جنوری 1955-20 جنوری 2005)، مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، کابل، 2015، ص.6.

5.500 km ile dünyanın en büyük 3.ülkesi olarak bilinmektedir. 1.800 kilometre deniz sınırı ve 2.000 kilometre kara sınırı vardır. Denizlere dökülen çeşitli ırmaklarla birer set oluşturarak doğu-batı yönünde uzanan dağ sıralarını birbirine bağlayan tabakalar halinde bir araziye sahiptir. Kuzeyde Huang Ho (Gök Irmak) ve daha güneyde Yangçe Kiang (Sarı Irmak) bu sistemin ana parçalarını oluşturmaktadırlar.⁶

Günümüzde Çin'i, Çin Komünist Partisi (ÇKP) yönetmektedir ama bunun dışında da 8 parti daha mevcuttur. Toprak sınırları içinde 22 eyalet ve 5 özerk alan, Hong Kong ve Makao da dahil edilirse iki özel yönetim merkezi yer almaktadır. Öncelikle Hong Kong (1 Temmuz 1992) ve sonra da Makao (20 Aralık 1999)'da doğrudan Çin kontrolü altına girmiştir.⁷

Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de ilgi odağı olmaya devam eden Çin'in hiç kesintisiz devam eden 4 bin yıllık tarihi de yazılı belgeler sayesinde bilinmektedir. Shang Sülalesi (M.Ö. 1700-1046) tarafından yazıya döküldüğünü bildiğimiz Çin tarihi çok eskilere dayanmasının haricinde, ulaşılabilen kayıtlarda da bulunduğu için elde edilen bilgiler çok güvenilir durumdadır. "Büyük Tarihçilerin Kayıtları ve Bambu Vakayinameler" adlı iki kitapta da, Shang Hanedanından bile daha eski olan Xia Hanedanının tarihi de kısmen yazıya dökülmüştür. Dönemsel olarak hanedanlıklarla ifade edilen ve mirasla devredilen Çin Tarihi "Sülaleler Tarihi" olarak da ifade edilmektedir. Sülalelerin egemenliği cumhuriyet idaresine geçinceye kadar devam etmiştir.⁸

Ülkenin adı, ilk kez M.Ö. 220 yılında bütün ülkenin "Qin" adı altında birleştirildiğinde kullanılmıştır. Daha sonra ses uyumu ile Sin ve Cinas gibi farklı şekillere bürünmüş olduğu da bilinmektedir. Bazı Budist yazılarda, ülkenin "Zehendan, Zebina veya Sina Zinan" gibi kelimelerle de anıldığı görülmüştür.⁹ Şi Huang eskiden birbirine düşman olan birtakım krallıklardan bir ulus yaratmıştır. Ortak bir dil, ortak ölçü birimleri ve ortak bir para birimi belirleyip halkının kullanımına sunmuştur. Ülkesini Türk ve Moğol boylarının saldırılarına karşı

⁶ Gordon Kerr, Kısa Çin Tarihi, çev. Şükrü Alpagut, 1.Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2021, s12.

⁷ سخنپار، 2015، ص.6.

⁸ Kerr, 2021, s.7.

⁹ Mehmet Öğütçü, Geleceğimiz Asya'da Mı? Yaralı Asya, Çin ve Türkiye, 2.Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1999, s.102.

korumak için boydan boya kateden güçlü bir savunma sistemi olan, Çin Seddini imal ettirmiştir.¹⁰

Çin’de, M.Ö. 13.yüzyıldan beri belgeleri damgalamak için ağaç oyma mühürler kullanılmıştır. Daha sonra Shang Hanedanının (M.Ö.1600-1027) sonlarında ağaç oyma mühürler gelişmelerini hiç durdurmamış ve tahta oymacılığıyla çoğaltılan belgelerin basımına da ilk kez Çin’de rastlanmıştır. İlk kâğıt para da yine Çin’de imal edilmiştir. Çin devleti, Song Hanedanı (M.S. 960-1271) sırasında ilk kâğıt paranın basılmasına izin vermiştir.¹¹

Görkemli tarihi kadar, köklü medeniyeti de Çin’i Asya’nın en önemli ulusu haline getirmektedir. Wei Boyan’ın yazdığı belgeler incelendiğinde, barutun ilk defa Çinliler tarafından keşfedildiğini görmekteyiz. M.S. 142 yılında yapılan araştırmalar sonucunda barut bulunmuş ve kullanımı başlamıştır. İlk matbaa da Çin’de kurulmuş ve yazılı belgelerin çoğaltılması fikri de ilk defa Çinliler tarafından ortaya atılmıştır.¹²

Song Hanedanı (M.S. 960-1271) hüküm sürerken Avrupa’da ekonomik, ticari ve toplumsal değişimler yaşanmıştır. Sözü edilen bu değişiklikler Avrupa’da, burjuvazinin gelişip kapitalizmin ortaya çıkmasına ve sonunda da Sanayi Devrimi’ne neden olmuştur. Çin’de ise ticaret ve ekonominin devlet tarafından denetlenmesinden dolayı bu tür gelişmeler yaşanmamıştır.¹³ Bu denetlemelerle Çin’de tamamen kendi içine kapanmış bir ekonomik sistem oluşturulmuş ve yerli ürünler kullanılmıştır. Hiç bir şekilde dış ülkelerle temasa geçilmemesine özen gösterilmiştir.

M.S.1271-1368 yılları arasında hüküm süren Yuan Hanedanı’nın sonrasında Ming Hanedanı (M.S.1368-1644) başa geçtiğinde, ticaretini gemilerle yürütmeye karar vermiştir. Ming Hanedanının üçüncü imparatoru Yongle’nin (M.S.1360-1424) açık denizlere hükmetmek amacıyla görevlendirdiği Zung He birçok seferler yapmıştır. Bu seferlerle ticaret denetlenmesi ve haraç sisteminin işletilmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Zung He, o dönem için inanılmaz derecede teknolojik olan deniz filosunu Java, Hindistan, Afrika Boynuzu ve Hürmüz Boğazına

---

¹⁰ Eduardo Galeano, Aynalar, çev. Süleyman Doğru, 13.Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul, (Kasım 2021), s.36.

¹¹ Kerr, 2021, s.9.

¹² Kerr, 2021, s.9.

¹³ Kerr, 2021, s.77.

yönlendirip, daha keşifler çağı başlamamış olan Avrupa ülkelerinin ulaşamadığı birçok ülkeye ulaştırmayı başarmıştır.¹⁴ Böylece imparator Yongle, “Gök’ün Altındaki Her Şeyi” yönetme arzusunu hayata geçirmeye çalışmıştır. Fakat imparatorun bu yaklaşımı gerçekçi bir nitelikte değildir. Çünkü ticaret yapılan tüm ülkeler değil, yalnızca yakın komşular Çin kurallarına saygı göstermiştir. Yalnızca, Çin yönetiminin tüm dünyaya “Çin Merkezli” bir gözle baktığı bilindiğinden, diğer ülkelerle nasıl ilişki kurulacağı belirlenememiştir.¹⁵

M.S. 1644 yılında Ming Hanedan’ının çöküşüne kadar Çin, komşu ülkeleri haricinde diğer devletlerle fazla yakınlık kurmamıştır. Batılılar hakkındaki düşünceleri de olumlu görülmemektedir. Çin vatandaşı haricindeki insanları vahşi olarak görmektedirler. Çin, ülkesinde yabancı malların satılmasını veya ticaret yapılması konusunda pek de istekli olmadığını defalarca bildirmiştir. Onların inanışlarına göre Çin ülkesinde bulunmayacak bir maddenin varlığı mümkün değildi. Böyle davranarak yabancıların herhangi bir şekilde Çinlilere ulaşmasını engellemişlerdir.¹⁶ Bu yaklaşım sonucunda da dış dünyada olup bitenler ne Çin halkını ve ne de Çin siyasetini hiç ilgilendirmemiştir.¹⁷

Ming Hanedan’ının çöküşünden sonra, M.S. 1644 yılında Çing Hanedanı başa geçmiştir. Adı geçen hanedan M.S.1644-1912 yılları arasında hüküm sürmüştür.¹⁸ Çing Hanedan’ı hüküm sürerken 18.y.y. başlarında Batılılar, Çin’e yoğun olarak afyon satmaya başlamışlardır. Kalabalık nüfusun hepsini hedef alan afyon ticareti, Çin’in hem dış ülkelere bağımlılığını arttırmış ve hem de Çin’in muhtemel ihracat faaliyetlerini sınırlandırmıştır.¹⁹ Batı’nın Çin’e bakışı Napoleon Bonaparte’ın hiç akıllardan çıkmayan, “Bırakın Çin’i uyusun, uyanırsa dünyanın düzeni sarsılır.” sözlerinden de anlaşılmaktadır.”²⁰

---

¹⁴ Henry Kissinger, ÇİN Dünden Bugüne Yeni Çin, çev. Nalan Işık Çeper, 1.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2015, s.30.

¹⁵ Kerr, 2021, s.101.

¹⁶ فاطمه رفیعی-محیا مشیدی، توسعه اقتصادی چین: سیاست ها و راهبرد انرژی آن، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، تهران، 2016، ص.5.

¹⁷ Fatih Oktay, Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2020, s.39.

¹⁸ Öğütçü, 1999, s.103.

¹⁹ رفیعی-مشیدی، 2016، ص.5.

²⁰ Kerr, 2021, s.9.

1839 yılında Çin hükümetinin, İngiliz tüccarlarının gerçekleştirdiği afyon ticaretini durdurma girişimi ve bir İngiliz denizcinin yargılanması konusunda doğan hukuki anlaşmazlığın doğurduğu gerginlik sonucu I.Afyon Savaşı başlamış ve 1842 yılına kadar devam etmiştir.²¹ Daha sonra 1856 yılında İngilizler yine Çin'deki ticari faaliyetlerini arttırmak amacıyla Çinlilerin gemilerine saldırmış ve II.Afyon Savaşı'nı başlatmışlardır. II.Afyon Savaşı da 1860 yılına kadar devam etmiştir.

1644 yılında başa geçen Çing Hanedanı 1912 yılına kadar hüküm sürmüştür. 1912 yılında ise hanedanlar dönemi sona ermiş ve ÇHC'nin kuruluşuna kadar cumhuriyet dönemi devam etmiştir. ÇHC kurulduktan sonra 70 yıl boyunca birçok ekonomik ve siyasi gelişme ortaya çıkmıştır. Bütün bunları belli başlı üç döneme ayırmak mümkün olabilmektedir. Birinci dönem, 1949'daki Çin Devrimi ile başlatılıp ve 1976'da Mao Zetung'un ölümüne kadar sürmüştür. İkinci dönem 1977'de Deng Xiaoping'in atanması ile başlayıp ve 2013'e kadar devam etmiştir. Üçüncü dönem ise 2013 yılında Şi Cinping'in başa geçmesiyle başlayan yoğun sosyal gelişmeler ve tüketim artışının belirginleştiği, günümüze kadar devam eden bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır.²²

Öte yandan Afganistan, antik dünya uygarlıklarının bir kesişme noktası olarak kabul edilen en önemli ülkelerden biri olarak bilinmektedir. Antik çağlardan günümüze kadar doğu ve batı arasında bir köprü oluşturarak, ekonomik ve siyasi bağlantılarla Çin ile irtibatlandırılan bir ülke olarak yeri hala çok özel bir durumda bulunmaktadır. M.Ö. 2000-1700 yılları arasında adına Bakhtar toprakları denen ve Çin yazıtlarında "Dasya" olarak bilinen kısımda verimli topraklar bulunmaktadır. Bakhtar insanları göçebe değillerdi ve ticaret çok iyi bildikleri bir konu idi. Çok çeşitli malzemenin ticari itibar gördüğü Mavi Şehir, Bakhtar'ın başkenti idi.²³

M.Ö. 2000 yılında Zhang Chian adlı Çinli bir gezgin Çin'e susam, üzüm ve zerdeçal getirmiştir. Bu malzemeler Çin'de hala popülerliğini korumaktadır. Afganistan halkının, Çin Çayı ve ineği ile tanışması da bu dönemde

²¹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Batı-Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 36, S. 62, 2017, s.92.

²² رفیعی-مشیدی، 2016، ص.11.

²³ İsmatullayeva Nargiza Rasuljanovna-Karimov Nodir Rakhmonqulovich, "Trade Relations Between Ancient Bacteria and China on the 2-1 BC", The American Journal of Social Science and Education Innovations, C:2, S:7, (Haziran 2020), s.48.

gerçekleşmiştir.²⁴ Zhang Chian yazdığı raporda bu bölgeden söz ederken Hindistan'ın batısındaki ülkelerden, İran'a ve Hazar Denizine ulaşan güzergahtan söz etmiştir. Zhang Chian, Bakhtar'daki Chyung dağında büyüyen bir çeşit bambu ağacından söz ederek orada dokumacılık işlerinin de yaygın olduğunu anlatmış, yine orada gördüğü bir çeşit kumaşı tanımlamaya çalışmıştır. O dönemlerde verilen bu bilgilere dayanarak o çağlarda yoğun ticaret yapıldığı kanısı geliştirilmiştir.²⁵ Eski Afganistan (Bakhtar) gibi ülkelerle yapılan ticaret sonucu İpek Yolu kavramı ortaya çıkmış ve Afganistan-Çin halklarının ataları, deniz yollarının açılmasından çok önceleri, Çin ile Batı Asya ya da Doğu ile Batı arasında tek yol olan "İpek Yolu" nu oluşturmuşlardır.

Araştırma sırasında İpek Yolu oluştuktan sonraki dönemlerle ilgili sınırlı bilgilere ulaşılmış olmasına rağmen, M.S. 631-644 yılları arasında da Çinli bir seyyah olan Hyun Tsang, günümüz Afganistan'ına bağlı olan Khulm, Belh, Bamyān, Gazne ve Badahşan'a seyahet ettiği, tarih kitaplarında yazılmaktadır.²⁶ Daha sonra 17.yy'da Afganistan'ın Çin ile ticari ilişkileri gelişmiştir. Şehirler yeniden inşa edilmiş, Afganistan pazarlarında gümüş ve nikelden oluşan sikkeler popüler hale gelmiştir. Yoğun olarak ise ipek giysiler, baharatlar, metal objeler, altın, gümüş, bakır ve mücevher alınıp satılmıştır. Çinli tacirlerin ve Çin Devletinin bu pazarda payı yüksek olmuştur.²⁷

Daha önce Bakhtar, Aryana ve Horasan olarak bilinen topraklar, 1747 tarihinde Ahmet Şah Durani tarafından Afganistan olarak değiştirilmiştir. Ahmet Şah Durani ve oğlu Timur Şah 1747-1793 yılları arasında neredeyse yarım asırlık bir süreyi kapsayan bir dönem uğraşarak, Afganistan'ın milli ve siyasi birliğini sağlamışlardır. Bu dönemde göreceli de olsa Afganistan'da güvenlik sağlanmıştır. Ahmet Şah Durani iç politikaya çok önem vermiş ve Afganistan'ın kuzey-kuzeybatısındaki bölgelerin fetihlerinin üzerinde durmuştur. Hüküm sürdüğü yıllar boyunca, Türkistan Türkleri ile savaşarak Marwa Panjdeh ve Amu Derya'ya kadar olan kısımları, Afganistan sınırları içine dahil etmiştir. Timur Şah, ülkenin iç ve dış

²⁴ سلطان شاه صفاری، تاریخ روابط خارجی افغانستان، ترجمه. امان الله امانی، چاپ اول، انتشارات نوی مستقبل، کابل، 2019، ص.37.

²⁵ Rasuljanovna-Rakhmonqulovich, 2020, s.48.

²⁶ سردار علم-علم-فضل الرحمن فضلی-تاج محمد صایب-عبدالقدوس مواج-سید همایون سادات، بررسی تاریخ افغانستان، چاپ اول، انتشارات نویسا، کابل، 2020، ص.345.

²⁷ صفاری، 2019، ص.37.

konumunu korumak ve toprak bütünlüğünü sağlamak için Çin’le yakından irtibat kuramamıştır. Bununla birlikte 19.y.y.’ın başında, Rus Çarlığı ve İngiliz yönetimi kolonilerinin sınırlarını güneydoğu ve kuzeydoğuya doğru genişlettiği sırada, Afganistan’ın hala Çin hükümetiyle ve daha çok Doğu Türkistan ile siyasi ve ticari ilişkileri oldukça yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ne yazık ki, bir yandan Afganistan’ın kuzeyi ve kuzeydoğusunda Rus ilerlemesi, güney ve güneydoğusundaki İngilizlerin saldırıları ve bunların sonucunda Afganistan’ın ilk İngiliz işgali (1839); Afganistan’ın kuzeydoğu komşusu Çin hükümetiyle ilişki kurma ve onlarla yakın olma fırsatını elinden almıştır.²⁸

20.yüzyılda Orta Asya, Doğu Türkistan ve Çin’de yoğunlaştırılan arkeolojik kazılardan aldığımız bilgiler bizi ilginç sonuçlara götürmüştür. Bu arkeolojik araştırmalar sadece Antik Çağ’lardan gelen verileri doğrulamakla kalmamıştır. Yalnızca yazılı kaynaklara değil, aynı zamanda çok sayıda yazılı olmayan tarihi olaya da tanıklık etmiştir.²⁹

Halen Asya’nın iki komşu devleti olan Afganistan ve ÇHC iki büyük dost ülke olarak bilinmektedir. Afganistan kaynaklı eserler Çin’in büyüklüğünü, güzelliğini ve gelişmiş medeniyetlerini anlatmaktadır. Çinli gezginler de Afganistan’a dönemin medeniyetlerinden söz etmek için araştırma gezileri gerçekleştirmişlerdir.

Afganistan, Çin ile diplomatik ilişkilerini geliştirmek için 1922 yılında Muhammed Şerif Han’ı ilk Afgan konsolosu sıfatıyla Çin sınırındaki Türkistan bölgesine göndermiştir. 6 Eylül 1922’de de Çin heyetinin başkanı Qing Lin Yong, ilişkilerin detayını görüşmek üzere Kabil’e gitmiştir. Habibullah Han Tarzi, 1934 yılında Afganistan’ın Doğu Türkistan elçisi olarak göreve başlamış hemen peşinden, 5 Mart 1944’te Afganistan ve Çin arasında hudut antlaşması imzalanmıştır.³⁰

Afganistan iç siyasetinin temel ilkesi her zaman yabancıların hegemonyasından kurtulmak ve özgür olmayı uman düşüncenin yanında olmaktadır. Bunu da her zaman ifade etmiş ve siyasetini bu düşünce üzerine kurmuştur. Afganistan ile Çin arasında da daima dotça ilişkiler olagelmiştir. Bandung Deklerasyonunun on kuralı ve barış içinde ve beraberce yaşamının beş ilkesine

²⁸ صفاری، 2019، ص.164-165.

²⁹ Rasuljanovna-Rakhmonqulovich، 2020، s.49.

³⁰ سخنیار، 2015، ص.8.

dayanan bu ilişkilerde hiçbir zaman büyük bir sorun yaşanmamıştır. Her türlü etnik konu hep karşılıklı görüşülerek çözülmüştür.³¹

Afganistan ve Çin ilişkilerinde olduğu gibi, bir ülkenin diğerine karşı nasıl bir politika izleyeceği, tamamen o ülkenin dış politikası ile ilgilidir. Çin'in Afganistan'a karşı saldırgan mı, yoksa destekler bir yaklaşımda mı olacağını belirleyen tek şey Çin'in dış politikaları olmaktadır. Aynı şeyi Afganistan için de söyleyebiliriz. Günümüz siyasetinde, ulusal çıkarlarını korumak adına diğer devletlerle dostane ilişkiler kurma politikalarının uygulandığı çok sık görülmektedir. Bütün bu parametreler göz önüne alındığında bir ülkenin gelişmişliğini de o ülkenin dış politikalarının belirlediğini görürüz.³²

Milletler de, çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere insanlar gibi, çeşitli temaslar kurmaktadır. Özellikle 21.yüzyılda paylaşma ve koordinasyon ile ilgili ikili, üçlü veya çok taraflı anlaşmalar yapılmaktadır. Ekonomik konularda hedefleri olduğu bilirse de özellikle siyasal sonuçlar veren bu tür oluşumlar dünyanın her köşesinde bölge ülkelerinin ihtiyaçlarından doğmaktadır. Bu nedenle de ekonomik amaçlar bile hedeflense sonuçta siyasi bir takım oluşumları da desteklemektedirler. Şimdiye kadar Afganistan ve Çin'in siyasi ilişkilerinin kronolojik gelişimlerinden söz edilmiştir. Bu gelişimlerin, konu olarak çok değişiklikler göstermediği, neredeyse durağan denilebilecek bir pozisyonda seyrettiği bilinmektedir. 1949'da ÇHC'nin kurulmasıyla birlikte, Afganistan-Çin ikili siyasi ilişkilerinin giderek ivme kazandığını ve içeriğinin de daha çeşitlendiğini görmekteyiz.

2. 1949-1979 ARASI AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ

Daha önceki bölümde Afganistan-Çin siyasi ilişkilerinin, tarih öncesi çağlardan yakın dönemlere kadar olan kronolojisi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde 1950'li yılların hemen öncesinde ÇHC'nin kuruluşu ile ilgili dönemlerdeki olayların ışığında Afganistan ve ÇHC siyasi ilişkilerine genel bir bakış hedeflenmektedir.

1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedung Pekin'in Tiananmen Meydanı'nda, ÇHC'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Hedefte, komünist bir devletin kurulması olduğu

³¹ سخنيار، 2015، ص.4.

³² Mohammad İkrām, "CPEC Re-Orientatıon of China-Pakistan Relations", South Asian Studies, C:35, S:2, (Haziran-Aralık 2020), s.300.

için, Mao Zedung önderliğindeki ÇKP; toplumsal, ekonomik ve siyasi hayat tarzını tamamen değiştiren bir tavırla, sosyalist yeni bir devlet yaratmıştır. Yüzlerce yıllık bir yapıda bir anda uygulanmaya çalışılan köklü değişimler nedeniyle ekonomik ve siyasi kurallar, toplumun politik ve sosyal düzenini çok olumsuz yönde etkilemiştir.³³ Bugüne kadar; devrim, iyileşme, ulusal güç yaratma ve gençleştirme diye adlandırılan dört büyük strateji kullanılan bu ülkede Sun Tzu'nun büyük etkileri hissedilmektedir. “Birçok savaşı peş peşe kazanmak bir başarı göstergesi olamaz, önemli olan, karşı güçlerin savaştan teslim olmalarıdır” sözlerinin sahibi Sun Tzu, Lao Tse ve Konfüçyüs gibi çok ünlü düşünürlerin etkileriyle biçimlenen Çin felsefesinin etkileri, ÇKP'nin politikalarında da açıkça görülmektedir. ÇHC'nin günümüzdeki durumunun, Sun Tzu'nun sözünü ettiği başarı ile direkt bağlantısı olduğunu söylemek de pek gerçekdışı bir yorum olmamaktadır.³⁴

ÇHC'nin yaşadığı ilk ciddi olay olarak Kore Savaşı'ndan söz edilebilir. 25 Haziran 1950'de ÇHC ve Sovyetler Birliği, bir türlü halledilemeyen sınır sorunlarını bahane ederek, Güney Kore'nin kendi toprakları olarak ilan ettiği alana doğru harekete geçen komünist Kuzey Kore'yi desteklediklerini ilan etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başını çektiği Birleşmiş Milletler (BM) topluluğu da derhal Güney Kore'ye destek verdiğini ilan ederek yardımcı güçler yollamışlardır. Bu durumda ÇHC ve Sovyetler Birliği, Kuzey Kore'ye savaş süresi boyunca destek vermiştir. ÇHC taraftarları, emperyalist güçler olarak tanımladığı ABD ve yanındaki destekçileri geri çekilmeye zorladığı için sonuçlardan mutlu anlamlar çıkarmışlardır. Amerika tarafı da ekonomik ambargo uygulamış ve Tayvan'daki milliyetçi gruplara destek ve koruma sağlamıştır. Bu kutuplaşma çok uzun yıllar boyunca devam etmiştir. ÇHC'nin Kore Savaşı'ndan elde ettiği tek kazanç, doğuda Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurulması olmuştur. Şubat 1950 tarihinde de Mao ve Stalin, aralarında Karşılıklı Dostluk Anlaşması'nı imzalamışlardır.³⁵

Tam da o dönemlerde, Afganistan Krallığı Hükümeti, ÇHC'yi tanıyan ilk ülke olarak tarihe geçmiştir. 13 Ocak 1950'de de resmi bir bildiri ile duyurulması

³³ Ahmet Tunç-Bilal Kızıl, “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler”, Birey ve Toplum, C:8, S:16, 2018, s.51.

³⁴ Fahri Erenel, “Çin'in Büyük Stratejisi ve Rusya”, Avrasya Denklemine Rusya-Çin Rekabeti, Murt Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021, s.29.

³⁵ Kerr, 2021, s.165.

sağlanmıştır. ÇHC kurulduktan sonra, imajını korumak ve konumunu belirlemek üzere 3.dünya ülkeleriyle ilişkilerine önem vermeye başlamıştır.

ÇHC'nin kurulmasından sonra Afganistan ve ÇHC arasındaki dostluk, yeni imkanlar bularak gelişmiştir. 1955 yılının ocak ayında iki ülke resmi olarak birbirleriyle politik ilişkiler kurmuşlar ve 1955 yılının Nisan ayında düzenlenen Bandung Konferansına katılmışlardır. Konferansın pozitif bir ortam yaratması için de birlikte çalışmışlardır. Bu konferans sayesinde Doğu ve Batı bloklarına üye olmayan ülkeler toplanmış ve hukuk düzeninin daha iyi çalıştığı bir dünya için isteklerini dile getirmişlerdir.³⁶ 1955 yılından beri, ÇHC dış politikasının esasını teşkil eden “Barış İçinde Bir Arada Yaşamın 5 Temel İlkesi” konusunda bir alt yapı oluşturulmuş ve çok fazla gürültü çıkartmadan barışçıl bir yaklaşım sergilenmiştir.³⁷ 20 Ocak 1955'te Afganistan Krallık Hükümeti ve ÇHC, karşılıklı diplomatik ilişkiler kurmak anlamındaki çalışmalarını ilan eden bildirimler yayınlamışlardır. Her iki taraftan da aynı anda yayınlanan bu mesajlarda; ilişkileri geliştirmek, siyasi irtibatın sağlanması ve karşılıklı olarak birbirlerine elçiler atamak gibi konulardaki anlaşmalar duyurulmuştur.³⁸

“Barış İçinde Bir Arada Yaşamın 5 Temel İlkesi” ÇHC'nin dış politikasının önemli konularından bir tanesidir. Bu politikayı sağlayacak şartlar ise: eşitlik, çıkar, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, diğer devletlerin içişlerine karışmama, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve diğer devletlerle dostane ilişkiler kurulması olarak belirlenmiştir.³⁹

Öte yandan her ikisi de, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı mücadeleleriyle ünlü iki topluluk olma özelliğini de taşımaktadırlar. Hem Afganistan ve hem de Çin halkı birbirinin verdiği mücadeleyi sempatiyle izlemiş ve mümkün mertebe birbirine destek olmuştur. Bu konular içeriğinde iki ülke liderleri karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiş, dostluk ve saldırmazlık anlaşmaları yapmış, sınır

³⁶ Yağmur Erşan, “Çin ve Sahraaltı Afrika İlişkileri: Güney-Güney İşbirliği?”, Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.165-166.

³⁷ Alimcan Ablet, Çin'in Dış Politikalarına Farklı Alanlardan Bakış, Astana Yayınları, Ankara, Nisan 2021, s.45.

³⁸ سخنبار، 2015، ص.10.

³⁹ Ablet, 2021, s.35.

antlaşmaları imzalamış, takiben de ekonomik, teknik ve diğer alanlarda faydalı işbirliği sağlayarak gelişmiş ve güçlenmişlerdir.⁴⁰

2 Kasım 1955'de Afganistan'ın ilk Büyükelçisi Abdul Samad, ÇHC Devlet Başkanı Mao Zedung'a güven mektubunu sunmuştur. 19 Haziran 1956'da ise ÇHC Büyükelçisi Tink Quai, Afganistan Dışişleri Bakan Yardımcısı ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmede yaptığı konuşmada, Başkan Davut Han'ın sağlığına kavuşmasından duydukları memnuniyeti bildirmiştir. Bir taraftan da Saighan Bölgesinde meydana gelen sel felaketi nedeniyle ÇHC halkının Afgan halkına gönderdiği "Geçmiş Olsun" mesajlarını iletmiştir.

9 Temmuz 1956 tarihinde ÇHC Başbakanı Zhou Enlai, Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davut Han'ın, ÇHC hükümetinin davetlisi olarak ülkelerini ziyaret etmesini istemiştir. Bu iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin çok belirgin bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu davet, Afganistan Başbakanı Davut Han tarafından hoş karşılanmış ve şükranlarını belirterek bu daveti kabul etmiştir.⁴¹

1956'da ÇHC Kültür ve Sanat Komitesi Başkanı ve Afganistan Eğitim Bakanlığı vekili de iki ülke arasındaki dini ve sosyal ilişkilerin güçlenmesi için fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Yine 1956'da ÇHC'nin Kabil'deki Büyükelçisi ve ÇHC Ticaret ve Ekonomi Fuarı Başkanı, bağımsızlık kutlamaları içinde sergilenmesi için gönderilen 16 ayrı makineyi Afganistan Maden ve Sanayi Bakanlığına hibe etmiştir. Öte yandan Çinli sanatçılar tarafından imal edilen Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın portresi, Başbakan Serdar Muhammed Davud'a teslim edilmiştir.⁴²

19 Ocak 1957 tarihinde, ÇHC Başbakanı Zhou Enlai, Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davut Han'ın davetiyle Khaja Rawash Havalimanı'na gelmiştir. Bu ziyaret, ÇHC kurulduktan sonra başbakanlık seviyesinde Afganistan'a gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret olma niteliğini taşımaktadır. Havaalanında Başbakan Serdar Muhammed Davud Han tarafından karşılanmıştır. Karşılama esnasında Başbakan Serdar Muhammed Davut Han, geçmişteki Afganistan-ÇHC dostluğuna, Bandung Konferansı'nın önemine, ziyaretin zamanlamasının çok yerinde

---

⁴⁰ سخنيار، 2015، ص.345.

⁴¹ سخنيار، 2015، ص.11.

⁴² سخنيار، 2015، ص.15.

olduğuna atıf yaparak, bu konuların geleceğe de yansıtılmasından umutlu olduğunu bildirmiştir.

Buna karşılık Zhou Enlai da, ‘‘Bu, benim güzel ülkenizi ilk ziyaretim. Aslında ilk kez ziyaret edilen bir ülke olduğu halde güzel lkeniz bizim için pek de yabancı bir ülke sayılmaz. Yıllardır kullandığımız ortak bir sınırimız ve uzun tarihi olan bir dizi ilişkimiz var. Her iki ülke de sömürgeciliğin acısını yaşamış, egemenliğimizi sağlamak için zorlu ve inatçı mücadeleler vermiştir. Bu ziyaretin yalnızca Çin ve Afganistan yönetimleri veya halkları arasında bir yakınlaşma yaratacağı kanısında değilim. Bu gezi, bir taraftan da dünya ve Asya kıtasının güvenliği açısından önemlidir. Her iki ülkenin arasında hiçbir zaman savaş ya da bir çatışma da olmamıştır. Bundan yaklaşık 2000 yıl önce içlerinde Fahsin ve Puan Chuang’ın da dahil edilebileceği birçok alim, bilimsel gerçeklerin ortaya çıkarılmasındaki birçok zorluğu yenerek, bu coğrafyalara ulaşmışlardır. Hindikuş ve Pamir Dağları’nı kat etmek için kullandıkları yöntem ve gereçlerden tarih kitapları hala gururla söz etmektedir. Bu da birçok inliyi bilim peşinde özveri ve cesaret ile hareket etmeye teşvik etmektedir. Bu yüzden atalarımız yalnızca maddi varlıklarımızı arttırmakla kalmayıp, beşeriyetin medenileşmesine de katkıda bulunmuşlardır. lkemin insanları, Afgan ülkesinin değerli bireylerinin ve yönetiminin, Çin’in, Birleşmiş Milletlere katılmasını desteklerken verdiği mücadeleyi her zaman şükran ile anmaktadır.’’⁴³ şeklinde bir konuşma yapmıştır. Buna ilaveten Zhou Enlai’in onuruna verilen Kabil’deki akşam yemeğinde Serdar Muhammet Davut Han özetle şunları beyan etmiştir: ‘‘Yedinci yüzyılda Afganistan ve Çin’de sefalete neden olan felaket ve yıkımlardan sonra ilişkilerimiz biraz sarsıldı, ayrıldı ve uzun bir süre birbirimizin durumundan habersizdik. Bugün Asya’nın yeniden canlandığını bir kez daha görüyoruz ve neyse ki dostluk ve iyi komşuluk ruhuyla yeniden yakınlaşıyoruz. Yerleşik siyasi temsilciliklerin kurulmasından sonra kopukluk yaşayan ilişkilerimiz yeniden tahsis edildi. O günden sonra da pozitif yaklaşım ve içtenlik ilkeleriyle sürmeye devam ediyor. Afganistan’ın politikasının temeli çok eskilerden beri tarafsızlık üzerine kurulmuştur. Modern zamanlarda da Birleşmiş Milletlerin uluslararası siyasetini benimseyerek; dünyanın çeşitli uluslarının da barış içinde

43. داریوش شایگان، آسیا در برابر غرب، موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، 2016، ص.203.

birlikte yaşamaları konusunu düstur edinmiştir.'⁴⁴ 22 Ocak 1957'de ÇHC Başbakanı Zhou Enlai ve Başbakan Yardımcısı Mareşal Helong, ziyaretin sonunda Kabil Tıp Fakültesine bir takım tıbbi ekipman da hediye etmiştir.⁴⁵

26 Mayıs 1957'de Afganistan'ın bağımsızlığının 39.yılı dolayısıyla, ÇHC Devlet Başkanı Mao Zedung, Afganistan Devlet Başkanı Muhammed Zahir Şah'a bir tebrik telgrafi göndermiştir. Ayrıca ÇHC Başbakanı Zhou Enlai da Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davut Han adına bir telgraf göndermiştir.⁴⁶ Daha sonra 1957 yılının Temmuz ayında her iki ülkenin de gereksinimi olan ekonomik konuları da içeren bir ticari anlaşma imzalanmıştır.⁴⁷

19 Ekim 1957'de Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davut Han, ÇHC Başbakanı Zhou Enlai'nin daveti nedeniyle Pekin'e gitmiştir. Resmi ziyaretler ve görüşmeler 21-30 Ekim 1957 tarihleri arasında gerçekleşmiş ayrıca Serdar Muhammed Davut Han, ÇHC Devlet Başkanı Mao Zedung ile de bir görüşme yapmıştır. Afgan Başbakanı Pekin'de bulunduğu sırada, eşdeğer mertebedeki siyasilere de görüşmeler yapmıştır. Konular; daha çok iki ülkenin karşılıklı çıkarları ve uluslararası olaylar hakkında görüş alışverişi ile ilgili olmuş ve tüm görüşmeler son derece dostça bir atmosferde yapılmıştır. Bu toplantıda, daha önce 22 Ocak 1956'da yayınlanan Kabil Ortak Deklarasyonu'nu onaylamışlardır. Hem Afganistan ve hem de ÇHC Başbakanları dünya barışını korumak adına, ülkelerinin ulusal ve uluslararası politik çalışma yollarını göz önünde tutarak bu yaklaşımı destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Konuşulanların özeti: Afganistan ve ÇHC arasındaki ilişkilerin esaslarını kuvvetlendirip, işbirliği ruhunun sürdürülmesi ve dünya halklarının da bu barışçıl ortamda yerlerini almasının özlemlerini anlatmaları şeklinde olmuştur.⁴⁸

Bu ziyaretle ilgili Çin mediasında geniş yankılar görülmüştür. Quang Ming Gazetesi bir makalesinde Afganistan-ÇHC ilişkileri ve gerçekleşen ziyaret hakkında şunları yazmıştır: *"Afganistan Başbakanı Serdar Muhammed Davut Han'ın, ÇHC'yi ziyareti her iki ülke arasındaki barış ve yardımlaşmayı güçlendirecek ve hem de*

---

⁴⁴ سخنپار، 2015، ص.25-29.

⁴⁵ سخنپار، 2015، ص.32-33.

⁴⁶ شاپگان، 2016، 207.

⁴⁷ سخنپار، 2015، ص.49.

⁴⁸ سخنپار، 2015، ص.60.

anlayış içinde bir arada yaşamının temel ilkelerini daha kuvvetli bir hale getirecektir. Ayrıca Afganistan'ın, ÇHC'nin BM'ye katılımına izin verilmesindeki çabaları nedeniyle Afganistan'a teşekkürlerimizi iletiyoruz."

5 Eylül 1959 tarihinde ÇHC Başbakanı Zhou Enlai'in davet etmesiyle, Afganistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Serdar Muhammed Naeem Pekin'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu gezi sırasında, Serdar Muhammed Naeem, ÇKP Merkez Komitesi Başkanı Mao Zedung ve ÇHC Devlet Başkanı Liu Şaoqi ile görüşmüştür. Afganistan Başbakan Yardımcısı Serdar Muhammed Naeem, ÇHC Başbakan Yardımcısı Zhou Enlai ve ÇHC Halk Konseyi Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Chen Yi'nin katıldığı toplantı son derece dostça bir hava ile sürdürülmüştür. Toplantının konusu, her iki ülkenin çıkarlarını direkt olarak etkileyen maddelerin yanı sıra bazı mühim Asya meseleleri ve küresel konuları içermiştir. Taraflar, Afganistan ve ÇHC arasındaki dostluk ilişkilerinin memnuniyet verici olduğunu bir kez daha vurgulamış ve aralarındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri sürdürmek, güçlendirmek ve geliştirmek ayrıca teknik konularda iş birliği yapmak gibi başlıklarda anlaşmaya varmışlardır. Dahası, Afganistan ve ÇHC arasındaki barışçıl ilişkilerin bozulmaması için ileride ortaya çıkması mümkün olan her türlü gerilimi dostça yaklaşımlarla çözmeye bir imkân yaratmayı umduklarını söylemişlerdir.⁴⁹ ÇHC Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Chen Yi ile Afganistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Serdar Muhammed Naeem, ziyaretin sonunda yeni bir Ortak Deklerasyon metnini imzalamışlardır.

Daha önce de anlatıldığı üzere Afganistan, ÇHC'yi tanıyan ilk devletlerden biridir. Afgan Krallığı, BM'deki ÇHC'nin yasal koltuğunun geri verilmesi için gündemi sürekli canlı tutmuştur. Öte yandan ÇHC tarafı da, Afganistan'a karşı her zaman dostane bir dış politika izlemiş, farklı sosyal sistemlere sahip olsalar bile, barış içinde ve bir arada yaşama ilkesini düstur edinmiştir. Bu konu, taviz verilmeden sürekli çabalar yapılmasını gerekli kılmıştır.⁵⁰

19 Ağustos 1960 tarihinde, Afganistan Kralı ve ÇHC Başkanı, Afganistan Krallığı ve ÇHC arasındaki barışı daha kalıcı hale getirmek ve derin dostluğu yalnızca sürdüren değil, aynı zamanda geliştiren bir şekilde yürütmek istemişlerdir.

⁴⁹ سخنيار، 2015، ص.73.

⁵⁰ سخنيار، 2015، ص.80-81.

İki ülke bu düşünceden yola çıkarak Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamış ve bunu gerçekleştirmek için de temsilciler atamışlardır. Antlaşma, gerekli belgelerin toplanıp tasdiklenmesinden hemen sonra işleme alınmış ve 10 yıl süreyle geçerli olması öngörülmüştür. Bu antlaşma 26 Ağustos 1960'ta, Kabil'de Farsça, Çince ve İngilizce dillerinde hazırlanmış ve imzalanmıştır.⁵¹

Özgür ve egemen iki ülke olan Afganistan ve ÇHC, aralarında var olan dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanması için mevcut sınır çizgisini, birbirlerinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, işbirliği ve dostluk ruhu içinde resmi olarak karşılıklı anlayış sınırlarında korumaya kararlı olduklarını ifade etmişlerdir. İki ülke, aralarındaki sınırın resmi olarak çizilmesinin ve işaretlenmesinin bölgede barış ve güvenliği güçlendireceğine kuvvetle inanmaktadırlar.⁵²

Bu bağlamda, Afganistan ile ÇHC arasındaki "Sınır Belirleme ve İşaretleme Anlaşmasının" taslağı 30 Temmuz 1963 günü iki ülke heyet başkanları tarafından Güllhane Sarayı'nda imzalanmıştır. Afganistan-ÇHC sınır anlaşması 21 Kasım 1963'te Pekin'de imzalanmıştır. Bu görüşmede ele alınan ekli protokol Afganistan ve ÇHC arasındaki sınır anlaşmasını ayrıntılı hatlarla desteklemektedir. Ayrıca, ÇHC'nin ekonomik ve teknik iş birliği kapsamında Afganistan'a 10 milyon sterlin uzun vadeli faizsiz kredi sağlaması için anlaşmaya varılmıştır. 10 Aralık 1963 tarihinde Afganistan ve ÇHC arasında bir hava bağlantısı kurulması konusunda, her iki ülke fikirlerini dile getirmiş ve anlaşmışlardır.

5 Haziran 1964'te ÇHC Devlet Başkanı Liu Shaoqi, Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ı, resmi bir ziyaret için ÇHC'e davet etmiştir. 29 Ekim 1964'te Afganistan Kralı Mohammad Zahir Şah ve eşi Kraliçe Hümeyra, ÇHC Devlet Başkanı Liu Shaoqi'nin davetlisi olarak 12 günlük resmi bir ziyaret için ÇHC'ye gitmiştir.⁵³ 30 Ekim 1964 tarihinde Afganistan Kralı ve Kraliçesi onuruna verilen davette ÇHC Devlet Başkanı, Çin hükümetinin, Afganistan Krallığı tarafından yürütülen Afganistan barış ve tarafsızlık politikasını aktif olarak desteklediğini, saygı duyduğunu dile getirmiş ve şunları eklemiştir: *"Hem Afganistan hükümeti ve hem de*

---

⁵¹ سخنيار، 2015، ص.87.

⁵² سخنيار، 2015، ص.99-101.

⁵³ شايگان، 2016، 210.

halkı, ÇHC'nin BM'deki meşru haklarının geri iade edilmesini her zaman destekledi, iki ayrı Çin yaratma fikrine de her zaman karşı çıktı. Çin hükümeti nükleer silahların tamamen yasaklanıp, ortadan kaldırılması hakkında kesin kararlar verilmesi için dünya liderleri zirvesinin toplanması gerektiğini öneriyor."

Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah da, Liu Shaoqi'nin açıklamasına aşağıdaki yanıtı vermiştir: *"Afganistan, uluslararası ilişkilerdeki konumunu özgür yargıya dayalı olarak tanımlamaktadır. İşte bu nedenle de Afganistan herhangi bir yabancı ittifakın üyesi değildir ve yabancı üslerin varlığına da şiddetle karşı çıkmaktadır. Dostumuz, ÇHC'nin, nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması için yaptığı konferansı düzenlemesi teklifi son derecede önemlidir. Bizim arzumuz, nükleer gelişme alanındaki ilerlemelerin barış, bilimsel çıkarlar ve toplumun refahı için belirlenen hedefleri karşılayacak bir yönde ilerlemesinin sağlanmasıdır."*⁵⁴

Bu ziyaret Afganistan Devlet Başkanının ÇHC'ye yaptığı ilk resmi ziyaret olarak tarihe geçmiştir. Bu gezi dostluk ilişkileri tarihinde de bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Daha sonra 4 Nisan 1966 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Liu Shaoqi, Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın davetlisi olarak eşi ve diğer maiyeti ile resmi bir ziyaret için Kabil'e gelmiştir. ÇHC Devlet Başkanı, Liu Shaoqi bu ziyaret sırasında yaptığı konuşmada şunları dile getirmiştir: *"Özel davetiniz için teşekkür ederiz. Ülkenize ilk kez geliyor olmama rağmen, ülkenizi ve insanlarınızı çok iyi tanyorum. Her iki ülkemiz de emperyalizmin saldırganlığının kurbanı olmuş ve ülkeler arasındaki sömürü, baskı ve eşitsizlik ilişkilerine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle siyasi ilişkilerin kurulmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler her zaman dostane, eşit ve karşılıklı çıkarlara dayalıdır. İki ülke arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Birbirimize zarar verecek hiçbir şey yapmıyoruz. Küçük ülkelerin büyük ülkeler tarafından ayrımcılığa, aşağılanmasına ve zulmüne karşıyız."*⁵⁵

Bu görüşmelerde iki taraf, ortak çıkarlar konularında görüş alışverişinde bulunmuş ve Vietnam da dahil olmak üzere dünyadaki önemli konularda dış politikalarını ve tutumlarını açıklamışlardır. Afganistan ile ÇHC arasındaki resmi sınır anlaşmasının 22 Kasım 1963'te Pekin'de imzalanması, akabinde 1964 yazında

⁵⁴ سخنیار، 2015، ص.123-125.

⁵⁵ سخنیار، 2015، ص.166-167.

kararlaştırılan sınır levhalarının tamamlanarak yerlerine yerleştirilmesi ve bu levhalara ilişkin 25 Mart 1965'te Kabil'de imzalanan protokol konusunda anlaşmışlardır.⁵⁶

Buraya kadar anlatılan gelişmeler ve görüşmeler sonrasında Afganistan ve HC arasında belli yakınlıklar oluşmuş, bunların pozitif etkileri belirginleşmiştir. Brejnev'in 1969'da yaptığı Asya Kolektif Güvenlik Sistemi çağrısından veya HC-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasından sonra Pekin'in Afganistan'daki güvenlik çıkarları giderek artmıştır. Sovyetlerin bu nerisi, HC-SSCB sorunlarının başlamasından itibaren HC'ye karşı bir hareket olarak geliştirilmiştir. Birçok kez davet edilmesine karşın Afganistan her zaman dostça ilişkiler yürüttüğü HC'nin karşı koymasını nedeniyle söz konusu güvenlik sistemine ye olmamıştır. Çünkü yeliği kabul ediyor olması, hükümetin isteklerine karşı Kabil'in sınırlarını dondurması anlamına gelecekti. Soğuk Savaş döneminde, Rusların Afganistan'ı işgalinden önce Pekin, Afganistan ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini üst seviyelere çıkarmaya zen göstermiştir. Bu dönemlerde yaptıkları ticarete, karşılıklı değişim metotları kullanılmış ve siyasi-kültürel ilişkileri ise sınırlı olmuştur. HC; SSCB ile ilişkilerini kestiği ve Hindistan ile savaştığı dönemde, Afganistan'daki gelişmeleri çok daha dikkatle izlemesinin gerekli olduğunun bilincinde olmuştur.⁵⁷

25 Ekim 1971'de yapılan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) toplantısında, çoğunluğu 3.dünya ülkesi olan birçok üyenin (oğunluğun) olumlu oy verdiği bir oturumla, HC diplomasi tarihinin en büyük olayı gerçekleştirilmiş ve 2758 sayılı kararla HC tüm yasal haklarını elde etmiştir.⁵⁸ Bu dönemde Afganistan'da da Krallık Dönemi 16 Temmuz 1973'te kansız bir darbe ile bitirilmiş, Davut Han tarafından cumhuriyet idaresi kurulmuştur.⁵⁹ Davut Han tarafından kurulan cumhuriyeti tanıyan HC, 27 Temmuz 1973 tarihinde HC Dışişleri Bakan Yardımcısı Bay Xin Nin Long tarafından şöyle bir açıklamada bulunmuştur: *"Afganistan Hükümeti'nin resmi talebi üzerine, HC, Afganistan Cumhuriyeti'ni*

⁵⁶ سخنيار، 2015، ص.171-173.

⁵⁷ Ahmad Bilal Khalil, "The Raise of China-Afghanistan Security Relations", The Diplomat, 2015, s.2.

⁵⁸ Ablet, Nisan 2021, s.23.

⁵⁹ Hüseyin şeyhanlıoğlu, Asya'nın Kalbi Afganistan, 1.Baskı, KDY Akademi, İstanbul, Ağustos 2021, s.61.

tanımıştır. İki ülke arasındaki geleneksel dostluk ve iyi ilişkilerin gelişmeye devam etmesi umulmaktadır.'⁶⁰

Aralık 1974 tarihinde Afganistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Muhammed Davut'un Özel Temsilcisi Muhammed Naeem, bir heyetin başında ÇHC'nin davetlisi olarak dostane bir ziyaret için Pekin'e gitmiştir. Bu görüşmelerde 7 Aralık 1974 tarihinde ÇHC, kalkınma projeleri için Afganistan'a 100 milyon yuan (55 milyon dolar) borç vereceğini bildirmiştir. Bu kredi ve anlaşma, her iki devletin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır.⁶¹

Diğer yandan, Mao'dan sonra ÇHC'nin en büyük ismi olan Zhou Enlai, 8 Ocak 1976'da ölmüştür. Tam yedi ay sonra da, 9 Eylül tarihinde Mao hayata gözlerini yummuştur. ÇHC, 1976 yılına kadar Mao Zedung ilkeleriyle dış dünyadan kopuk bir yaşam süren, izolasyonist ve merkezi programlar kaynaklı bir yönetim biçimi izlemiş, bu açıdan geliştirilen iyileştirmeler beklenen modern atakların yapılmasına imkân vermemiştir. "Büyük Adımla İlerleme" veya "Kültür Devrimi" gibi kavramlar gelişmelere gem vurmıştır. 1978'den sonra ise ÇHC, vizyonunu değiştirmiş ve hükümetin icraatına yeni bir üslup getirmiştir.⁶² 1978'de iktidara gelen Deng Xiaoping'in iktisadi kalkınma yönlendirmesiyle yeni bir akım yaratılmış, bununla birlikte de dışa açılım ilk belirtilerini göstermiştir.⁶³

1978 yılında Deng Xiaoping'in başa geçmesiyle ÇHC'de iktisadi reform dönemi başlamıştır. Mao'dan sonra ÇHC'de dış politika, katılımcı bir yaklaşım kazanmış; ekonomik bağlantılarını geliştirmeyi, yatırımlarını çoğaltmayı ve milletlerarası kuruluşlara katılmayı ve aktif görev almayı amaçlamıştır.⁶⁴

27 Nisan 1978'de Afganistan Halk Partisi de ordunun desteğiyle Davut Han'a darbe yapmıştır.⁶⁵ Afganistan'daki sol yönelimli subaylar ve KGB ajanları 27 Nisan

---

⁶⁰ سخنپار، 2015، ص.221.

⁶¹ سخنپار، 2015، ص.231.

⁶² Cihad Baban, İsa Öncesinden Günümüze Kadar Çin Tarihi, İstanbul, 1983, s.278-279.

⁶³ Yeşim Güçlü-Murt Yorulmaz, "Küresel ve Bölgesel Rekabet Açısından Avrasya'nın Jeopolitik Önemi", Avrasya Denklemine Rusya-Çin Rekabeti, Murat Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021, s.18.

⁶⁴ Özlem Zerrin Keyvan, "Thucydides Tuzağı'na Karşı Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında ABD ve Çin Ekonomik İlişkileri", Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.139.

⁶⁵ Ali Ergun Çınar, "Afganistan Kronolojisi", İşgal direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.215.

1978’de bir rejim değişikliği yaparak Muhammed Davut Han ve ailesinden 30 kişiyi katletmişlerdir. Böylece sosyalist gruba yakınlığı ile tanınan Nur Muhammed Taraki hükümetin başına geçmiştir. 8 Mayıs 1978’de de ÇHC, Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetini tanıyan ilk ülke olmuş ve geleneksel dostluğun devamını dilemiştir.⁶⁶

Daha sonra 22 Ağustos 1978 tarihinde Nur Muhammed Taraki’ye karşı darbe yapmaya kalkan Çin taraftarı Perçem Marksist Grubunun üyeleri tutuklanmıştır.⁶⁷ Çinliler, Sovyetler Birliği ile olan muhalefet ve rekabetlerine rağmen, 27 Nisan 1978 darbesi sırasında ve sonrasında dış politikalarında SSCB’nin yanında hareket eden Kabil’deki rejim karşısında çarpık bir politika izlemişlerdir. Çünkü ÇHC, Taraki hükümetinin SSCB’ye bağımlılığı nedeniyle Afganistan’daki komünist rejimin ayakta kalmasından ve gücünden rahatsız olmuştur. Bu sebeple ÇHC, dolaylı yollarla da olsa Taraki muhalifleri olan Mücahit gruplarına destek vermeyi sürdürmüştür.⁶⁸

SSCB’nin beklentisini yerine getiremediği gerekçesiyle, Taraki hükümeti uzun sürmemiş, 1979 tarihinde yerine bir diğer Sovyet yanlısı olan Hafizullah Amin başa geçmiştir. Ama aynı yıl içerisinde o da Taraki ile aynı kaderi paylaşarak, Dar-ül Aman köşkünde bütün yakınlarıyla birlikte katledilmiştir.⁶⁹

“Casus Yuvası Belgeleri” kitabının 2.cildinin 210.sayfasında, o sırada Çin Halk Ordusu Genelkurmay Başkan Yardımcısı olan Zhang Kaifan, yukarıdakilerle bağlantılı olarak yapılan alıntıda, ÇHC’nin dış politikasının Taraki rejimine ve onun Mücahit muhaliflerine karşı tavrını açıkça ortaya koymaktadır. Zhang Kaifan, Pakistanlı General Muhammed Zia-ül Hak ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sırasında Zia-ül Hak, Çinli yetkiliye şöyle bir soru yöneltmiştir: *“Eğer Çinliler Sovyet yanlısı komünistlerin durumundan endişe duyuyorsa, neden Afgan mücahitlerine yardım etmiyor?”* Bu soruya General Zhang’ın yanıtı ise şöyle olmuştur: *“Çinliler, sempati duysalar da isyancılara yardım edemiyorlar çünkü bu konu açığa çıkarsa, bunun ciddi küresel yansımaları olacağına ve bu sonuçların da*

⁶⁶ سخنیار، 2015، ص.254.

⁶⁷ Çınar، 2021، s.215.

⁶⁸ ابوذر پیرزاد غزنوی، تاریخ سیاسی افغانستان معاصر 8 (کودتای خونین هفت ثور 1357 و رژیم کمونیستی جمهوری دموکراتیک خلق دوران تره کی)، نشر احسان، تهران، 2021، ص.1101.

⁶⁹ Şeyhanlıoğlu، 2021، s.63.

ÇHC ile Sovyetler Birliği arasında Moskova'da devam eden müzakereler (1979) üzerinde etkili olacağı konusunda endişe duymaktadırlar.” şeklinde olmuştur.

27 Nisan 1978'in yıkıcı darbesinden sonra Afganistan'ın Ruslar tarafından doğrudan işgaline kadar, ÇHC'nin çarpık politikaları aşağı yukarı aynı şekilde devam etmiştir.⁷⁰

3. 1979-1996 ARASI AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ

1979'da SSCB güçleri Afganistan'ı işgal ettikten sonra ÇHC yardımlarının periyotları ve miktarları gözle görülür bir şekilde artmıştır. Aynı zamanda Afganistan'da, Halk İslami Direnişi ve mücahit gruplarının protestoları ülke genelinde yoğunlaştığında, dünyadaki çoğu ülke Sovyet işgaline ve Kabil'deki kukla hükümetini kınama cesaretini gösterebilmiştir.⁷¹ Ayrıca ÇHC, Rusların Afganistan'ı terk etmesine kadar, uluslararası siyaset arenasında ve uluslararası Müslüman topluluklarında mücahitlere maddi, manevi silah desteği ve yardımı sağlamaya devam eden ülkelerden biri olmuştur. Bu arada SSCB muhalefeti de bunu desteklemiştir.⁷² Çünkü Rusya'nın bu işgal yaklaşımı ÇHC'yi endişelendirmiştir. Vietnam ve Kamboçya'dan sonra gelen bu hareketle Rusya'nın bir çevirme harekâtı yaptığı endişesi üst noktalara ulaşmıştır.⁷³

31 Aralık 1979'da ÇHC Dışişleri Bakanlığı, ülkesindeki Rus Büyükelçisine; Afganistan'ın, ÇHC'nin komşusu olduğunu ve bu nedenle de Sovyet silahlı kuvvetlerinin bu ülkeyi işgal etmesinin ÇHC'nin güvenliği için bir tehdit oluşturduğu şeklindeki düşüncesini iletmiştir. Daha sonra sözlerine, Çin halkının ciddi endişeler duymasının kaçınılmaz olduğunu ifade ederek devam etmiştir. Bir süre sonra ÇHC Savunma Bakan Yardımcısı Su Yu, ÇHC'nin güçlü bir şekilde Afgan halkının yanında duracağını bildirmiştir. Uluslararası alanda da ÇHC, 1980 Moskova Olimpiyatlarını boykot etmiştir. Bu arada BMGK'da Sovyet kuvvetlerinin geri çekilmesi yönünde verilen meclis kararlarını desteklemiştir. 1980 yılında ÇHC lideri

⁷⁰ غزنوی، 2021، ص.1101.

⁷¹ Ahmet Fazıl Özsoylu, Çin Bir Devrin Uyanışı, Nobel Kitabevi, İstanbul, 2006, s.15.

⁷² غزنوی، 2021، ص.1102.

⁷³ Khalil, 2015, s.3.

Deng Xiaoping ‘‘Siyah Kedi, Beyaz Kedi ve Fare Yakalayan Kedi’’ gibi yeni terimlerle ortaya çıkmıştır.⁷⁴

Diğer yandan Deng Xiaoping, Washington ile ilişkilerin normalleştirilmesi için yoğun çabalar harcamıştır. Bu sebeple 1980’lı yıllarda Xiaoping, Washington’un ticaret ve etkileşim kurabileceği tek ÇKP sekreteri olarak ün kazanmıştır. 1979’da Washington’u ziyaret eden ilk ÇKP liderinin o olduğu da düşünülürse bu yaklaşım bir anlamda doğru da sayılabilir ve o dönemdeki ÇHC-ABD işbirliğinin önemi de ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

Bakhtar Haber Ajansına göre 12 Mart 1985’te Kabul Times’da yayınlanan bir makalede ÇHC’nin, mücahitlere yaptığı yardımların yaklaşık 400 milyon dolar civarına ulaştığı bildirilmiştir. Fakat, Leslie Gelb’in, New York Times için topladığı bilgilerle hazırladığı yazısında bu değerın 100 milyon dolar civarında olduğu anlatılmıştır. Pakistan Haber Alma Ajansı Eski Başkanı Muhammed Yusuf’un ‘‘Ayrı Tuzağı: Afganistan’ın Anlatılmamış Hikayesi’’ adlı kitabında, 1984 yılına kadar tüm silah ve mühimmatın büyük bir kısmının ÇHC’den satın alındığı yazılmaktadır. ABD’nin, Afganistan eski Büyükelçisi Peter Tomsen ‘‘Afganistan Savaşları’’ adlı kitabında benzer şeylere değinerek ÇHC ordusunun, Afganistan’a gerek duyduğu malzemelerin temini için sahip olduğu veya yönettiği bütün fabrikalarını yenileyip, Afganistan’ın ihtiyaçlarına göre tekrar ayarladığını anlatmıştır.⁷⁶

25 Mart 1988 tarihinde ÇHC Başbakanı Li Peng, 7.Çin Ulusal Kongresi’nin Afganistan raporunda şunları söylemiştir: *‘‘Son zamanlarda, Afgan sorununa siyasi bir çözüm bulunması konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Uluslararası toplum uzun zamandır SSCB’nin Afganistan’daki askeri işgaline son verilmesi ve Afganistan’ın tarafsızlığına dönüş çağrısında bulunduğunu, SSCB kuvvetlerinin Afganistan’dan derhal çekilmesi gerektiğini belirtti. Bunun gerçekleşeceğini umuyor ve bir an önce Afganistan’da çeşitli taraflardan oluşan kapsayıcı bir hükümetin*

---

⁷⁴ Ablet, 2021, s.25.

⁷⁵ جيفرى واسرسترام، چین در قرن بیست و یک آنچه همه نیاز دارند بدانند، ترجمه. بسم الله على زاده-جمعه خان رهياب، چاپ اول، انستیتوت مطالعات استراتژیک افغانستان، انتشارات امیری، 2016، ص.91.

⁷⁶ Khalil, 2015, s.3.

kurulmasını ve milyonlarca Afgan mültecinin tekrar anavatanlarına dönüp barışçıl bir yaşam sürmesini diliyorum.'⁷⁷

ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de 16 Nisan 1988'de: "Afganistan ile ilgili Cenevre Anlaşmaları, Afgan halkının dış saldırılara karşı uzun ve kahramanca mücadelesi neticesinde ortaya çıkan olumlu bir gelişmedir. Bu durum, uluslararası ilişkileri yöneten standartları korumak için sürekli çaba sarf eden dünya ülkeleri adına bir başarı olarak kabul edilebilir. SSCB'nin, güçlerini kısa süre içinde Afganistan'dan çekeceğini umuyoruz. Bu şekilde bağımsız, egemen, bağlantısız bir Afganistan devleti kurulabilecek, Afgan mülteciler evlerine daha erken dönebilecek ve yeniden barışçıl bir hayatın tadını çıkarabileceklerdir." şeklinde bir beyanat vermiştir.⁷⁸

ÇHC Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Haziran 1988'de Pakistan Dışişleri Bakanı'nın davetlisi olarak katıldığı toplantıda şunları söylemiştir: "ÇHC, Afgan sorununa zamanında ve eksiksiz bir çözüm bulunmasını çok önemli bir konu olarak görüyor. Ancak SSCB'nin Cenevre Anlaşmasını fiilen uygulayacağını umuyoruz. Yapılacak iş; plana göre SSCB güçlerinin kuvvetlerini Afganistan'dan çekmesi ve Afganistan'ın tarafsız ve bağlantısız hükümetinin barışçıl durumunun bir an önce yeniden kurulması ve Afgan halkının geleceğini dış müdahale olmaksızın belirlemesine izin vermesi ana hedef olarak alınmalıdır."

1989 yılına gelindiğinde, Avrupa'nın doğusundaki Sovyet yanlısı ülkelerde birtakım hareketlenmeler olurken, ÇHC kararlılığını korumuştur. 1989 yılının baharında Sovyet lideri Mihail Gorbaçov, ÇHC-SSCB ilişkilerini düzeltmek için Pekin'i ziyaret etmeden önce; SSCB güçlerinin Afganistan'dan çekilmesi ve Vietnam sınırındaki orduların boşaltılması gibi ÇHC'nin üstünde durduğu bazı koşullar, yerine getirilmiştir.⁷⁹

15 Şubat 1989 tarihinde, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ÇHC endişelerini azaltmamıştır. Ancak bu kez, bir iç savaşın hüküm sürdüğü Afganistan'da, ne hükümete ne de Muhammed Necibullah Ahmedzai veya

⁷⁷ سخنيار، 2015، ص.255.

⁷⁸ سخنيار، 2015، ص.255-256.

⁷⁹ Kissinger, 2015, s.495.

Burhaneddin Rabbani'ye yardım etmediği bilinmektedir.⁸⁰ Bu yıllarda ÇHC; uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve ayrılıkçılık hareketlerinin verdiği endişeyle daha çok meşgul olmuştur. Bu dönem ÇHC'nin politikalarının odak noktası, Afganistan'ın Doğu Türkistan İslami Hareketi (DTİH) gibi yerel militan grupları için bir sığınak haline getirilmemesi yönünde olmuştur.

Yine ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün 16 Şubat 1989 tarihindeki ifadesine göre: "*SSCB, Cenevre Anlaşmaları uyarınca kuvvetlerini Afganistan'dan çekmesini memnuniyetle karşılıyoruz*" şeklindeki açıklamaları dikkat çekmektedir.⁸¹

Bunlara ek olarak 4 Nisan 1991 tarihinde Afganistan Devlet Başkanı, Dr. Necibullah, ÇHC Devlet Başkanı Yang Shangkun'dan yardım istemek üzere bir mektup yazmış, Pakistan'ın sınır ihlallerinden ve ülkesinin sosyal-siyasal dengelerinin zedelenmesinden şikâyet etmiştir. Ama bu konuda ÇHC tarafından beklenen yardım sağlanmamış ve Afganistan'da 16 Nisan 1992'de tekrardan rejim değişikliği yaşanmıştır.⁸²

Afganistan'daki rejim değişikliği sonrası, Afganistan İslam Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı'nı devralan Burhaneddin Rabbani, Mart 1993 tarihinde dönemin ÇHC Başkanı Jiang Zemin'e şöyle bir mesaj göndermiştir: "*Afganistan İslam Devleti ve kendi adıma, ÇHC Devlet Başkanı olarak seçilmenizden dolayı size ve sizin aracılığınızla ÇHC hükümetine ve halkına en içten tebriklerimi sunmaktan memnuniyet duyuyorum.*"

Bunun üzerine, ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin, 27 Nisan 1993 tarihinde Burhaneddin Rabbani'ye cevaben: "*ÇHC hükümeti adına, Afganistan İslam Devleti'nin kuruluşunun birinci yıl dönümü vesilesiyle sizi ve sizin aracılığınızla ülkenizin hükümetini en içten tebriklerimi sunmaktan memnuniyet duyuyorum.*"⁸³ demiştir.

Bu karşılıklı mektuplaşmalardan sonra, ÇHC Dışişleri Bakanlığı, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin Pekin'deki Büyükelçiliğine iyi dileklerini iletmiş ve 24 Ağustos 1993 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Jiang Zemin, Afganistan İslam Devleti

---

⁸⁰ Khalil, 2015, s.3.

⁸¹ شایگان، 2016، ص.208.

⁸² سخنیار، 2015، ص.259-258.

⁸³ سخنیار، 2015، ص.265.

Devlet Başkanı Burhaneddin Rabbani'nin; ÇHC'yi ziyaret etmesini umduklarını beyan etmiştir. Ama Afganistan'ın siyasi durumu karmaşıklaşmış iç savaş belirtileri baş gösterince, ÇHC Dışişleri Bakanlığı temkinli davranmış, Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani'nin ziyaretinin bir sonraki yılın uygun bir zamanında yapılmasını önermiştir.

Bu çalkantılı dönemde ÇHC hükümeti, Afganistan'daki durum hakkında daha çok endişe duymaya başlamıştır. 8 Ocak 1994'te ÇHC Dışişleri Bakanlığının sözcüsü Afganistan'daki durumla ilgili yaptığı bir açıklamada, gazetecilere şunları ifade etmiştir: *'Yeni yılın başlamasıyla birlikte Afgan iç savaşı yeniden patlak verdi. Çin hükümeti, Afganistan'daki durumun gelişmesinden derin endişe duyuyor ve çatışan Afgan gruplarının ülkelerinin ve milletlerinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutmasını, kalıcı bir ateşkes kurmasını, daha fazla kan dökülmesini önlemesini ve farklılıklarını barış görüşmeleri ve diyalog yoluyla çözmesini istiyor.'*⁸⁴

Sonuç olarak Afganistan ve ÇHC, 1949-1996 yılları arasında geçen sürede; ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknolojik alanlarında 45'ten fazla ikili anlaşma imzalamıştır. Ayrıca ÇHC; Bagrami Tekstil Fabrikası, Parwan Su Temini Projesi ve Kandahar Hastanesi gibi Afganistan'daki birçok projenin ve tarımsal projenin yeniden inşasında da yer almıştır. Afganistan hükümeti sürekli olarak ÇHC'nin BM'ye meşru dönüşünü savunmuş ve şunları söylemiştir: *'Tayvan, Çin'in ayrılmaz bir parçasıdır ve (iki Çin) veya bir Çin ve bir Tayvan'ın yaratılmasına şiddetle karşıdır.'*

Kabil'deki güvenlik istikrarsızlığı nedeniyle, ÇHC Büyükelçiliği 1994'te kapatılmış ve Afganistan İslam Cumhuriyet'i kurulduktan sonra 6 Şubat 2002'de resmen yeniden açılmıştır. Daha sonra ise ÇHC, çeşitli durumlarda Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümeti ile yeniden dostluğunu inşa etme ve işbirliği yapma konusunda dostane bir rol oynamıştır.⁸⁵

⁸⁴ سخنيار، 2015، ص.273.

⁸⁵ تامس جفرسون بارفیلد، تاریخ فرهنگی، سیاسی افغانستان، ترجمه: عبدالله محمدی، موسسه انتشارات عرفان، تهران، 2019، ص.420.

2. BÖLÜM

AFGANİSTAN VE ÇHC’NİN ORTA ASYA’DAKİ POLİTİKALARI

Afganistan, kendi iç sorunlarını bir türlü halledememiş olma gerçeğini üstünden atamamış bir ülke olduğu halde, Orta Asya’nın kalbi olma durumunu hala korumaktadır. Bu nedenle de komşusu olduğu Orta Asya ülkeleri ve ÇHC’nin ilgisi ve endişelerinin odak noktasını teşkil etmektedir.

Aslında Orta Asya ülkeleriyle köklü geleneksel bağları olan Afganistan’ın; ticari, kültürel ve siyasi açıdan birçok alanda geliştirebileceği konular bulunmaktadır. Orta Asya ülkeleri de kuruldukları tarihten beri Afganistan ile ilgilenmişlerdir.

Afganistan’ın komşuları içinde, günümüzün en büyük güçlerinden biri olan ÇHC’nin Orta Asya politikalarının her adımında Afganistan yer almaktadır. Tarihsel akışta olduğu gibi, günümüzde de ÇHC, Afganistan’ı her türlü politikasının içinde tutmaya özen göstermektedir. Afganistan’ın kendi yeraltı zenginlikleri ÇHC’nin ilgisini üstünde tutmaya yetebilecekken, coğrafi konumu nedeniyle diğer Orta Asya devletleriyle yapacağı bir çok ortak projede de Afganistan topraklarını kullanması gerekmektedir.

Bununla beraber Kabil’deki istikrarsızlık, ÇHC’yi doğrudan etkilemektedir. ÇHC’nin, Afganistan’daki Amerikan birliklerinin bulunduğu dönemi, bir güvenlik endişesi olarak gördüğü bilinmektedir. Ama şimdilik ÇHC, hem Afganistan ve hem de diğer Orta Asya ülkeleri ile oluşturmaya çalıştığı barışçıl ve ticari oluşumların yapısında Afganistan’ı da bir şekilde bulundurmaya özen göstermektedir.

Afganistan’ın Orta Asya politikaları ve ÇHC’nin Orta Asya politikalarına daha detaylı baktığımızda, ÇHC’in Orta Asya politikalarında özellikle de ekonomik politikaalarında Afganistan’ın jeopolitik önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ÇHC’nin daha ilerideki hedeflerine ve oluşturabileceği politikalarına baktığımızda da Afganistan olmaksızın pek mümkün olmayacağı göze çarpmaktadır. Bu sebeple ÇHC, Orta Asya’ya yönelik politikalarını sürdürürebilmek için Afganistan’la son dercede ılımlı yaklaşımlarla, yapıcı desteklerini sürdürmektedir. Konuyu daha iyi

anlayabilmek adına hem Afganistan'ın ve hem ÇHC'nin Orta Asya'ya yönelik ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel politikalarına özetle bakış atmak yararlı olacaktır.

1. AFGANİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKALARI

Afganistan'ın Orta Asya politikalarını incelemeden önce bölgenin tanımlamasını yapıyor olmak anlamlı olacaktır. Orta Asya tanımı bakış açısına göre farklılaşan bir kavramdır. Dar anlamıyla geçmişte SSCB yönetiminde olan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ı tanımlamakta; geniş anlamda ise Afganistan, Pakistan, Doğu Türkistan, İran ve RF'nin de bir kısmının dahil olduğu kara parçası için kullanılan coğrafi bir terimdir. Bununla beraber Orta Asya bölgesi günümüzde birçok bakımdan çok önemli bir kara parçasıdır. Bölge, petrol ve gaz rezervleri açısından dünyanın en büyük birkaç zengin alanının içinde sayılabilir. Diğer maden cevheri yataklarına sahip olduğu konusunda da kesin bilgiler mevcuttur.⁸⁶

Afganistan ise, bu kara parçasının hemen ortasında büyük güçlerin oyun alanında yer almaktadır. Bazı metinlerde adının "Asya'nın Kalbi" olarak da geçtiği görülmektedir. Stratejik konumu yüzünden dünyanın büyük güçleri Afganistan'a her zaman büyük ilgi göstermiştir. Bu nedenle bir çok kez tehdit altında yaşamış ve yakın zamanda SSCB ve ABD tarafından işgal edilmiştir. Geçirdiği bir çok kritik durum nedeniyle, yaşadığı kriz boyutları da çok büyük olmuş ve etrafındaki komşuları çok derinden etkilemiştir. Bugün ise ancak barışçıl ve istikrarlı bir Afganistan'ın, bölge ve en önemlisi komşu ülkeler için faydalar sağlayabileceği anlaşılmıştır.

Orta Asya'yı Hint denizlerine bağlayan Hayber, Kocak ve Gomal geçitleri kadar, Orta Asya ve Güney Asya arasında jeopolitik önemi çok büyük olan Wahan Koridoru'nu, sınırları içinde barındıran Afganistan; ABD ve SSCB dünyasında her zaman iki taraflı etkileşim ve transit bölgelerinin başında yer almıştır.

---

⁸⁶ Olivier Roy, Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi, çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, Aralık 2018, s.29.

Geçmişte, SSCB etkisi altındaki Orta Asya ile Afganistan'ın etkileşimi çok da parlak bir şekilde yürümemiştir. Hâkim ekonominin Sovyet felsefe ve kültürüyle yürütülmesi, kendi içinde de tam bir birlik sağlayamamış durumdaki Afganistan açısından etkili sonuçları olmamıştır. Ama 1990'lı yılların başlarında Orta Asya'daki ülkelerin birer birer bağımsızlık kazanması ve kendi siyasi-ekonomik sistemlerini geliştirmeye çalışmaları, bölge ekonomisinin canlanmasını ve yeniden organize edilmesi fikrini gündeme getirmiştir.⁸⁷

Afganistan İslam Cumhuriyeti (7 Ekim 2001-15 Ağustos 2021) anayasasının 8.maddesi, dış politika ilkelerini şöyle belirtmektedir: "*Hükümet dış politikayı; bağımsızlığı, ulusal çıkarları ve toprak bütünlüğünü korumak ve müdahale etmemek, iyi komşuluk, karşılıklı saygı ve hak eşitliği temelinde düzenler.*" Bu ilkeler göz önüne alındığında Afganistan'ın Orta Asya politikası aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

- 1- İkili ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi,
2. Terör ve uyuşturucuyla mücadele,
3. Bağımsız ve istikrarlı bir Orta Asya'yı desteklemek,
- 4- Gerilimin düşürülmesi ve ülkelerin içişlerine karışılmaması,
- 5- Kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi,
- 6- Ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi,
7. Bölgesel ekonomik fırsatlarda yapıcı ve birleştirici bir rol oynamak,
8. Güney Asya transit rotalarının Orta Asya'ya bağlanmasında işbirliği.

Yukarıdaki maddeleri daha iyi anlamak için, aşağıdaki 4 başlıkta incelenen değerlendirmeleri gözden geçirmek faydalı olacaktır.

1.1. Ekonomik Politikası

Afganistan'ın ekonomik politikası incelendiğinde ithalat ve ihracat yaptığı ülkelerle yakınlaşmaları gözden geçirilmelidir. Son yıllarda, Afganistan'ın ihracatı son derecede kısıtlı ve hatta komşu ülkelerle sınırlı kalmıştır. Genel sıralamadaki ilk 10 ülke arasında da çoğunluk olarak Orta Asya ülkeleri öne çıkmaktadır.⁸⁸

⁸⁷ بهاره سازمند، سیاست خارجی قدرت های بزرگ در قرن 21، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، تهران، 2018، ص.94-100.

⁸⁸ Vakur Sümer–Cengizhan Canaltay, "Uluslararası ötkar dengeleri arasında sürüklenen ülke: Afganistan", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.115.

SSCB'nin yıkılmasından sonra 1991 yılı, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya toplulukları arasında bir tür bağımsızlık yarışı başlamıştır. Bununla beraber, bölgede bulunan çok önemli doğal kaynaklar, bütün kapitalist ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bölgenin yer altı kaynaklarının kullanılmasının yaygınlaştırılması için yollar araştırılmaya başlandığında, ilk akla gelen şey, bir takım aktarma metotlarıyla değerli malzemelerin Orta Asya'dan nakledilmesini sağlamak olmuştur. Orta Asya rezervlerinin kontrol altına alınıp işletilmesi, Trans Afganistan Boru Hatları Projesi fikrini ortaya atmıştır.⁸⁹

Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın; Afganistan, İran ve ÇHC gibi diğer komşu Asya ülkelerine elektrik sağlanması yönünde de önemli potansiyele sahip oldukları görülmektedir. Özellikle Kazakistan Orta Asya'da en büyük yer altı kaynaklarına sahip bir ülke olarak bilinmektedir. Kazakistan, dünya uranyum rezervlerinde 2.sırada yer almaktadır. Ticari açıdan bakıldığında ise, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın boru hatları kullanarak petrol ve doğal gaz ihraç ettikleri bilinmektedir.⁹⁰

Tacikistan Cumhuriyeti, 1985 yılında hala SSCB'nin bir parçasıyken; Badahşan, Kurgan Tepe ve Kulab vilayetleri ile Afganistan'ın Badahşan, Belh, Tahar ve Kunduz vilayetleri arasında özel bir bağ kurulmasını talep etmiştir. Bu yaklaşımın amacı, Tacikistan'ın bazı bölgelerinin Afganistan vilayetlerinde denetleyici ve toparlayıcı bir role sahip olduğunu kanıtlamak şeklinde yorumlanabilir. Bu teklif, iki ülke arasında farklı beklentiler geliştirmiştir. O dönemde Tacikistan'ın Afganistan'a sevk ettiği mallar arasında, gübre ve çeşitli makine endüstrisi ile ilgili malzemeler, hidrolik ekipmanlar ve bunların sarf malzemeleri, kablolar ve otomobil yedek parçaları yer almaktaydı.⁹¹

1992 yılı Afgan ve Tacik halkları arasındaki ticari gelişmeler açısından oldukça olumlu bir yıl olmuştur. 1992'de tescil edilen 80 ortak fabrikanın 43'ü Afgan-Tacik ortaklığında yapılanmıştır. Aynı dönemde Tacikistan'da 109 dükkân ve bir adet "Afgan Çarşısı" da açılmıştır. Yalnızca bu ortak fabrikaların gümrük vergileri 15 milyon rubleyi bulmuştur. Tacikistan Tarım Kooperatif Şirketi; Duşanbe,

⁸⁹ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.87.

⁹⁰ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.223-225.

⁹¹ جورہ لطیف اف-مرتضی محمودی، سیاست و حکومت در افغانستان (نقش قدرت های خارجی از 1980)، چاپ اول، نشر فورزان، تهران، 2017، ص.25.

Kurgan Tepe ve Han Badam şehirlerinde ayakkabı, kumaş ve deri tabaklama üretimini için Afgan-Tacik ortak işletmeleri kurmaya başlamıştır. Tacikistan'ın siyasi bağımsızlığından sonra, Afganistan ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi özel ilgi görmüştür.⁹²

Fakat sonraki yıllarda, Necibullah hükümetinin düşmesi, Mücahitlerin iktidara gelmesi ve hemen sonrasında da Taliban'ın iktidarı ele geçirmesiyle, Afganistan'da ve daha sonra da Tacikistan'da iç savaş çıkması ile birçok ileri adımın atılması engellemiştir. Afganistan'da iç savaş devam ederken, Afganistan Cihat Konseyi Başkanı Sibgatullah Mucededi yaptığı bir açıklamada, *'Afganistan'ın; dış ekonomik işbirliği yaptığı ülkelerde bir değişiklik olmuş; askeri, siyasi ve mali destek veren bazı ülkeler özellikle öncelik sırasına alınmışlardır. Bu ülkeler içinde, Pakistan, İran, Suudi Arabistan, Mısır, ABD ve diğer Batı ülkeler yer almaktadır'* şeklinde bir demeç vermiştir.

Başka türlü ifade etmek gerekirse, yeni hükümet, komşu ülkelerle yakınlaşmanın yöntemlerini yeniden değerlendirmiştir. Bunun anlamı; savaştan sonra yeniden yapılanma çerçevesi içinde açlığın ortadan kaldırılması, sorunların çözülmesi, tarımın geliştirilmesi, istihdam, küçük endüstri konularında ilerlemeler, ulaşım ve hasarlı birimlerin yeniden inşası da içinde olmak üzere birçok konuda belli sorunların çözümünün, komşu ülkelerle işbirliğine büyük ölçüde bağlılığını göstermektedir.⁹³ Görüldüğü üzere o dönemlerde yeni kurulan Orta Asya ülkeleri Afganistan'ın dış politikasındaki yerini diğer ülkelere bırakmıştır.

2000'li yılların sonrasında, Afganistan'daki göreceli barış, bölge ülkelerini de olumlu yönden etkilemiştir. Böylece komşu ülkeler, Afganistan'ın bozulmuş ekonomisini bazen ikili ve bazen de çok taraflı temellerden yeniden inşa etmek için bilimsel, teknik ve ekonomik alanlarda tüm yeteneklerini kullanmışlardır.⁹⁴

Birinci Taliban döneminin sona ermesi ile ortaya çıkan; barışın sağlanması, siyasi temellerin sağlamlaştırılması gibi çeşitli sosyal konular komşu ülkeler arasında diplomatik ilişkilerin kurulması için yeni fırsatları ortaya çıkarmıştır.

⁹² لطيف اف-محمودي، 2017، ص.119-121.

⁹³ لطيف اف-محمودي، 2017، ص.121.

⁹⁴ لطيف اف-محمودي، 2017، ص.25.

Tacikistan Cumhuriyeti hükümeti, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla sınır bölgelerinde gıda ve ekonomik ilişkilerin kurulmasına yönelik kararlar almıştır. Örneğin, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın önerisiyle, 2002 ve 2003 yıllarında "Tacikistan Cumhuriyeti'nde Sınır Ticaretinin İyileştirilmesine İlişkin Tedbirler" hakkında hükümet kararnamesi çıkarılmıştır. Daha sonra da, "Ekonomik ve Ticari İşbirliğini Geliştirme Komitesi" ve sınır ticaret merkezlerinin teslimi ve işletilmesi için de "Devlet Komisyonu" kurulmuştur. Böylece Tacikistan'ın ticaret temsilcilikleri Kabil'de çalışmaya başlamış ve daha önce bahsi geçen kararlara göre; Dervaz, Işkaşim ve Harog bölgelerinde düzenlenen bir törenle sınır ticaret merkezleri açılmıştır.⁹⁵

Diğer yandan, Tacikistan'ın 1300 km olan Afganistan sınırının uzunluğu özel bir dikkat gerektirmektedir. Söz konusu sınırın korunmasına ilişkin amaç ve görevler, tarih boyunca hem Afganistan hem de Tacikistan'ın siyasi durumuna bağlı olagelmıştır. Bu sebeple 2003 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen konferansın oturum aralarında sınır güvenliği konularını araştırmak üzere Afganistan, Tacikistan, Özbekistan ve Rusya'dan oluşan dördümlü bir komisyonun kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır.⁹⁶

Afganistan-Tacikistan ilişkileri 15 Ağustos 2021 tarihine kadar; kazan-kazan politikasına bağlı olarak yürütülmüştür. Ayrıca 220 voltluk elektrik hattı, demiryolu inşaatı, ulaşım, transit, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi, bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin geliştirilmesi, sağlık konularında işbirliği, zirai mücadele ve benzerleri hakkında detaylı çalışmalar yapılmıştır.

Özbekistan, 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra da iç sorunlarıyla ilgilendiği için; Afganistan-Özbekistan ekonomik ilişkilerine yoğunlaşamamıştır. Ama 2001 sonrası ilişkilere bakıldığında bir gelişme söz konusu olmuştur. 90'lı yıllarının sonunda, yukarıdaki iki ülke arasındaki yıllık mal alışverişi hacmi yüz milyon dolara ulaşmıştı. Afganistan ve Özbekistan zaman zaman, İran'ın da katıldığı üçlü anlaşmalar yapmışlardır. Bu

⁹⁵ لطیف اف-محمودی، 2017، ص.126-121.

⁹⁶ لطیف اف-محمودی، 2017، ص.228-143.

anlaşmaların konusu daha çok taşımacılık ve transit ticaret konuları olmuştur. Buna örnek olarak Meymeneh-Andhoy ve Andhoy-Herat projesi gösterilebilir.

Diğer yandan 2001 sonrasında her iki ülkeden yetkililer birbirlerinin ülkelerine birkaç resmi ziyarette bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin Özbekistan Cumhuriyeti'ne dostça ziyareti, her iki ülkenin yetkilileri tarafından ortak bir deklarasyonun yayınlanması ve Özbekistan Dışişleri Bakanı Sadeq Safayev'in Kabil ziyareti buna örnek gösterilebilir. Bu farklı görüşmeler sonucunda iki ülke arasında çeşitli anlaşmalar da imzalanmıştır. Ayrıca dönemin Dışişleri Bakanı Dr. Rangin Dadfar Spanta'nın Özbekistan ziyareti sırasında, ikili bir ekonomik komisyonun kurulması için bir mutabakat zaptının da imzalandığı bilinmektedir.⁹⁷

Eğer Afganistan'da barış hakim olur ve Özbekistan, Afganistan'la ekonomik ilişkilerini daha da geliştirebilirse; bu topraklar üzerinden ürünlerini Pakistan limanlarına ve oradan da Basra Körfezi'ne, Güneybatı Asya'ya ve diğer yerlere ulaştırmanın uygun maliyetli bir yolunu bulabilecektir.

Türkmenistan, SSCB'nin çöküşünden itibaren birçok ekonomik reform yaşamış ve tarafsız bir politika için ısrarla 1992'de Orta Asya ülkeleri arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'na katılmayı reddetmiştir. Afganistan ve Türkmenistan'ın ekonomik sistemindeki engellere ek olarak, ikili anlaşmaların zamanında takip edilmemesi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri yavaşlatmıştır. Türkmenistan'ın zorlu vize süreci, ticari ve kültürel de dahil olmak üzere tüm alanlardaki ilişkilerin azalmasında da etkili olmaktadır. Afganistan'ın ekonomik sistemi hükümet müdahalesi olmadan özgürce ve sürekli olarak aşılabildiği dönemlerde bile, Türkmenistan'ın ekonomik sistemi tamamen kapalı ve hükümet kontrolü altında yürütülmeye devam etmektedir.⁹⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkmenistan, ülkenin ana ihracat kalemlerini oluşturan uluslararası petrol ve gaz piyasalarına katılmanın alternatif yollarını aramıştır. Türkmenistan'ın dış pazarlara petrol ve gaz taşıma ihtiyacını karşılayabilmesi için Afganistan üzerinden Pakistan'a çekilecek gaz ve petrol boru

97. غلام سخی مصون، روابط بین المللی افغانستان، چاپ اول، موسسه انتشارات زوری، کابل، 1975، ص.187.

98. لطیف اف-محمودی، 2017، ص.223.

hatları da dahil olmak üzere birçok boru hattı seçeneğinin altyapısına sahip olması gerekmektedir.

Merv (Türkmenistan)-Şibirgan (Afganistan) hattında 500 Kw'lık enerji nakil hattı yapılması için teknik ve ekonomik gerekçeler hazırlanmış ve hayata geçmiştir. Çünkü Afganistan, Türkmenistan'dan alınan elektrik enerjisine ihtiyaç duymaktadır. Sonuç olarak iki komşu ülke için bu planların uygulanması ekonomik koşulların yaratılmasına yardımcı olmuştur.

Öte yandan Temmuz 2001'de Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sefer Murat Niyazov, Kazakistan'ı ziyaret etmiştir. İki ülkenin cumhurbaşkanları, Afganistan'daki durumun yarattığı koşulları ve Trans-Afgan projelerinin inşasında Türkmenistan, Kazakistan ve Afganistan arasındaki işbirliği konularını gözden geçirmişlerdir. Bu sırada Özbekistan gibi Kazakistan hükümeti de, Afganistan'daki durumun çözüme kavuşturulmasının ve normal karşılıklı ilişki kurulmasının Taliban güçleri ile temas olmaksızın gerçekleşmesinin imkânsız olduğu sonucuna varmıştır.

Aynı şekilde 2002'nin başlarında, Afganistan hükümet başkanı Türkmenistan'ı ziyaret etmiş ve iki ülkenin liderleri, Afganistan ekonomisinin yeniden inşasına ilişkin bir dizi önlemleri görüşmüşlerdir. Ortaya çıkan anlaşmalar, temel olarak ekonomik ve ticari işbirliğinin mevcut çerçevede devam etmesini öngörmekteydi. Türkmenistan tarafı, Afganistan'a elektrik ihracatının devamına ilişkin anlaşmayı onaylamıştır. Bu müzakereler sırasında, Türkmenistan ve diğer Orta Asya ülkelerinden gelen malların Afganistan toprakları üzerinden geçişini artırma olasılığı da incelenmiştir.⁹⁹

Yakın gelecekte söz konusu ülkelerin ekonomik ve ticari ilişkileri, Türkmenistan'ın elektrik, doğal gaz, petrol ürünleri ihracatı ve sınır ticareti gibi geleneksel işbirliği sektörlerini içerecektir. Afganistan'ı Güney Asya ülkelerinin pazarlarına bağlamak ve bu bölgenin özellikle akaryakıt ve enerji kaynaklarının ihracına yönelik bir geçiş koridoru olarak kullanılmasına ilişkin olarak, söylenecek tek sözün “*Bu tür ticari ilişkilerin kurulabilmesi için tek şartın, Afganistan'daki durumun düzeltilmesi*” şeklinde olacağı açıktır.

---

⁹⁹ سازمند، 2018، ص.121.

Türkmenistan'dan Pakistan'a gaz ve petrol transfer planının uygulanması, Afganistan'ın büyümesine önemli bir katkı sağlayabilecektir çünkü gaz boru hattının 850 km'si ve petrol boru hattının 650 km'si Afganistan'dan geçmektedir. Hesaplara göre bu projeden Afganistan için yıllık gelir 100-110 milyon dolar civarında olabilecektir. Orta Asya'daki toplam 6,6 trilyon metreküp doğal gaz rezervinin %72'den fazlası (2,9 trilyon metreküp) Türkmenistan'a ve yüksek bir miktarı da Özbekistan'a ait olduğu için, konu hem Türkmenistan'ı ve hem de Özbekistan'ı yakından ilgilendirmektedir.

Türkmenistan, gazının bir kısmını Avrupa pazarlarına aktarırken Rusya ile iyi ilişkilere rağmen, Hindistan ve Pakistan'ın petrol ve gaz tüketim pazarına ulaşmaya çalıştığı görülmüştür. Ülkenin coğrafi durumu ve Hindistan-Pakistan ile ortak bir sınırın bulunmaması nedeniyle, Afganistan'ın işbirliği olmadan böyle bir hamle neredeyse imkansızdır. Böylece, Türkmenistan'ın Orta Asya'nın çevresel darboğazını aşma ve Güney Asya'ya erişim mücadelesi, Afganistan ile ilişkilerin konumunu ve önemini artırmış bulunmaktadır.¹⁰⁰

Afganistan ile ortak sınırı paylaşmayan diğer bir Orta Asya Cumhuriyeti olan Kırgızistan, dış politika alanında BM, Asya Ekonomik Birliği ve ŞİÖ ortaklarıyla uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslararası terörizmle mücadele tedbirlerini koordine etmektedir.¹⁰¹ Kırgızistan isterse, Afganistan ile ekonomik ve ticari ilişkilerini ulaşım altyapısını Tacikistan Koridorunu kullanarak gerçekleştirebilecektir.

Sonuç olarak Afganistan ile ŞİÖ çerçevesinde yapılacak işbirliği, Orta Asya ülkelerini Afganistan'a bağlayan ulaşım altyapıları ve ekonomik büyümesine yönelik elektrik iletimi işbirliği fırsatları yaratabilecek gibi görünmektedir. Başka bir deyişle, yapıcı ekonomik işbirliği ve bu ülkeye gerçek yardım sağlanması, çatışma sorununu çözebilecek ve bölge ülkeleri arasında güven tesis edilmesine yardımcı olabilecektir.

2007'de Kabil konferansında Afganistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan ve Orta-Güney Asya arasında elektrik iletim hatlarının kurulmasına ilişkin 500 milyon dolarlık bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu faktör, Afganistan'ın bölge ülkeleri

¹⁰⁰ لطيف اف-محمودى، 2017، ص.197-202.

¹⁰¹ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.144-145.

arasında bir köprü olmasını sağlamaktadır ve bu anlamda Afganistan, ŞİÖ'ye üye ülkeler için büyük jeopolitik öneme sahiptir.

Yeni İpek Yolu boyunca son gelişmelere bakıldığında, Afganistan ve iki ana ekseninin (Herat-Kandahar-Quetta) ve (Mezar-ı Şerif-Kabil-Peşaver) gelişmekte olan ulaşım ve transit ağının restorasyonu için özel bir öneme sahip olduğu görülebilir. Doğal gaz üretiminde dünyada 8.büyük üretici olarak bilinen Özbekistan, Hint Okyanus'una erişimini sağlamak için Orta Asya boru hattı ağına katılmak istemektedir. Özbekistan'ın kısa vadede Guam üzerinden Avrupa pazarlarına ve Güney Asya'daki petrol ve gaz sahasına erişim amacıyla Afganistan'ın ticari ortağı olması mümkündür. Uzun vadede bölgesel pazarlar ile Güney Asya ülkelerinin, Afgan toprakları üzerinden Orta Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlamasında en kestirme yol olarak bilinmektedir. Afganistan-Özbekistan bağlantısı özellikle Orta Asya'yı Güney Asya'ya bağlayan bölgesel işbirliği için net bir alternatif olabilir.

Afganistan kendi sisteminde sosyo-politik durumunu toparlayıp, ekonomik gelişimini de yoluna koyduktan sonra Avrasya entegrasyon projeleriyle ilgilenebilir. Söz konusu projeler içinde ÇHC tarafında TKTY projesi, RF tarafında "Büyük Avrasya Ortaklığı" ve daha birçok uluslararası yapılanmalar yer almaktadır. Hali hazırda Afganistan'daki bütün ihracatın ve ithalatın sağlanması ŞİÖ üyesi ülkeler tarafından yapılmaktadır. Görünüşe göre, yakın zamanda da azalması beklenmemektedir.¹⁰²

2019'daki verilere göre Afganistan'ın ticari yapısında 66 ülkeyle ihracat ilişkileri, 110 ülke ile de ithalat ilişkileri olduğu görülmektedir. Bu değerler BM'nin belirlediği ürün gruplarıyla karşılaştırıldığında, Afganistan'ın gayet sınırlı sayıda ülke ile ticari ilişkiler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Afganistan'ın yeraltı zenginlikleri listelenirse en baş sırayı demir yatakları almaktadır. Afganistan Petrol ve Madenler Bakanlığı'nın 2019 yılında yayınladığı bilgiler ışığında; 2,2 milyar ton demir, 1,3 milyon ton mermer, 30 milyon ton bakır, 1,4 milyon ton nadir toprak elementleri ve 2700 kg da altın olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bu bilgilerden başka 4,5 milyon tonluk alüminyum, kurşun, kalay, tungsten, cıva yataklarından da

---

¹⁰² Andrey Kortunov, "Afganistan meselesinin çözümü: gerekli koşulları ve uluslararası sonuçları", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Ali Alpay (çev), Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.76-78.

söz edilebilir. Değerli taşlardan da yakut, safir ve lapis lazuli de kayda değer malzemeler arasındadır.¹⁰³

ŞİÖ, bu bölgedeki ülkeler arasında işbirliği için potansiyel bir platformdur. Bir bakıma bu gibi durumlarda ülkelerin çok sayıda kuruluşu üye olması, ülkelerin taahhütlerinde artışa yol açmaktadır. Bu, her ülkenin yükümlülüklerini yerine getirmesi için baskı noktasıdır. Bu arada bölgeye duyulan güvensizlik azalmakta ve işbirliği yaratmaktadır.¹⁰⁴

1.2. Siyasi Politikası

Afganistan, Orta Asya'nın hassas bir bölgesinde yer almaktadır. Pakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, ÇHC ve İran ile ilişkilidir. Dolayısı ile Afganistan'daki gelişmelerin bölgede büyük etkileri duyulmaktadır. Afganistan uzun yıllar boyunca birçok kültür ve etnik kökene sahip yabancı güçlere direnmiş olsa da, Afgan etnik gruplarının ayrışması, eski Sovyet Kızıl Ordusu'nun ülkedeki yenilgisinden sonra daha da belirginleşmiştir.

Afganistan ve Tacikistan arasındaki sınır Orta Asya ülkelerinin güvenliği ile ilgili konular açısından özellikle çok hassastır. Bu konu özellikle RF tarafından böyle lanse edilmektedir. Tacikistan'ın Afganlaşması ve bu kültürün Tacikistan'da yayılması sadece Orta Asya ülkeleri için değil, aynı zamanda RF için de ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Afganistan Halk Demokratik hükümeti döneminde (1979), Tacikistan ve Afganistan arasındaki ilişkiler, kültürlerarası, eğitimsel ve bilimsel alanlarda partiler arası temas ve işbirliği olarak kurulmuştur. Ama Mücahitlerin iktidara gelmesi, ardından Taliban hükümeti ve izledikleri tutucu politika nedeniyle Orta Asya ülkeleri ile Afganistan arasındaki işbirliği bozulmuştur. Böylece hedeflenen amaçlar planlandığı gibi gerçekleşmemiştir.

Sovyetler idaresinden 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan, 31 Ağustos'ta Kazakistan, 1 Eylül'de Özbekistan, 9 Eylül'de Tacikistan ve 27 Ekim'de de Türkmenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Diğer Orta Asya devletleri de bu gidişatı izlemiştir. SSCB'nin yok olmasından ve kaçınılmaz bir şekilde Kuzey

---

¹⁰³ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.193.

¹⁰⁴ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.193.

Kazakistan'daki Rus dili konuşan kesimi de içine alacak olan bir Slav blokunun kurulmasından endişe duyulması, bağımsızlık kazanma düşüncesini alevleyen başlıca konular arasında yer almıştır. Söz konusu ülkelerdeki komünist partiler birinci sekreterlerin ve başkanların yönlendirmeleriyle kendilerini lağvedip, daha bölgesel partiler haline gelmişlerdir.¹⁰⁵

2001 tarihinde Orta Asya ülkelerinin Afganistan'a yönelik siyasi hedefleri, Afganistan'daki terörle mücadele operasyonlarının başlaması ve Taliban'ın siyaset sahnesinden çıkmasıyla değişmiştir. O dönemler hem Afganistan hem Orta Asya ülkeleri politikalarında, bölgenin ortak çıkarlarını dikkate almışlardır. Çünkü Orta Asya ülkeleri Avrasya Ekonomik Birliği, ŞİÖ, İslam Konferansı Örgütü gibi kuruluşların üyesidir.

Diğer yandan 2001 yıllarında Afganistan, dünya barışını bir eksen olarak kabul etmiş ve kendi ulusal siyasetini de bu rota ile belirlemiştir. Bu açıdan bakarak, tarafsızlık ve askeri bloklara uzak durma fikrini savunmaya devam etmiştir. O dönem, Afganistan politikası özetle dünya barışı için dostluk ve işbirliği sağlama siyaseti şeklindedir. Bu perspektif de, BM şartı ve Bandung Deklarasyonu ilkeleriyle birebir örtüşmektedir.¹⁰⁶

Afganistan'ı meydana getiren etnik grupların dağılımı, diğer komşu ülkelerde de farklı oranlarda olmak kaydıyla aynıdır. Dolayısı ile Afganistan için bir fırsat veya risk olan her şey diğer Orta Asya ülkeleri için de aynı şekilde bir fırsat veya risk olarak ortaya çıkmaktadır. Mesela, Afganistan'ın diğer komşularının uyuşturucu sorununa ilişkin endişeleri en belirgin konulardan biridir. Başta Tacikistan ve Afganistan sınırı olmak üzere birçok noktadaki hassas bölgeler, bu iki ülkeden diğer Orta Asya ülkeleri, RF ve Avrupa ülkelerine yapılan uyuşturucu kaçakçılığının ana geçiş noktaları olmaları nedeniyle de dikkatleri üzerine toplayan bir durumdadırlar. Dolayısıyla Afganistan'daki siyasi ortam herhangi bir dönemde iç güvenliğinde bir krize neden olursa, bölge ülkelerini ve hatta Ortadoğu'yu da etkileyecektir.

1992 yılında Tacikistan Cumhuriyeti ile Afganistan İslam Devleti arasında siyasi ilişkilerin kurulmasıyla iki ülke arasındaki işbirliğinde yeni bir sayfa açılmıştır. İki ülke başkanlarının karşılıklı ziyaretlerinde, iki hükümet arasında imzalanan

---

¹⁰⁵ Roy, 2018, s.183.

¹⁰⁶ سخنيار، 2015، ص.78.

anlaşmaların akdedilmesi ve uygulanması ile istişare çerçevesinin hazırlanmasına ilişkin konular ele alınmıştır.

Aslında Tacikistan ile Afganistan arasındaki ilişkiler, Rusların Orta Asya'ya geldiği ve Hindistan'a sızmak için Afganistan'a yaklaştığı zamana kadar uzanmaktadır. Daha sonraları, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle birlikte Sovyet yetkililer, Tacik ve Özbek bölgelerinin Müslüman askerlerini Afganistan'a öncü kuvvetler olarak yerleştirmiştir. Bu askerler, Afganistan'daki "Müslüman Kardeşler" taraftarlarına yakın davranışlar sergilemişlerdir. Ülkelerine döndüklerinde de bambaşka bir İslam olgusunu birlikte götürmüşlerdir. Bu yakınlaşmalar 13 Temmuz 1992'de Duşanbe'de Afgan büyükelçiliğinin açılmasıyla belli bir seviyeye yükselmiştir.¹⁰⁷

Özbekistan, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra, Sovyet Cumhuriyeti'ne ilhak edilmiş ve yaklaşık 70 yıl boyunca kızıl komünizmin egemenliği altında kalmıştır. Daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış ve İslam Kerimov ülkenin cumhurbaşkanı olarak başa geçmiştir.¹⁰⁸

Özbekistan Cumhuriyeti'ni kurulduktan sonra Müslüman ülkelerle ilişkilerini derinleştirmeye ve güçlendirmeye çalıştığı için Eylül 1992'de İslam Karimov, Afganistan İslam Devleti lideri Burhanuddin Rabbani'yi resmi müzakereler için Taşkent'e davet etmiştir. Taşkent'teki Afganistan-Özbekistan diyalogunda, iki tarafın ikili ve çok taraflı işbirliğine ilişkin birçok konuda anlaşmaya varılmasıyla olumlu bir başlangıç yapılmıştır. Siyasi ilişkilerin kurulmasına yönelik protokolün imzalanması, aralarındaki ilişkilerin karşılıklı saygı, toprak bütünlüğü, birbirlerinin iç işlerine karışmama, eşit haklar ve karşılıklı yarar temelinde işbirliği ilkelerine dayalı olarak genişletilmesi anlamına gelmiştir.¹⁰⁹

Afganistan'ın Özbekistan ile ilişkileri üç alanda yorumlanabilir. Bunlardan ilki, ikili ilişkileri ve iki ülkenin birbirine karşı dış politikasında bozulamayacak yaklaşımıdır. İkincisi, iki ülkenin bölgesel dış politikası ve çevrenin bu ülkelerin her birinin davranış ve kararları üzerindeki etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Özbekistan yeni dönemde RF ile ilişkilerini ABD ile eşit konumda tutmaya çalışsa

¹⁰⁷ حسین رحیمی، سیاست خارجی افغانستان در آسیای مرکزی؛ فرصت ها و چالش ها (1991 تا 2014)، مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، کابل، 2021، ص.134.

¹⁰⁸ رحیمی، 2021، ص.170-172.

¹⁰⁹ لطیف اف-محمودی، 2017، ص.141-140.

da; RF, Çin, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın rolü bölgesel aktörler olarak göz ardı edilememektedir. Ancak ABD askeri üssünün RF'ye danışılarak kapatılması, Özbekistan'ın RF'nin güvenlik çıkarlarına ve bölgesel güçlerle ilişkilerdeki politikasına saygı göstermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Coğrafi bağların yanı sıra kültürel, dilsel, dini ve tarihi ortaklıklar, bir yandan Afganistan'ın komşu ülkelerle çatışmazlık politikası, diğer yandan Özbekistan'ın Afganistan'ın içişlerine müdahale etmeme politikası, ilişkileri derinleştirmek amacıyla iki ülkenin yakınlaşmasını güçlendirmede önemli bir faktör olmuştur.¹¹⁰ Üçüncü alan, uluslararası sistemin seviyesidir. Bu çevrede Özbekistan, RF'den bağımsız olarak uluslararası statü ve güvenilirlik kazanmaya çalışmaktadır. Bu yüzden ülke, ABD ve NATO'ya yaklaşırken kendi politik kararlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda kalkınması için Batı'nın gerekli ekonomik ve siyasi desteğini almaktadır. Ayrıca, bölgesel düzeyde gerilimi azaltarak, işbirliği ve yakınlaşma politikasını benimseyerek Afganistan'ın geleceği için her zamankinden farklı bir vizyon çizmektedir.¹¹¹

Aynı zamanda Afganistan'ın bir diğer komşusu Türkmenistan'ın bölgesel politikasının ana önceliklerinden biri Afganistan'da barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır. Çünkü bu ülkenin jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları bunu gerektirmektedir. Tacikistan gibi coğrafi olarak kapalı bir bölgede bulunan Türkmenistan için güney komşusunun toprakları, Güney ve Güneydoğu Asya'nın alanına katılma fırsatı sağlayacak bir geçiş koridoru olacaktır.¹¹²

Türkmenistan, SSCB'nin çöküşünden bu yana birçok ekonomik reform yaşamış ve tarafsız bir politika için ısrar ederek 1992'de Orta Asya ülkeleri arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'na katılmayı reddetmiştir. Türkmenistan'ın zorlu vize süreci; siyasi, ticari ve kültürel de dahil olmak üzere tüm alanlardaki ilişkilerin azalmasında da etkili olmuş ve ilişkilerin gelişmesine imkân vermemiştir.¹¹³

I.Taliban Dönemi'nde ise Afganistan ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler karşılıklı güvensizlik yüzünden sınırlı kalmıştır. Örneğin Tacikistan'ın

¹¹⁰ رحیمی، 2021، ص.163-169.

¹¹¹ رحیمی، 2021، ص.170-172.

¹¹² لطیف اف-محمودی، 2017، ص.143.

¹¹³ رحیمی، 2021، ص.223.

Taliban döneminde, kendi ülkesi içinde silahlı iç muhaliflerle karşılaştığı görülmektedir. Tacikistan hükümetinin, Taliban'ın varlığından endişe duymasının nedeni aslında bu konu ile açıklanabilecektir. O dönem için Tacikistan hükümetinin yaklaşımı bu şekilde iken, Tacikistan'daki muhalefet 1996'da Taliban hükümetinin Kabil'i ele geçirmesini memnuniyetle karşılamıştır. Orta Asya'nın önemli ülkelerinden Tacikistan, güvenli ve kararlı bir yönetim yapısında kalabilmek için, Avrasya Birliğine katılmak istemiştir. Özbekistan ise Afganistan'da NATO faaliyetlerinden sonra, İslami hareketlerin yoğunlaşması korkusu ile güvenli bir bölge oluşturmak adına Avrasya Birliği'ne müracaatı etmiştir.¹¹⁴

2001 sonrası Afganistan Cumhurbaşkanı olarak seçilen Karzai'nin dış politika yaklaşımı diğer Orta Asya devletleriyle önemli özellikleri paylaşmaktaydı. ABD'den bağımsızlığını elde etme arayışının bir parçası olarak Karzai, “yabancı güçler arasında bir denge kurmaya” ve birden fazla diplomatik ve ekonomik destek kaynağına sahip olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Afganistan ve Tacikistan arasındaki iyi ve yakın ilişkiler; siyasi fırsatları ortaya çıkarmıştır. Tacikistan Büyükelçiliği, 2002 yılında dönemin Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai tarafından Kabil'de açılmıştır. 14 Mayıs 2003'te Afganistan İslam Cumhuriyeti Başkonsolosluğu da Haruk'ta faaliyete geçmiştir. Daha sonraları ise iki ülke Tacikistan Cumhuriyeti Başkonsolosluğu'nu, Belh Vilayetinde açmayı kabul etmiştir.

Aynı şekilde Özbekistan da Kabil'de büyükelçiliğini bu dönemde açmış ve Mezar-ı Şerif'te de konsolosluğunu faaliyete geçirmiştir. Diğer yandan Afganistan, komşularıyla dış politikasında güven oluşturmak amacıyla 2002 yılında Özbek hükümeti adına Kabil Büyükelçisi tarafından imzalanan ‘İyi Komşular Deklarasyonu’nu onaylamıştır.¹¹⁵

Görüldüğü üzere Afganistan bütün komşuları için büyük öneme sahip bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Orta-Güney Asya veya Çin-Orta Doğu arasındaki en kısa bağlantı olması bir avantaj olsa bile, Afganistan'ın altyapı eksikliği bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple eğer Afganistan, “TKTY” projesinde yerini alabilirse; onun bu projeden daha çok fayda sağlayacağı anlamına gelmektedir. Diğer

¹¹⁴ Orhan Gafarlı, Avrasya Çıkamazı Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak?, 1.Baskı, Nobel, Ankara, 2015, s.188.

¹¹⁵ رحیمی، 2021، ص.135-225.

yandan Orta Asya'daki en büyük ve hayati projelerden biri olan "TKTY"den, ÇHC'nin de beklentileri yüksektir. Bu açıdan bakılınca ÇHC yönetimi, Afganistan'daki barış sürecini çok değerli bir gelişme şeklinde tanımlamaktadır.¹¹⁶

Diğer yandan 2014 yılından bu yana yapılan çeşitli anlaşmalara göre, Afganistan'daki ABD ve NATO bağlantılı güvenlik güçlerinin varlığı önce minimuma indirilmiş, sonrasında da ülkeden çıkarılmıştır. Günümüzde ne ABD'nin ne de NATO'nun hiçbir gücü resmen Afganistan'da bulunmamaktadır. Artık güvenlik sorumlulukları iç güçlere devredilmiştir. Bu durumda Afganistan, ülkenin iç gereksinimlerini veya siyasi hareketlerin konumunu ve geldiği yönü de dikkate alarak, komşuları ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Afganistan, 2014 yılından sonra güven inşa etmek ve komşu ülkeler ve bölge ile ilişkileri sürdürmek için, Türkiye'nin ev sahipliğinde bölge ülkelerine "Asya'nın Kalbi" veya "İstanbul Süreci" adı altında bir konferans önermiştir. Konferansın başarısı Afganistan ve Orta Asya ülkeleri arasında yeni bir yakınlaşma ortamı getirmiştir.

Aslına bakılırsa, II.Taliban Dönemi'ne kadar komşularla dostane ilişkilere sahip olmak, Afganistan için bir ihtiyaç değil aynı zamanda terörizmin neden olduğu bölgede dostane ilişkiler geliştirme stratejisi olmuştur. Afganistan'ın hedefi, bölgede terörizmin kurbanı olan bir ülke olarak diğer ülkelerin de böyle zorluklarla karşılaşmasını önlemek şeklinde olmuştur.¹¹⁷

11 Eylül 2001 sonrasında Afganistan, NATO'nun uzun ve çok masraflı operasyonu olmuştur. NATO'nun bu operasyonda başarısız olması, eski ihtişamını kaybetmesine ve dünyanın artık ona en büyük, en güçlü, en başarılı ve en uyumlu güvenlik örgütü olarak bakmasına engel olmaktadır.¹¹⁸ Bu sebeple Afganistan ve Orta Asya ülkelerinin mevcut belirsiz durumlardan kurtulabilmeleri için yeni anlaşmalara ve örgütler kurulmasına ihtiyaçları vardır.

---

¹¹⁶ Fareeha Sarwar-Uzma Siraj, "Afghan Peace Process: Regional Complexities and the Role of China, NUST Journal of International Peace & Stability, C:4, S:1, 2021, s.46.

¹¹⁷ رحیمی، 2021، ص.225.

¹¹⁸ میرویس بلخی، افغانستان و منطقه از چشم انداز غرب آسیا، چاپ اول، موسسه تحصیلات عالی افغانستان، انتشارات امیری، کابل، 2020، ص.190.

1.3. Askeri Politikası

Bilindiği üzere Afganistan 1979 yılında SSCB tarafından resmen işgal edilmiştir. İşgal altındaki bir ülkenin komşularıyla olan askeri ilişkilerinden söz etmek çok da kolay olmayacaktır. Kaldı ki, bugün Orta Asya Cumhuriyet'leri dediğimiz ülkeler de o dönemde SSCB'nin bir parçası olduklarından, askeri ilişkiler açısından bir şeyleri paylaşma veya bir şeylere karşı koymaya kalkışmalarının mümkün olamayacağı açıktır. Daha sonra 1990'lı yıllardan itibaren bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin her birinin kendi devlet politikaları oluşmuş ve sonrasında yeni gelişmeler yaşanmıştır. Hal böyleyken Afganistan ve Orta Asya Cumhuriyet'leri ile komşuluk ilişkileri çerçevesi içinde askeri ilişkiler de ancak Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Yine de bu ilişkiler yeni kurulan ülkelerdeki iç sorunlar ve Afganistan'daki istikrarsızlık nedeniyle sınırlı kalmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra yaşananlar, küresel süreçlerle ilgili fikir ve görüşlerin değiştiğinin kanıtı olarak bilinmektedir. Günümüzde, Soğuk Savaş döneminden farklı bir şekilde büyük güçler arasındaki rekabet daha incelikli ve maksatlı hale gelmektedir. Orta Asya bölgesindeki farklı ülkelerin çıkarlarının orantısızlığı ve uyumsuzluğu, çıkar dengelerini bozma olasılığı taşımakta ve sonuç olarak bölgenin güvenliği açısından risk oluşturmaktadır.¹¹⁹

Afganistan'da iç savaş sona ermesi ve 1996 tarihinde Taliban tarafından Kabil'in ele geçirilmesi dünyanın dört bir yanındaki İslamcılar arasında güçlü bir güven yaratmıştır. Bu arada, Afganistan'a komşu ülkelerdeki dini gruplar, anavatanlarında bir dayanak noktası bulmaya çalışırken, Afgan mücahitlerinin deneyimlerini kendi ortamlarında taktiksel olarak kullanmaya çalışmışlardır. Bu durum, Orta Asya'daki topluluklar üzerinde ciddi bir baskıya yol açmıştır. Bastırılan dini gruplar arasında yer alan, Sayed Abdullah Nuri liderliğindeki Tacikistan İslami Hareketi, hükümetle yaşadıkları bir çatışma sonucu Tacikistan'dan kaçmak zorunda kalan ilk grup olmuştur. Bu örgüt yüzlerce takipçisi ve liderlik kadrosuyla Afganistan'a sığınmıştır. Yeni Taliban hükümeti bu topluluğa kucak açmış ve onlara kalacak yer sağlamıştır. Yaratılan bu ortam diğer Orta Asya ülkelerinden gelen tutucuların da Afganistan'a yerleşmeyi düşünmelerine yol açmıştır. Kısa süre sonra, Tacikistan'ın İslami hareketinden daha radikal olan Juma Namangani ve Tahir

---

¹¹⁹ بلخی، 2020، ص.197-195.

Yuldashevich liderliğindeki militanlar, Afganistan'a sığınmış ve Taliban işbirlikçileri olmuştur. Neyse ki bu Orta Asya'lı militanlar da, Taliban'ın devrilmesinden sonra, ağır bir düş kırıklığı ve yapısal yenilgi ile Pakistan'a kaçmışlardır.¹²⁰

Öte yandan 1996 tarihinde Orta Asya ülkeleri arasında, "Terörizm ve Ayrılcılıkla Mücadele", sözleşmesinin kabul edilmesinin ardından, ŞİÖ kurulmuştur. Bu kuruluş sayesinde, Orta Asya ülkelerinin liderleri, dini hassasiyetin nedenlerini ortadan kaldırmak ve uluslararası terörizmle mücadele etmek için ortak önlemler alabilmişlerdir. Üye ülkeler arasındaki bilgi alışverişi; bölgedeki terör örgütleri ve gruplarla mücadelede koordinasyon ve iş birliklerinin artması, bu tür tedbirlerle paralel bir şekilde yürütülmüştür.¹²¹

Afganistan, Hamit Karzai döneminde ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak atanmıştır. Bunun tek sebebi ise, Güney-Batı Asya'nın kalkındırılması ve güvenlikle ilgili sorunlar olduğundan rahatlıkla söz edilebilir.¹²² Afganistan 2001 sonrası çok sayıda güvenlik sisteminde yer almıştır. Güney Asya, Orta Asya ve Batı Asya gibi üç komşu bölgenin yanı sıra çeşitli yaklaşımları ve NATO'nun güvenlik sisteminin ülkedeki faaliyetleri yüzünden, Afganistan'ın ŞİÖ'deki üyeliğinin kabul edilme süreci yavaşlamıştır.

İşte bu nedenle Afganistan'ın hangi güvenlik sistemine yakın olacağı konusu bir an önce netleştirilmelidir. Dolayısıyla temel ön koşul, nesnel olmaktan ziyade öznel bir konudur. Şangay liderlerinin zihniyeti Afganistan'ın üyeliğini kabul etmeye hazır olmadığı sürece, Afganistan'ı örgüte dahil etmek başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.¹²³

RF, bölgeye yönelik ana tehdidin Afganistan ile Tacikistan arasındaki sınır bölgesinden gelebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle Orta Asya bölgesine yönelik herhangi bir güvenlik riski, RF için ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Zira RF bu bölgeyi güney sınırlarının savunmasız bir parçası olarak görmekte ve bu bölgeyi tehlikeye atacak her türlü gelişmeye hassasiyet göstermektedir.

Bölgeler arası jeopolitik faktörler, tarihsel meydan okumaların ve husumetlerin yeniden canlanmasına ve yeni anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına bağlı

¹²⁰ بلخی، 2020، ص.195-197.

¹²¹ لطیف اف-محمودی، 2017، ص.252-253.

¹²² Gafarlı، 2015، s.175.

¹²³ بلخی، 2020، ص.192-197.

olmaktadır. 15 Ağustos 2021 tarihindeki rejim değişikliği ve Afganistan ile ilgili kriz; bol yakıt ve enerji kaynaklarına sahip Orta Asya'da, bölgesel ve bölge dışı güçlerin rekabeti ve doğrudan müdahalesi için uygun bir zemin oluşturmuştur.¹²⁴

Uluslararası terörizm ve radikalizmle mücadele çerçevesinde Orta Asya ülkeleri son yıllarda toplu güvenliğin sağlanması yönünde çeşitli örgütlerin oluşması için uğraş vermişlerdir. Böylece çeşitli devletler, bölgesel yaklaşma için uygun imkanlar yaratmış ve bunlardan en etkilisi ise ‘‘Toplu Güvenlik Anlaşması’’ kuruluşudur.

Konuyu özetlemek gerekirse, yukarıda anlatılanların dışında tarih boyunca Afganistan ve Orta Asya Cumhuriyet’leri arasında bir sınır anlaşmazlığı veya sıcak çatışma söz konusu olmamıştır.

1.4. Kültürel Politikası

Bugünün Orta Asya Cumhuriyet’leri ve Afganistan olarak bilinen ülkeler, bir zamanlar tek bir devlet olarak Horasan'da bir arada yaşamışlardır. O günlerin kültürel ortamında çok büyük etkileri olan Semerkant ve Buhara gibi şehirlerin yaşam şekline birçok şeyi bugün Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Afganistan halklarının hala koruduğu ortak din ve dil paydasında yaşattıklarını görmekteyiz. O günlerin sosyo-kültürel etkilerini taşıdığını bildiğimiz Orta Asya bölgesi, zamanımızda; bol miktarda doğal kaynağa, hidro-elektrik enerjiye, işgücüne ve vasıflı profesyonellere sahiptir.

SSCB etkisindeki dönemde, Afganistan ile bugünkü Orta Asya Cumhuriyet’leri arasındaki kültürel ilişkiler; SSCB devlet politikalarına göre geliştirilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen dönemde kültürel faaliyetler daha çok belli sanatçıların konserler vermesi şeklinde yürütülmüştür. Orta Asya Cumhuriyet’lerinin birer birer bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında, yaşanan sıkıntılı dönem boyunca politik, ekonomik ve hatta askeri konularda yapılacak o kadar çok şey olduğu halde, yaşatılmaya çalışılan yeni cumhuriyetler sevk ve idare ile meşgul olmaktan, kendi içlerinde de, komşularıyla ilişkilerinde de kültürel faaliyetlere vakit ayıramamışlardır.

¹²⁴ لطيف اف-محمودی، 2017، ص.281-298.

Ancak SSCB dağıldıktan sonra genç Orta Asya Cumhuriyet'leri kültürel faaliyetler adına birtakım adımlar atmışlardır. 2002 yılında Özbek hükümeti adına Özbekistan Kabil Büyükelçisi, "İyi Komşular Deklarasyonunu" imzalamıştır. Bundan sonra, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişmiş ve benzer şekilde, iki ülke arasındaki bilimsel-kültürel ilişkiler başlamış ve uzaktan eğitim merkezleri açılmıştır.¹²⁵

Ne yazık ki 2001 sonrası döneminde, Afganistan'da süren savaş; ekonomik ve sosyal bir krize neden olmuş; sanayi, tarım, sosyal sektör, altyapı ve iletişim araçları tamamen yok olmuştur. Bunların dışında, I.Taliban yönetimi sırasında Afganistan, uluslararası terörizm ve dini grupların merkezi olmuş ve bölge için tehlikeli bir hale gelmiştir.

Bütün bu sorunlara rağmen 2006 yılında Afganistan ve Tacikistan arasında siyasi pasaport vizesi alınması kararlaştırılmış ve vize zorunluluğu olmaksızın Afgan öğrencilerine, eğitim izni verilmesi kabul edilmiştir.¹²⁶ Tacikistan dışında, Özbekistan ve Türkmenistan da her yıl değişen bir kotadaki Afganistanlı öğrencilere eğitim bursu vermektedir.

Ayrıca Nevruz ve diğer dini bayramlarda karşılıklı ziyaretler ve konserler düzenlenmektedir. Bütün bu hareketler, geçmişte olduğu gibi bugün de bir takım ortak kültürel bağların yaşatılması ve güçlendirilmesi için öncülük etmeyi sürdürmektedir.

2. ÇHC'NİN ORTA ASYA POLİTİKALARI

2.1. Ekonomik Politikası

1950'li yıllarda ÇHC'de yaşam süresi 40 yıl ile sınırlıydı. Verilen halk sağlığı çalışmalarıyla 1968'de 60 yıla ve 1984 ise 65 yıla uzatılmıştır. 1970 yılına gelindiğinde ülkenin nüfusu 1 milyar civarındaydı. Kültür Devrimi'nin yıprattığı değerlerin içinde ekonomik büyüme ve çoğalan insan topluluğunun beslenmesini sağlamak, ana sorun haline gelmiştir. Bu dönemde Deng, (gerçekte Zhou Enlai'ın fikri olan) ekonominin dört unsurunu düstur edinmiştir. Bunlar; tarım, sanayi, bilim-

¹²⁵ رحیمی، 2021، ص.183.

¹²⁶ رحیمی، 2021، ص.145.

teknoloji ve ulusal savunma olarak belirlenmiştir. Kurulan çiftliklerde üretilen mamullerin bir kısmı serbest piyasa alıcılarına arz edilmiştir. Diğer yandan küçük girişimler teşvik edilmiştir. En önemlisi ekonomik eşitlik çabaları bir kenara bırakılmıştır. Yabancı kuruluşların düşük işçilik maliyetlerinden etkilendiği anlaşıldığından, yabancılarla ülkenin resmi kuruluşları arasında ortak projeler yapılmıştır.¹²⁷

Bugünün dünyasında, doğuda 14 ülke ve Pasifik Okyanusu ile sınırları olan ÇHC, dünyanın en yoğun nüfuslu ülkesidir. Bir yandan da, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere üç Orta Asya devleti ile ortak sınırlara sahiptir. Son yıllarda Asya Pasifik Bölgesi'ndeki en önemli konuma sahip ülke olarak bilinen ÇHC'nin varlığı, siyasi ve ekonomik alanlarda daha çok hissedilir hale gelmiştir. Bu konum sadece Japonya, Kore, Hindistan ve RF gibi bölgesel oyuncular için değil, ABD ve AB gibi küresel güçler için de zorlu bir uğraş olarak ortaya çıkmaktadır. IMF ile ÇHC ekonomisine ilişkin mevcut en son istatistikler, ÇHC'nin Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) açısından dünyanın tek, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) açısından ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi haline geldiğini göstermektedir. 2023 yılının ilk çeyreği, ÇHC ekonomisinin yıllık büyüme hızının %2,9 olduğunu ortaya koymaktadır. ÇHC'nin yükselen ve gelişen ekonomisi, genel olarak Asya Pasifik Bölgesi'nin yanı sıra Orta Asya'daki komşu devletler için bölgesel ekonomik iş birliği fırsatları da yaratmıştır. Son yirmi yılda ÇHC'nin küresel bir ekonomik ve siyasi güç olarak katılımı ve yükselişi önemli bir hale gelmiştir.¹²⁸

21.y.y. verilerine göre ÇHC günümüzün en büyük enerji tüketen ülkesi olma konumundadır. ÇHC, 1990'lı yılların ilk yarısında petrol ve onun türevleri konusunda ihracatlar yapmaktaydı. ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin bir araştırmasına göre, 2013'te ÇHC dünyanın en büyük petrol ve türevleri tüketicisi olarak ortaya çıkmıştır. 2015 yılında ise ÇHC'nin petrol tüketimi, dünyadaki petrol tüketimi büyümesinin 25%' ine ulaşmıştır.¹²⁹

Ekonomik liberalizasyondan sonra ÇHC, artan gereksinimleriyle başa çıkmak için bir enerji kaynağı olarak Orta Asya ile iyi ilişkiler geliştirmeyi özellikle

¹²⁷ Kerr, 2021, s.170.

¹²⁸ Umbreen Javaid-Azhar Rashid, "China Central Asia Relations and opportunities for Pakistan", South Asian Studies, C:31, S:2, (Haziran-Aralık 2016), s.543.

¹²⁹ رفیعی-مشیدی، 2016، ص.40.

planlamıştır. Bundan önce ÇHC, bol miktardaki yerli kömür kaynakları nedeniyle büyük ölçüde kömürden elektrik üretimine bağımlıydı.¹³⁰

ÇHC, ülkenin belli alanlarında özellikle artan hava kirliliğini kontrol etmek amacıyla, en önemli enerji kaynakları sıralamasında bayağı üst sıralarda olan kömür tüketimini 2020 yılına kadar 62%'de sabitlemeyi planlamıştır. Ayrıca fosil kaynaklı enerjiler dışındaki kullanımları da 15% ve 2030 yılına kadar da 20%'ye çıkarmayı amaçlamaktadır. Doğal gaz kullanımını, petrol veya kömür kullanımı yerine ikame etmek ve doğal gaz kullanımını 2020 yılına kadar 10%'a yükseltmek istemiştir. ÇHC enerji tüketimi toplamda yükseliyor olsa da, zaman içinde kömür tüketimi de mutlaka artacaktır. Buna karşılık ÇHC'de enerjinin daha verimli kullanılıyor olması, kömür kullanım miktarını düşürecektir.¹³¹

ÇHC'nin yerli petrol ve doğal gaz kaynakları, ülke taleplerini karşılayamamaktadır. Artan ulaşım yakıtı gereksinimleri için ÇHC'nin ithalat faturası önemli ölçüde artmıştır. 2012 yılında 313 milyar dolarlık fatura tutarıyla ABD'den sonra ikinci en büyük yakıt ithalatçısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ÇHC, enerji ihtiyacını karşılamak için ağırlıklı olarak fosil yakıtı bağımlı olan Orta Asya ile enerji ilişkilerini bir an önce iyileştirmeye odaklanmış durumdadır. 2006 yılında ÇHC, Kazakistan petrol kaynaklarının 25%'ini çıkarmıştır. ÇHC ayrıca Kazakistan'ın petrokimya endüstrisine 5 milyar kredi sağlamıştır. Öte yandan ÇHC, Kazakistan'dan uranyum cevheri ithal etmektedir.

ÇHC, enerji sektöründe de diğer Orta Asya ülkeleriyle işbirliği yapmaktadır. 2006 yılında Türkmenistan ile 30 yıllık bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre ÇHC, 2009'dan başlayarak her yıl 7.000 km'lik bir gaz boru hattı aracılığıyla 30 milyar metre küp gazı sevk etmeyi planlamıştır. ÇHC, 2009'dan bu yana 50 milyar metreküp doğalgaz ithal etmiştir.¹³²

ÇHC enerji kaynaklarının büyük bir kısmını pasifik boyunca deniz yoluyla ülke sınırlarına almaktadır. Bu rota; Amerikan askeri varlığı nedeniyle pek tercih edilmemektedir. ÇHC, Japonya ve diğer bölge ülkeleriyle sınır sorunları yaşadığından dolayı, doğal gaz kaynağının deniz yoluyla taşınması büyük sorun yaratmaktadır. Sonuç olarak ÇHC için daha az sorun yaratacak kara taşımacılığıyla

---

¹³⁰ Javaid-Rashid, 2016, s.545.

¹³¹ رفیعی-مشیدی، 2016، ص.46.

¹³² Javaid-Rashid, 2016, s.546.

elde edilecek; doğal gaz, petrol ve uranyum sağlayacak Orta Asya kaynakları aşırı önem taşımaktadır.¹³³

Türkmenistan ve ÇHC cumhurbaşkanları arasında yapılan anlaşmanın ardından Galkynsh'in gaz rezervlerinden ÇHC'ye her yıl 25 milyar metreküp gaz ihraç edilmiştir. Bu anlaşma 2020'de sona ermiştir. ÇHC, China Investment Corporation (CIC) ve China National Petroleum Corporation (CNPC) aracılığıyla ham petrol çıkarmak için büyük miktarda yatırım yapmaktadır. Son yirmi yılda, Kazakistan-ÇHC Petrol Boru Hattı ve Orta Asya-ÇHC Gaz Boru Hattı gibi çeşitli projelere yatırım yaparak agresif bir şekilde Orta Asya ile enerji işbirliğine girmiştir. Bütün bunların sonunda Orta Asya ile artan enerji işbirliği; Avrupa, Rusya ve ÇHC arasında stratejik bir rekabet yaratmıştır.¹³⁴

Bugün sıralayabileceğimiz önemli enerji nakil hatları içinde; Türkmenistan'dan ÇHC'ye Doğalgaz Boru Hattı, Özbekistan'dan ÇHC'ye Doğalgaz Boru Hattı ve Kazakistan'dan Petrol Boru Hattı sayılabilir. Türkmenistan gazı ÇHC'nin doğalgaz ithalatının 81%'ini oluşturmaktadır. Aynı şekilde bölgede üretilen gaz ve petrolün dörtte birini üreten ÇHC, ürettiği enerjiyi ülkesine taşımak için yeni hatlara ihtiyaç duymaktadır ve bunların da en uygun hattı Afganistan'dır. Böylece Afganistan'ın stratejik önemi yeniden ortaya çıkmış ve dünyanın gündemine oturmuştur. Büyük Oyun'un 21.yüzyıl versiyonuna bu kez büyük devletlerin yanında petrol şirketleri ve Taliban'da katılmaktadır.¹³⁵

Günümüzün çağdaş koşullarına gelinceye kadar dünya ekonomisi birçok çalkantılı günler yaşamıştır. 1970'lerde yaşanan katı yakıt ve dolayısıyla ondan elde edilen enerji sorunları, 1980'lerde kamu borçları finansmanı, 1990'larda ise küreselleşmenin getirdiği ekonomik kısıtlamaların nasıl sonuçlar vereceği tartışılmıştır. Bu tür sorunların global ekonomik koşulları nasıl etkileyeceğini kestirmek için yoğun tartışmalar yapılmıştır. Kesin olan tek şey bugünün ülkelerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ayrımı yapılmadan görünmez iplerle birbirine sıkı sıkı bağlı olduğu gerçeğinin ortaya çıkmış olmasıdır. Günümüzde bir devletin gücünden söz edilirken yalnızca askeri gücü değil aynı zamanda da ekonomik gücü de tartışılmaya açık hale getirilmiştir. Ekonomik gücün öneminin anlaşılması birtakım

---

¹³³ Kodaman-Gonca, 2016, s.1252.

¹³⁴ Javaid-Rashid, 2016, s.546.

¹³⁵ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.91.

devletlerin bir araya gelerek çeşitli konularda örgütlenmelerini de beraberinde getirmiştir.

Artık küreselleşmiş dünyamızın en bilinen özelliği çeşitli bölgelerde ortaya çıkan bölgesel ekonomilerdir. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) gibi kuruluşlar artık başrol oynayan ekonomik kurumlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle politik farklılıklar da bittiği için bu tür ekonomik toplulukların önerileri yeni dengeler oluşturmuştur. Bir tarafta, ABD, AB ve Japonya bölgesel ekonomilerin başını çekerken, içinde ÇHC'nin çok önemli bir görev üstlendiği ve yoğun faaliyetler gösterdiği "Üçüncü Dünya Ülkeleri" kendi bünyelerinde oluşturdukları ataklarla yoğun bir endüstrileşme hareketi ortaya çıkarmışlardır. Sonuçta bu hareketler, yalnızca ekonomik anlamda değil, stratejik anlamda da birçok değişimin başlatılmasına neden olmuşlardır.

Üçüncü Dünya Ülkelerinin içinde, Asya'daki gelişmelerin baş aktörü olarak gördüğümüz ÇHC'yi yalnız başına incelemek yeterli olamayacaktır. Asya kıtasındaki çeşitli ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu örgütleri de mercek altına almamız gerekmektedir. Bu örgütlerin en başında Orta Asya ve ÇHC için önemli olan ŞİÖ yer almaktadır.

26 Nisan 1996 yılında başta ÇHC olmak üzere, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkelerinin katılımıyla, ön koşulu sınır bölgelerinde düzenin sağlanması ve güvenli alanlar oluşturulması olan bir ön anlaşmayı imzalamışlardır. Bu anlaşma ile ülkeler sınırları boyunca askeri tatbikat yapmamak, 100 km²'lik bir alanda askeri hareketler veya diğer amaçla yapılacak her türlü faaliyetleri birbirleriyle paylaşacakları vaadiyle bir birliktelik başlatmışlardır.¹³⁶

Sonraki yıllarda adım adım gelişen bu örgüt, koşulları her yıl biraz daha kesinleştirerek sonunda toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama gibi konuları da bünyesine almıştır. Haziran 2001'de Özbekistan'ın da katılımı sağlanmıştır. Böylece Şanghay Beşlisi diye anılan birliktelik de artık isim değiştirerek ŞİÖ adını almıştır. Katılımcılar terörizme karşılık "Şanghay Anlaşmasını" deklere etmişlerdir.¹³⁷

¹³⁶ R. Kutay Karaca, Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba, 2.Baskı, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.105-106.

¹³⁷ Karaca, 2004, s.108-111.

Her yıl düzenli toplantılarla küçük bir grubun oluşturduğu bir ekonomik birliktelikten; Orta Asya'yı kapsayacak bir savunma ve işbirliği örgütüne evrilen ŞİÖ, çok uzun yıllardır süregelen sınır sorunlarını da kalıcı bir şekilde karara bağlamadaki başarısı üye ülkeleri birbirine daha yakınlaştırmıştır.

Örgütün bir başka önemli başarısı, ana konulardan biri haline gelen dinsel tutuculukla mücadele olmaktadır. Özellikle İslamcı kesim giderek daha baskıcı hale gelmeyi hedeflediğinden Orta Asya'daki Müslüman inancılı halkların üzerindeki baskılar artmıştır. Bütün bu olayların merkezi durumundaki Afganistan'a yakınlık da ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar Tacikistan'ı bir sivil savaşın eşiğine getirmiş, hatta o dönemlerde böyle bir savaşı başlatmıştır da denebilir. ÇHC de dahil olmak üzere, her ülke kendi çapında bu durumdan etkilenmiştir. Bütün bunlara karşılık üye ülkeler her fırsatta terörizmle karşı karşıya olduklarını belirtmiş ve birbirlerine destek vermişlerdir. Öte yandan güçlerini ortak bir amaç için birleştirebileceklerini gayet net bir şekilde kanıtlamış, gerekirse savaş için de bir yapılanmaya gidilebileceği gösterilmiştir.

ŞİÖ'nün başarısını gözlemlediğimizde üç ana ilkenin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar; güvenlik, yerel politik dengeler ve ekonomik gelişme olarak sıralanabilir. Bu örgütün APEC, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) veya Dünya Ticaret Örgütü'nden daha farklı bir yapısı ve amacı vardır. ÇHC liderliğinde kurulan bu birlikteliğin esas amacı güvenlik olmaktadır. Buna bağlı olarak da ÇHC'nin son yıllarda değişen stratejik planları gündeme gelmektedir. Bu konunun en belirgin başlıklarını özetlemek gerekirse;

1-ÇHC yalnızca kendi içinde sorunların çözülmesiyle, bölgenin huzurunun sağlanamayacağına bilincine varmıştır. Dolayısıyla kendi güvenliği yanında, bölge ülkelerinin de güvenliğinin sağlanmasının gerekliliği üzerinde durmaya başlamıştır.

2-ABD'nin hegemonik politikalarına karşı, çok kutuplu bir yaklaşımın gerekliliği ve buna bölgesel örgütlerin destek vermesi fikrinin olgunlaşması sağlanmıştır.

Bilindiği üzere, Orta Asya bölgelerinde ve Hazar Denizi etrafında dünyanın en verimli hidrokarbon yataklarının bulunması buralara stratejik bir ayrıcalık kazandırmaktadır.¹³⁸ RF başta Kazakistan ve Kırgızistan olmak üzere çeşitli Orta Asya ülkelerinde askeri üsler kurmayı hedeflerken, ÇHC ise daha fazla ekonomik

---

¹³⁸ Güçlü-Yorulmaz, 2021, s.15.

faaliyet göstermek istediğini beyan etmektedir. Orta Asya ülkelerinin ekonomisi çok büyük miktarda paranın döndüğü bir piyasa olmadığından, ÇHC'nin imal ettiği ucuz malzemeler için, bu alan çok değerli bir pazar olarak bilinmektedir.¹³⁹

Diğer yandan ÇHC'nin "TKTY" projesindeki en büyük menfaati, öncelikle ekonomik büyümesini idame ettirmek ve kıta Asya'sındaki; ekonomik, siyasi ve askeri etki alanını genişletmektir.¹⁴⁰ ÇHC, Orta Asya'daki siyasi ve ekonomik etkisini sadece stratejik önemini ve ticari yatırımlarını korumak için değil, aynı zamanda kaynak mücadelesi konusunda büyük güçlerle rekabet etmeye çalışmak için geliştirmektedir. RF ve ABD'nin Orta Asya'da boru hatları ve askeri üsler konusunda kendi çıkarlarının devamlılığı hala gündemde kalmaya devam etmektedir. Fakat ÇHC, Orta Asya'nın önemli ticaret ortağı ve başlıca yatırım kaynakları-kredi sağlayıcısı pozisyonuna yükselmiştir. ÇHC'nin yatırımları, Orta Asya'daki ülkelerin bağımsızlığından bu yana 1 milyar dolardan yaklaşık 50 milyar dolar gibi bir değere artmıştır. ÇHC hükümeti, girişimci ve şirket alt yapıcısı olarak; ulaşım, üretim, kara yolları, demiryolları hidrokarbon sektörleri ve enerji boru hatlarının geliştirilmesine yatırım yapmaktadır.

Doğu Türkistan, ÇHC'nin Orta Asya ile bağlantı kurması için ekonomik bölge ve ulaşım merkezi olarak hizmet vermektedir. Öte yandan Orta Asya'da, ÇHC'nin ticaret ve yatırımları, bağımsızlık isteyen Doğu Türkistan'daki Uygurlar nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir.¹⁴¹

Bölgede halen aktif bir şekilde rekabet halinde olan devletlere bakıldığında ise, ABD, RF ve ÇHC'in politikaları izleme altına alınmalıdır. Çünkü bölgenin coğrafi konumu da göz önüne alındığında başka ülkelerin bu büyüklükte bir yarışa girebilmeleri olanaksız görünmektedir. ABD'nin; Afganistan'dan çekilmesi, Kırgızistan ve Özbekistan'daki üslerini kaybetmesi nedeniyle, Orta Asya'daki etkinliğinin boyutları giderek küçülmektedir. RF'nin Ukrayna ile sürdürdüğü savaş ve Kırım'ı topraklarına katması Batının karşı tavrı almasına neden olduğu için

---

¹³⁹ Toğrul İsmayıl-Mustafa Erhan Oduncu, "Çin-Rusya İlişkilerinin Askeri ve Güvenlik Boyutu", Avrasya Denklemine Rusya-Çin Rekabeti, Murat Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021, s.92.

¹⁴⁰ Levent Dalkılıç, "Çarpışan Büyük Stratejiler: Asya Mihveri, Kuşak ve Yol", Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.115.

¹⁴¹ Javaid-Rashid, 2016, s.545.

durumunda bir sarsılma görülmektedir. Bütün bunların sonucuna baktığımızda, bölgede ÇHC'nin karşısında pek de güçlü bir rakip kalmadığını söylemek mümkündür.¹⁴²

ÇHC 2012 yılından sonra ABD'yi geride bırakarak, dünyanın en büyük ihracatçısı olmuştur.¹⁴³ Şu anda ÇHC, GSYİH verilerine göre dünyanın en büyük ekonomisi olarak değerlendirilmektedir. Önümüzdeki 10 yılda ABD ekonomisini geride bırakarak, ekonomide daha da büyümesi beklenmektedir.

Ama şu da unutulmamalıdır ki bütün bu gelişmeler sırasında ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için enerji ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Son yıllarda üretilen ile tüketilen malzemelere baktığımızda, aradaki açığın her geçen gün biraz daha büyüdüğü görülmektedir. Bütün bunların sonunda ÇHC günden güne petrol veya diğer enerji kaynakları ihracatını arttırmak zorundadır. Bütün bu politikaların sonucu olarak ÇHC, bir anlamda kendi 'Monroe Doktrinini' hayata geçirerek, komşu ülkelerle tercihli ticaret antlaşması yapmak zorundadır.

2.2. Siyasi Politikası

ÇHC'nin Orta Asya'daki siyasi politikalarını anlamak adına, bugün Doğu Türkistan diye bilinen Çinlilerin Sin-Kiang olarak adlandırdıkları Türkistan'la olan ilişkilerine göz atmak, faydalı olacaktır. Ayrıca Türkistan'da, SSCB'nin bölgeye hâkim olduğu zamanlarda da birtakım anlaşmazlık yaşandığı bilinmektedir.

Ruslar, Orta Asya steplerinin altında yatan zengin gümüş, tungsten, bakır, kurşun, kalay ve altın madenlerini ellerine geçirmenin yollarını arayıp, bir taraftan da Çinlilere karşı Türkistanlıları koruma altına alma metotlarını geliştirmişlerdir. 1 Aralık 1871'de Çinlilerle Ruslar, Türkistan'ı paylaşmak için yarışa kalkmış ve Türkistan'da, Yakup Bey'i ezerek bölge halkını katletmişlerdir. Bu olaydan tam 60 yıl sonra 1931 yılında Rus orduları yine Türkistan sınırlarını aşyp, Müslüman halkının başkaldırılarına kan dökerek ezmiştir. Bu sefer de Türkistan Genel Valisi, Çinli Sheng ile işbirliği yaparak, kendi halkı ve Türkistan üzerine korkunun ve

---

¹⁴² Timuçin Kodaman-İsa Burak Gonca, "Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişiminin Orta Asya'da Algısı", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C:5, S:5, 2016, s.1255.

¹⁴³ Dalkılıç, 2019, s.124.

ölümün gölgesini düşürmüştür.¹⁴⁴ 1912 yılında kurulan cumhuriyet sonrası bile Çin halkının yoksullukla mücadelesi hala sürerken, çeşitli halklara ait topluluklar, bir çıkar yol bulma peşine düşmüşlerdir. ÇHC'deki cumhuriyet hükümetinin yoksullukla mücadelesinde başarılı olamaması, 1949 Komünist Köylü Ordusu'nun (Hür Halk Ordusu) başarılı sonuçlar almasına sebep olmuştur.¹⁴⁵

ÇHC kurulduktan sonra 1956 tarihinde ise ortalıkta başka bir kıyamet kopmuştur. ÇHC, komünist Rusya'nın kendisinden Doğu Türkistan eyaletini koparmak için yeraltı faaliyetlere başvurduğunu iddia etmiştir. ÇHC gazeteleri 1962 yılının Nisan ve Mayıs aylarında on binlerce Türkistanlının; Rus diplomatlarının tahriki ile anavatanlarını terk ederek sınırı geçtiğini ve SSCB'ye iltica etmiş olduklarını yazmıştır.¹⁴⁶

Bunca gelişmeye rağmen, bugün hala, iç siyasi istikrarsızlık, dış güvenlik, toprak bütünlüğü, ulusal birlik, ekonomik ve sosyal kalkınma gibi konular, ÇHC'nin dış politikasının önündeki zorluklar olarak belirmektedir.¹⁴⁷

Orta Asya'nın politik durumundaki yenilikler SSCB'nin dağılıp, çeşitli bölge ülkelerinin bağımsızlığına kavuşmasıyla yeni bir yön almıştır. Bu gelişmeler içinde ÇHC, tarih boyunca devam eden bir takım sınır anlaşmazlıklarını, daha önce imzalanan eşitsiz koşullara rağmen derhal bu ülkelerin bağımsızlığını tanıyarak çözmüş ve Orta Asya ile doğrudan ilişkiler kurmuştur. Öte yandan ÇHC ve Sovyet Komünist Partileri arasındaki ilişkiler uzun yıllar boyunca gergin bir şekilde sürmüştür. Bu gerginlik, yeni kurulan Orta Asya Cumhuriyetleri'ne de miras kalmıştır. Fakat bütün bunların sonunda ÇHC ve Orta Asya ülkeleri ilişkilerinin derinliği ve ÇHC'nin Orta Asya'daki çıkarları, bu ilişkilerin doğası gereği birbirinden değişik birçok alanı kapsamaktadır.

ÇHC'nin Orta Asya'daki çalışmaları özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızlanmıştır. Ne yazık ki bu hareketlilik bir taraftan hayranlık ama bir taraftan da korku yaratmaktadır. ÇHC'nin Orta Asya ile ticareti incelendiğinde Kazakistan'da ham petrol, doğalgaz ve uranyum; Özbekistan'da doğalgaz ve Kırgızistan'da da altın

¹⁴⁴ Baban, 1983, s.216.

¹⁴⁵ بی ون، چگونگی شکل گیری یک ابر قدرت اقتصادی (رمز گشایی از صنعتی شدن سریع چین)، ترجمه: حسین صبوری کارخانه، انتشارات ترمه، تهران، 2018، ص.12.

¹⁴⁶ Baban, 1983, s.216.

¹⁴⁷ Mohammad İkrām, "CPEC Re-Orientation of China-Pakistan Relations", South Asian Studies, C:35, S:2, (Haziran-Aralık 2020), s.300.

madenlerinde çalışmalar yapmaktadır. Orta Asya'nın birçok altyapı projelerini hep ÇHC desteklemiştir. ÇHC'nin bu yaklaşımları Orta Asya halklarının ÇHC'ye bakışlarını şüpheli hale getirmektedir. Birçok ülkede de ÇHC kaynaklı şirketlere karşı direnişler yaşanmaktadır. Örneğin Kırgızistan'daki yol inşaatlarında çalıştırılan Çinlilere verilen ücret Kırgızlara verileden daha fazladır. Bu durum ikileme sebep olmaktadır. Böylece bu durumlardan ÇHC ve Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasi ilişkiler de negatif bir şekilde etkilenmektedir.¹⁴⁸

ÇHC ve Orta Asya ilişkilerinin ilk aşamasında ÇHC'nin ana vurgusu Orta Asya ile sınır anlaşmazlıklarını çözmek yolunda olmuştur. ÇHC, 1994 yılında Kazakistan ile sınırları askerden arındırmak için bir sınır çizme anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasının ardındaki amaç ise aynı zamanda Uygur ayrılıkçı hareketinin gücünü zayıflatmak şeklinde yorumlanabilmektedir.¹⁴⁹

ÇHC, Orta Asya devletleri ilişkilerinin ikinci aşaması, güven inşa dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde siyasi gerilimleri azaltan karşılıklı anlayışa dayalı olarak, toplu güvenlik önlemleri alınmıştır. Sınır ihtilafı bölgeler 1996 yılında Kırgızistan ile çözülmüştür. İhtilafı bölgelerin devredilmesi orijinal iddialarında öngörülenden daha küçük olmasına rağmen ÇHC, ekonomik işbirliği için Orta Asya pazarlarına güçlü bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Daha sonra ise ÇHC uzun süredir devam eden anlaşmazlıkları çözmek ve ekonomik işbirliğini sağlamak için 1996 yılında Şanghay Beşlisini kurmuştur. Şanghay Beşlisi'nin üyeleri ÇHC, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan idi.¹⁵⁰

2002'de ÇHC, Tacikistan ile de sınır anlaşması imzalamıştır. Bu sınır anlaşmaları, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da bazı kesimler tarafından gelecekte ÇHC'nin ülkelerini sınırlamaya çalıştığı iddia edilerek kınanmıştır. Diğer yandan ÇHC, ayrılıkçı hareketlerle başa çıkmak ve Doğu Türkistan-Uygur diasporası ile dayanışmayı engellemeleri için Orta Asya devletlerine baskı yapmıştır. Orta Asya'da bağımsızlığını yeni kazanan ama ÇHC ile sınırı olmayan Özbekistan da 2001 yılında Şanghay Beşlisi'ne üye olmuş ve bu örgüt ŞİÖ dönüştürülmüştür.

---

¹⁴⁸ Kodaman-Gonca, 2016, s.1257.

¹⁴⁹ Umbreen Javaid-Azhar Rashid, "China Central Asia Relations and opportunities for Pakistan", South Asian Studies, C:31, S:2, (Haziran-Aralık 2016), s.543.

¹⁵⁰ Javaid-Rashid, 2016, s.542.

ÇHC, Orta Asya devletleri ilişkilerinin üçüncü aşamasında ise; siyasi uyum, ekonomik işbirliği, güvenlik tehditleri, askeri işbirliği, terörle mücadele ve ÇHC'nin ilerlemesine ve refahına ters düşen büyük güçlerin etkisinin azaltılması gibi bazı faktörler yüzünden bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmak elzem görülmüştür.¹⁵¹ Orta Asya ülkeleri ABD'nin çevrelemesine karşı, politik menfaat çatışmalarına girilmesinden uzak durulabilecek önemli bir nokta oluşturmaktadır. Bu bölge ülkeleri özgürlüklerini kazandıktan sonra RF ile ilişkilerini azaltmaya uğraşırken, ÇHC Orta Asya ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.¹⁵²

Asya uyruklu olmak 2000 yılından itibaren Asya'nın dünya ekonomisinde bir merkez haline gelmesiyle daha da önemli bir duruma ulaşmıştır.¹⁵³ Öte yandan ÇHC, Orta Asya'yı kendi oyun alanı olarak görmekte ve gittikçe daha da kızışan, farklı güçlerin mücadelesi savaşını kazanabilmenin yollarını aramaktadır. ÇHC eski devlet başkanı Hu Jintao'nun bir konuşmasında, Orta Asya'nın ÇHC kalkınmasının kalbi olduğunu vurguladığı demeç hala akıllardan çıkmamıştır.

ÇHC, Kırgızistan'a baskı yaparak, RF ile ortak gümrük birliği organizasyonuna girmesini engellemiştir. Dolayısıyla ÇHC, Orta Asya'yı daha çok nüfuzu altına alıp bir vasal-köle ilişkisi oluşturarak ekonomik ve politik çıkarlarını bu yolla kullanmanın çarelerini aramaktadır. ÇHC, ihracat açısından da çok büyük bir pazardır. Bu konu tüm dünyayı ilgilendirdiği gibi, Orta Asya'yı da ilgilendirmektedir.¹⁵⁴

Komşu olduğu ülkelerle bağlantılarının kararlı ilerlemesi ve çıkarlara dayalı bir yöntemle yürütülmesi ÇHC için çok büyük önem taşımaktadır.¹⁵⁵ ÇHC, Orta Asya'da insandan insana teması geliştirmekle meşgul olsa da, asıl iletişimin devletlerarası ilişkiler prizmasında olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, ÇHC'nin insan güvenliğinden ziyade sadece ulusal çıkarlarına odaklandığını göstermektedir. ÇHC'nin politika yapıcıları, Orta Asya bölgesindeki sivil toplumun ve ÇHC'nin

---

¹⁵¹ Javaid-Rashid, 2016, s.543-544.

¹⁵² Ablet, Nisan 2021, s.49.

¹⁵³ Selçuk Çolakoğlu, "Asya'da Genç Bir Bölgesel Örgüt: CICA-AGİK", İpek Yolu, S:8, 2019, s.52-54.

¹⁵⁴ Ablet, 2021, 50.

¹⁵⁵ Ögütçü, 1999, s.55.

yayılmasıyla ilgili yükselen milliyetçiliğin endişelerini genellikle görmezden gelmektedir.¹⁵⁶

ÇHC, Orta Asya ile ilgili hayallerini gerçekleştirmek için bir takım politik adımları atıp bitirmiş durumdadır. Bu aşamalar daha önce de bahsi geçtiği gibi sırasıyla; iyi komşuluk ilişkileri aşaması (1991-1997), enerji, ticaret ve işbirliği güçlendirmeleri aşaması (1997- 2001) ve çok yönlü işbirliği atakları aşaması (2001) olarak değerlendirilebilmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi ÇHC, Orta Asya'daki menfaatlerini sağlam tutmak adına bazı politik yaklaşımlarda bulunmuştur. Bunlar içinde; ŞİÖ çalışmaları, askeri tatbikatlar, terörle savaş, sınır bölgelerinde kurulan ticaret alanları, Orta Asya Serbest Ticaret Bölgesi ve TKTY projesi gibi girişimler sayılabilmektedir.¹⁵⁷

ÇHC bu günlerde bölgede faaliyet gösteren her kuruluşta aktif olarak görev almaktadır. Bunlardan en popüler olanına, ŞİÖ örnek gösterilebilir. RF ve ÇHC'nin bu kuruluşta çok önemli ataklar yaptığı da uluslararası ortamda iyi bilinmektedir. ŞİÖ'ye bağlı ülkeler 30.189km²'lik bir alanı kapsamakta ve büyüklük açısından, toplam Avrasya kıtasının 3/5'ine eşdeğerdir. Diğer yandan ÇHC sadece bunlarla yetinmeyip ASEAN ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlemesi Antlaşması (NPT) gibi nükleer silahsızlanma kuruluşların ve daimî üyesi olduğu BMGK gibi ortamlarda da çeşitli çalışmalar yapmaktadır.¹⁵⁸

ÇHC dış politikasının ana eksenini, ülkenin iç kararlılığıdır. Kendileri tarafından ÇHC toprağı olarak kabul edilen, Tayvan, Tibet, İç Moğolistan ve hatta Doğu Türkistan sınırlarına yapılacak güvenlik zedeleyici ataklar, ÇHC tarafından çok hassasiyetle karşılanmaktadır.

2.3. Askeri Politikası

Uluslararası bir yapılanma, yalnızca siyaset yoluyla diğer ülkelerin güvence sisteminde bir denge sağlayabiliyorsa, sonuçlar karardır. Diplomasinin işlerliğinin

---

¹⁵⁶ Javaid-Rashid, 2016, s.548.

¹⁵⁷ Ablet, 2021, s.51.

¹⁵⁸ Hafeez Ullah Khan, "China the emerging economic power: options and repercussions for Pak-US relations", International Politics, (26 Ekim 2020), s.6.

sekteye uğradığı durumlarda, askeri strateji öne geçmektedir. Ülkelerde silahlanma, savaşa teşvik edici stratejik manevraların baş göstermesiyle başlamakta ve nihayetinde de savaşın ortaya çıkmasıyla son bulmaktadır.¹⁵⁹ Avrupa’da askeri harekât, devlet politikasına yasal olarak ters düşerken, Asya’da hükümetler kendilerini komşularıyla bir düşmansı konuma yerleştirmektedirler. Sıcak savaş söz konusu olmasa da, savaşa fikrini hiç bir zaman göz ardı etmeden yaşamaktadırlar. Güçsüz ülkeler ŞİÖ gibi bölgesel örgütlere güvenmektedirler. Birçok devlette, yıllar süren yabancı sömürgeciliğinden kurtulmanın verdiği gerilim açık açık belli olmaktadır. Vestfalya Antlaşması’nın maddeleri, ortaya çıktığı kıtada farklı, uygulandığı kıtalarda farklı yaklaşımlar içerebilmektedir. Buna göre devletlerin birbirinin içişlerine karışmaması, önemle üstünde durulan bir konudur.

ABD’ye yönelik 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından, Asya ve Orta Asya bölgesinde siyasi senaryo önemli ölçüde yenilenmiştir. Kırgızistan ve Özbekistan’da ABD askeri üslerinin kurulması teröre karşı savaş amaçlı olarak belirlenmiştir. ÇHC, bölgedeki ABD askeri varlığını, çevreleme stratejisi ve kendisine karşı saldırı niyeti olarak görmüştür. ÇHC ve RF, bölgedeki ABD varlığının yakınlığı nedeniyle Orta Asya’daki stratejik, ekonomik ve enerji çıkarları için tehditler olduğu şeklindeki varsayımlarını sürdürmeyi devam ettirmişlerdir. Bu aşamada Orta Asya ile devam eden sınır anlaşmazlıkları ve Uygur ayrılıkçı hareketini engellemek için ÇHC, ŞİÖ’ye yatırım yaparak Orta Asya’daki devasa ekonomik, enerji, güvenlik, ticaret ve stratejik varlığını sürdürmüştür. Ama ŞİÖ, üyelerinin sınırlarıyla ilgili çok sayıda anlaşmazlık ve çatışmayı etkisiz hale getirmesine rağmen, hiçbir zaman NATO gibi bir askeri savunma ittifakı oluşturamamıştır.¹⁶⁰

Diğer yandan ÇHC günümüze kadar ŞİÖ benzeri hiçbir örgüt arayışına girmemiş ve ekonomik gelişime odaklanmış durumdadır. Bu nedenle ÇHC, kısa sürede her açıdan, ABD’den daha ileri seviyelere gelemeyebilir. Ama Asya’nın en güçlü ordusunu geliştirmiş olacağı umulmaktadır. Böylece bölge ülkelerinin endişe duymasını engellemek için, Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde bir takım ortak tepkilerle karşılaşmasını önlemek amacıyla çeşitli riskten korunma politikalarıyla ilgilenmektedir.

---

¹⁵⁹ Kissinger, 2015, s.614.

¹⁶⁰ Javaid-Rashid, 2016, s.545.

2.4. Kültürel Politikası

Türklerin Türkistan, Çinlilerin Sin-Kiang dedikleri bölge, tüm ÇHC topraklarının altıda biri büyüklüğünde ve dört milyon nüfuslu bir bölge olarak bilinmektedir. Haritaya baktığımız zaman Türkistan'ı ÇHC'den ayıran dağların varlığı fark edilmektedir. Bu konumdan İlli Vadisi kanalıyla, RF'ye daha kolay ulaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı Türkistanlılar daima komşuları RF ile ticaret yapmaktadırlar. Tarih boyunca bu topraklarda yaşayan Müslüman halk hem Ruslar hem de Çinlilerin saldırısına uğrayarak rahatsız edilmiş ve sık sık mallarına-canlarına kıyılmıştır. Eskiden Doğu Türkistan halkının yarısından fazlası, Uygur, yüzde onu Kazak, arta kalanı da Kırgız, Moğol, Tunguz, Özbek ve Taciklerden meydana gelmekteydi. Çinliler bu bölgedeki halka insanlığa yakışmayan eziyetler etmiştir. Bir Çinli, Türkistan'a gittiği zaman, bölge halkından hiç kimse onun huzurunda oturamamaktaydı. Çinliler Türkistan halkına karşı aşağı ırk gözü ile bakmaktaydılar.

1949'da ÇHC'de komünist rejimi kurulduğu halde, Türkistan halkına karşı bu tutum değişmemiştir. Bu da göstermiştir ki, komünist ideoloji, bütün eşitlikçi iddialarına rağmen milli tahakküm duyguları yanında etkisiz kalmakta ve milliyetçilik ile karşı karşıya geldiği zaman bu milliyetçilik ve hatta ırkçılık hükmünü rahat rahat sürdürmektedir.¹⁶¹

ÇHC, 1980'lerden itibaren kararlı bir şekilde yükselen bir süreç içinde olmuştur. Böyle bir güç, siyasi alana da yansıyor onu daha da etkin bir hale getirmek imkanını da beraberinde getirmiştir. ÇHC bu yolla öncelikle Asya-pasifik olmak üzere dünyanın değişik bölgelerindeki halkların üzerindeki etkilerini genişletmek amacıyla olmuştur.¹⁶²

Bir taraftan da Asya'nın yüz ölçümünün Avrupa'dan çok büyük olduğu düşünülürse, burada yaşayan yoğun nüfusun çok değişik siyasi, ekonomik ve kültürel farklarda insanların bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı gerçeği hemen anlaşılmaktadır. Üstelik bu insan topluluklarının beşerî koşulları gelişmiş ve sağlam

---

¹⁶¹ Baban, 1983, s.214-215.

¹⁶² Dalkılıç, 2019, s.118-119.

demokrasilerle yönetilen toplumlardan oluşmadığı gerçeği de ortadadır. Sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini sağlıklı yürütmeleri bir yana, insan haklarının çiğnendiği durumlar bile yaşanmaya devam etmektedir.¹⁶³

Öte yandan, Şi Cinping, 2 Eylül 2012’de ÇKP Genel Sekreteri ve sonra da 2013 Mart ayında ÇHC Başkanı olarak seçilmiştir. Şi döneminde ÇHC dış politikasında çok büyük değişimler yaşanmasına rağmen Doğu Türkistan halkına yönelik tutum değişmemiştir.¹⁶⁴ Buraya kadar anlatılan konulardan anlaşılacağı üzere, Orta Asya coğrafyasında göze ilk çarpan şeyin birden fazla problem ve birbirinden çok farklı fırsatlar yumağı karmaşası olduğu bilinmektedir. Problemlerin kaynağının; sosyo-ekonomik ve güvenlikle ilgili olduğu da hemen anlaşılacaktır.¹⁶⁵ Hal böyleyken, ÇHC ve Orta Asya arasındaki kültürel ilişkileri arka planda kalmaktadır.

Sonuç olarak hem ÇHC ve hem de RF’nin, Orta Asya’da ortaya çıkabilecek dinci veya milliyetçi eylemlerin önlenerek, güvenlik açığının kapatılması konularında ortak çıkarları olduğu bilinmektedir.¹⁶⁶ Her iki ülke de bu problemin üstesinden gelebilmek için Orta Asya halklarıyla kararlı ve sürdürülebilir ilişkilere ihtiyaç duymaktadır. Ama ne yazık ki ÇHC’nin Uygur Türklerine karşı gösterdiği diktatörece yaklaşımlar; Orta Asya ülkeleri ile kurulacak bütün ilişkileri etkileyecek durumdadır.

---

¹⁶³ Çolakoğlu, 2019, s.53.

¹⁶⁴ Dalkılıç, 2019, s.125.

¹⁶⁵ İsmayıl- Oduncu, 2021, s.90.

¹⁶⁶ Ögutçü, 1999, s.56-57.

3. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ TALİBAN YÖNETİMİ İLE ÇHC'NİN SİYASİ İLİŞKİLERİ

1. BİRİNCİ TALİBAN DÖNEMİ AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ (1996-2001)

Dünyanın güçlü ülkelerinin politikalarına tabi olan geri kalmış ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Afganistan ile ÇHC arasındaki ilişkiler de yalnızca kendi aralarındaki olaylardan değil, bölgedeki bütün diğer ülkelerle olan ilişkileriyle de belirlenmektedir. Afganistan'ın uzun tarihi boyunca, özellikle de siyasi bağımsızlığını kazandıktan sonra, bölgedeki Sovyetler Birliği ve ABD'nin varlığı, Afganistan ve ÇHC arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. Bu ilişkiler, Çin Komünist Devrimi'nden sonra da belirgin bir şekilde değişime uğramıştır. Bu nedenle Afganistan ve ÇHC arasındaki ilişkilerin incelenmesi söz konusu ise; her ikisi de ülkelerinin yönetiminde kullandıkları metotları işçi ve köylü devrimleriyle gelişen öğretilerinden aldıklarını söyleyen ÇHC ve SSCB arasındaki ilişkileri öncelikle göz önüne almamız gerekmektedir.

Bireysel sömürden uzak bir toplumu hedefleyen ve aynı yöntemi kullanacağını ifade eden ÇHC ve SSCB'nin yöntemleri arasındaki fark, öncelikle bu iki devletin arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Sonra da her biri kendi ideolojilerini komşu ülkelere ve dünyanın diğer ülkelerine de ihraç etmeye çalışmışlardır. Böylece kendi nüfuz alanlarını genişletmeyi hedeflemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, her iki ülkeye de komşu olan ve her iki ülke için de stratejik önemi olan Afganistan'da da böyle siyasi olaylar sonucunda, Sovyetler Birliği yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi ve Mao Zedung hayranı bir tarz devrimci siyaseti savunan Şula-i-Javeed partisi kurulmuştur.¹⁶⁷ Kurulduktan sonra bu iki parti kendi aralarında rekabet ortamı yaratmış ve kendi görüşlerine yakın olan ülkelere maddi ve manevi destek almışlardır.

¹⁶⁷ عبدالحی مطمین، ملا محمد عمر، طالبان او افغانستان، چاپ اول، افغان خپرندویه توله، کابل، 2017، ص. 39-41.

27 Nisan1978 Devrimi'nde, Afganistan Demokratik Halk Parti'si liderliğindeki gruplar başarılı sonuçlar aldığıında, Afganistan ve ÇHC arasındaki diplomatik ilişkiler neredeyse en düşük seviyesine ulaşmıştır. ÇHC açıkça karşı-devrimcileri desteklemiş ve Şula-i-Javeed üyelerinin birçoğu, yeni ve ilerici partinin yanında yer almak yerine, ideolojik olarak tam zıt teorileri destekleyen, Afganistan'da "İhvani"* olarak da bilinen aşırı dinci partilerin oluşturduğu karşı devrimcilere katılmışlardır.

Bunun sonrasında da 1979'da SSCB güçleri Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu dönemde ÇHC yardımlarının periyotları ve miktarları da gözle görülür bir şekilde artmıştır. Fakat bu dönemde ÇHC hükümeti, yönetimdeki Afgan hükümetine değil, mücahitlere yardım etmiştir. Çünkü SSCB'nin bu işgal yaklaşımı ÇHC'yi endişelendirmiştir.

Bildiğimiz üzere 15 Şubat 1989 tarihinde, Sovyetlerin Afganistan işgali sona ermiş ve Afganistan bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştır. Bu iç savaş sonucunda Afganistan'ın siyasi düzeni tamamen sarsılmış ve 1996 yılında, ülkenin Taliban yönetimine geçmesiyle sonu öngörülemeyen bir döneme girilmiştir.

Daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere 1979-1996 yılları arasındaki dönem, Afganistan-ÇHC siyasi ilişkilerinin en düşük düzeyde olduğu yıllar olmuştur. Afganistan hükümeti bu yıllarda ÇHC ile ilişkilerini daha ileri düzeylere taşımaya uğraştıysa da, Pakistan tarafından yapılan çeşitli müdahalelerle bu pek mümkün olmamıştır. Çünkü Taliban'ın ortaya çıkmasında Pakistan'ın çok ciddi etkileri olmuştur. Taliban hem kelime anlamı ve hem de siyasi söylemdeki haliyle tamamen Pakistan medreselerinde doğmuştur.

Orta Asya ile iyi ticari ilişkileri olan, öte yandan da ekonomisini düzeltmiş ve kararlı bir duruma gelmiş bir Afganistan, Pakistan'ın en büyük kâbusu olarak belirmektedir. İlk bakışta Pakistan, Afganistan'ın parçalanıp fakirleşmesini arzu etmiş ve böylece Keşmir'de yapamadıklarını Afganistan üzerinden gerçekleştirmek fikrini taşımıştır. Çok benzer hedefleri olan ÇHC de, Uygur Türklerinin baskı altında tutulması için Pakistan'ın yardımına gerek duymuştur. ÇHC'nin, 1996 yılları

---

* İhvani: Ana gövdesini "Müslüman Kardeşler" in takipçilerinin oluşturduğu siyasi bir grup.

arasındaki dönemde mücahitleri ve Taliban'ı desteklemesi tamamen bu şekilde açıklanabilir.¹⁶⁸

Taliban 1996'da Afganistan'da kontrolü sağladığında, Pekin hükümeti, Taliban'ın ÇHC karşıtı ve küresel cihatçı İslami düşünce sistemi yaklaşımları nedeniyle telaşlanmıştır. Ama siyasi çevreler, olayı ÇHC genel politikası açısından değerlendirip, olası tehditleri savuşturmanın yolunun, düzenleme politikası olduğuna karar vermiştir. ÇHC; Taliban güçlerinin 1996-2001 yılları arasındaki yönetimi döneminde, öncelikle kendini güvenceye almak adına çok kısıtlı ve düşük düzeyli politik veya ekonomik işbirliğini gerektirecek ilişkiler kurmuştur.¹⁶⁹

Afganistan, Taliban yönetimi altındayken, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Doğu Türkistan'da birtakım radikal gruplara üye olan yabancı uyruklu ajanlar bulunmuştur. Bu hem Afganistan ve hem de ÇHC'nin komşusu üç Orta Asya Cumhuriyeti için endişe kaynağı olmuştur. Bu dönemde Pekin, Taliban lideri Molla Ömer'e bir misyon gönderdiğini duyurmuştur. Bu bildiriye Afgan topraklarının, "teröristler" tarafından kullanılmamasının garantisini istemişlerdir.¹⁷⁰ O dönemde Orta Asya'daki birkaç devlet için, terörizm ve ayrılıkçıların yuvası olarak bilinen Afganistan, bir tehdit unsuru şeklinde addedilmiştir. Bütün bu durumlar göz önüne alınarak yapılan çalışmalar sonunda, bugünkü ŞİÖ olarak bilinen, o günlerin Şangay Beşlisi'nin kurulmasının yolu açılmıştır.¹⁷¹

Dolayısıyla ÇHC batısından algıladığı tehdidi azaltmak ve kontrol altına almak için Taliban ile angajman politikası geliştirmiştir. Bu çerçevede ÇHC ile Taliban arasında Aralık 1998'de Afgan pilotlarının eğitilmesi konusunda bir askeri anlaşma imzalanmıştır. Ardından ekonomik ve güvenlik ilişkilerini başlatmak amacıyla Taliban, ÇHC'ye bir heyet göndermiştir. Bu heyetin görüşmeleri neticesinde Taliban-ÇHC ile Şubat 1999'da ekonomik iş birliği ve askeri güçlerin Afganistan'da eğitimi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Aynı zamanda Afganistan-

---

¹⁶⁸ Hüsamettin İnaç, "Talibanı iktidara taşıyan sosyopolitik saiklar: Süreç ve aktör analizi", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.97-98.

¹⁶⁹ Ümit Alperen, "Çin'in Afganistan politikası: Pragmatik temkinli esneklik", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.188.

¹⁷⁰ مطمين، 2017، ص.219.

¹⁷¹ Khalil, 2015, s.6.

ÇHC arasında ilişkileri geliştirmek amacıyla Kabil ile Urumçi arasında doğrudan uçuşlar da başlatılmıştır.¹⁷²

ÇHC, 19 Aralık 2000 tarihli BMGK kararına* çekimser kalmış, bunun haricinde 1996-2001 yılları arasındaki bütün oylamalarda Taliban'ı destekler şekilde oy kullanmıştır. Bir başka deyişle, Afganistan ve ÇHC birbirlerinden beklentilerini tamamen karşılar şekilde hareket etmişlerdir.

ABD'nin Afganistan işgaliyle ÇHC, Taliban ikileminden kurtulduysa da, çok yakınlarında ABD askerlerinin varlığı yeni bir endişe kaynağı oluşturmuştur.¹⁷³ Açıkçası, Afganistan'da hayata geçen olaylar, kendi iç problemlerini halledememesi nedeniyle, küresel güçlerin işe dahil olması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında, ABD ve RF'nin Afganistan'daki siyasal gelişmelerde çok etkin müdahaleleri olduğu açıktır. Bir başka deyişle, Afganistan'ın sorunlarının küresel çapa ulaşmasının nedeni küresel oyuncuların oyuna katılmış olmalarıdır.¹⁷⁴

Genel duruma bakıldığında ÇHC, Taliban'ın kontrolü kaybettiği ve 22 Aralık 2001 tarihinde, Hamit Karzai başkanlığında bir hükümet kurulduğunda da Afganistan'ı desteklemeye devam etmiştir. Güvenlik istikrarsızlığı nedeniyle, 1994 yılında kapatılan Kabil'deki ÇHC Büyükelçiliği 6 Şubat 2002 yılında resmen yeniden açılmıştır. Daha sonra ise ÇHC, çeşitli durumlarda Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümeti ile yeniden dostluğunu inşa etme ve işbirliği yapma konusunda dostane davranışlarına devam etmiştir.¹⁷⁵

2. AMERİKAN MÜDAHALESİ SONRASI AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ (2001-2021)

11 Eylül 2001 olaylarından sonra Afganistan'da gerçekleştirilen askeri hareketler uluslararası platformlarda da destek bulup, BMGK tarafından da onaylanmıştır. 12 Eylül günü İkiz Kuleler saldırıları kınanmış, bunların barış ve

---

¹⁷² روبرت استون، "رابطه ی عجیب و غریب چین با طالبان"، ترجمه. جنیل پژواک، (20 اسد 2019)، <https://www.etilaatroz.com/81673/chinas-strange-relationship-with-taliban/> (Erişim Tarihi: 28.03.2021).

* Bu kararlar, doğrudan Usame Bin Laden'in ve onunla bağlantılı olan kişi ve Kurumların finansal kaynaklarının dondurulması kararlaştırılmıştır.

¹⁷³ Alperen, 2021, s.190.

¹⁷⁴ Erden Kişi, "Uluslararası Alanda Afgan Sorunu: Taliban Sorunu, Afgan Mülteciler ve Türkiye", *International Journal on Social Sciences*, C:7, S:1, Mart 2022, s.42.

¹⁷⁵ سخنیار، 2015، ص.345.

güvenliğe karşı işlenmiş suçlar olduğu ifade edilmiştir. NATO Daimî Konseyi “*Bir NATO ülkesinin saldırıya uğraması halinde diğerlerinin de saldırıya uğramış sayılacağı*” içeriğinden yola çıkan “Kolektif Meşru Müdafaa” hakkını kullanmıştır.

O dönemde Afganistan’da iktidarı elinde bulunduran Taliban hükümeti bu isteği reddetmiştir. Daha sonra ise 7 Ekim 2001’de ABD tarafından “Sonsuz Özgürlük Harekâtı” başlatılmıştır.¹⁷⁶ Başkan Bush “Pax Americana” ve “Kötülüğün Ekseni” temelli bazı doktrinler geliştirmiştir. Nihayetinde Afganistan, 7 Ekim 2001 tarihinde ABD başta olmak üzere NATO güçleri tarafından işgal edilmiştir.¹⁷⁷

11 Eylül saldırılarının Afganistan işgali ile sonuçlanmasının yanı sıra ABD’nin ilgisinin yeniden Orta ve Güneybatı Asya üzerine çekilmesi söz konusu olmuştur. Bu da ABD’nin; ÇHC ile olan iş birliğinin yeniden güçlenmesi anlamına gelmiştir. Bu dönemde ÇHC de kendi sınırları içinde kalan ayrılıkçı azınlıklarla Doğu Türkistan’daki Uygurlarla uğraşmaktaydı. Buna rağmen ÇHC, 11 Eylül olaylarının sonrasında bir bildiri yayınlamış ve 11 Eylül olaylarını şiddetle kınamıştır.¹⁷⁸

Afganistan’ın ABD tarafından işgal edilmesi, Afganistan’a komşu diğer bütün ülkeler için de tehlikeli bir aşamayı başlatmıştır. 11 Eylül olaylarından sonra Afganistan, gündemi, en çok meşgul eden konu olarak belirginleşmiştir. ABD’nin Afgan sınırları içinde yaptığı operasyonlar tüm bölgeyi negatif yönde etkilemiştir.

İşgal girişimi sırasında ise Afganistan-ÇHC ilişkileri de oldukça sınırlanmıştır. Aynı zamanda ABD askerlerinin ÇHC sınırında ve komşularında olması da çevrelenme algısı nedeniyle endişe kaynağı olmuştur. Aralık 2001’de Afganistan’da Taliban sonrası geçici bir hükümet kurulmuş ve bundan sonra ÇHC, Afganistan ile iyi ilişkiler geliştirme arayışına girmiştir.

23 Ocak 2002’de Afganistan Geçici Yönetiminin Başkanı Hamid Karzai, Tokyo zirvesinden dönüş yolunda Pekin’e giden bir heyete başkanlık etmiş ve ÇHC Başbakanı Ju Rongci ile bir araya gelmiştir.¹⁷⁹ Rongci yaptığı konuşmada: “*ÇHC’nin bir an önce Afganistan’ın kalkınma faaliyetlerini başlatmasını uygun bulduğunu ve bu*

---

¹⁷⁶ Arif Bağbaşıoğlu, ‘NATO’nun Afganistan müdahalesi’ni yeniden düşünmek’, İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.86.

¹⁷⁷ Sarwar-Siraj, 2021, s.40.

¹⁷⁸ Kissinger, 2015, s.590.

¹⁷⁹ Alperen, 2021, s.191.

konuda Afganistan'ın yanında olduğunu'' anlatmıştır. Halkın refahının ancak bu yolla sağlanacağını da sözlerine eklemiştir. Bunlara karşılık Hamit Karzai de, Afganistan'ın, uluslararası toplumun güvenilir bir üyesi olmasını umduğunu, geçici hükümet ve Afganistan halkı; uluslararası topluma özellikle ÇHC hükümetine ve halkına, Afganistan'da barışı yeniden tesis etme ve yeniden yapılanma konusundaki yardımları için teşekkür ettiğini anlatmıştır. Karzai, Afganistan geçici hükümetinin ÇHC'nin endişelerini anladığını ve Afganistan'da her türlü terörün varlığına, karşı olduğunu söylemiştir. Afganistan, Doğu Türkistan'daki "terör" faaliyetlerinin ortadan kaldırılmasında ÇHC hükümetini desteklemekte ve işbirliği yapmaya taraftar olduğunu açıklamıştır. Afganistan Geçici Yönetimi Başkanı Karzai ve Ju Rongci arasında yapılan görüşmelerin ardından, 30 milyon Çin yuanı ve 1 milyon dolarlık ÇHC yardımı kararlaştırılmış ve anlaşma iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır.¹⁸⁰ Aynı zamanda Afganistan Dışişleri Bakanı Dr. Abdullah ve ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan da birbirleriyle görüşmeler yapmıştır.

24 Ocak 2002 tarihinde Cumhurbaşkanı Jiang Zemin, Afganistan Geçici Yönetimi Başkanı Hamid Karzai ile bir araya gelmiştir. Jiang Zemin, komşu ülke olarak ÇHC'nin Afganistan'ın yeniden inşasında aktif rol almak ve faydalı olmak için yardım etmek istediğini söylemiştir. ÇHC'nin Afganistan'da elde edilen zafer ve barışı iyi bir başlangıç olarak görmekten memnuniyet duyduğunu anlatmıştır. Afganistan-ÇHC ilişkilerinin normalleşmesi sonrasında, Kabil'deki güvenlik istikrarsızlığı nedeniyle kapatılan ÇHC Büyükelçiliği 6 Şubat 2002'de resmen yeniden açılmıştır.¹⁸¹

15 Mayıs 2002'de ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan, Kabil'e giden bir heyete başkanlık etmiştir ve Afganistan Dışişleri Bakanı Abdullah Abdullah ile resmi görüşmelerde bulunmuştur. Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai ve eski Cumhurbaşkanı Mohammad Zahir Şah ile de bir araya gelmişlerdir. Ziyaret sırasında ÇHC Dışişleri Bakanı, Dr. Abdullah ile 30 milyon doları teknik ve ekonomik iş birliğinde kullanılmak üzere, toplam 150 milyon dolarlık ekonomik işbirliği protokolü imzalamıştır.

17 Kasım 2002'de Afganistan Dışişleri Bakanı Dr. Abdullah Abdullah beraberindeki heyet ile Pekin'e gitmiş ve ÇHC Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan ile

¹⁸⁰ سخنيار، 2015، ص.290-293.

¹⁸¹ علم-فضلى-صايب-مواج-سادات، 2020، ص.345.

resmi görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerin sonunda Afganistan'ın Pekin Büyükelçisi Dr. Qiyamuddin Rahi ve ÇHC Dışişleri Bakan Yardımcısı Wang Yi, iki ülkenin dışişleri bakanlarının huzurunda 1 milyon dolar değerinde bir anlaşma imzalamıştır.

22 Aralık 2002 tarihinde Afganistan Geçici Yönetimi ve ÇHC hükümeti, İran İslam Cumhuriyeti, Pakistan İslam Cumhuriyeti, Tacikistan Cumhuriyeti, Türkmenistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti ve komşu hükümetler Afgan halkının, uzun yıllar demokrasilerini ve insan haklarını bölgeselleştirdikten sonra refah ve bütünlüğün tadını çıkarmalarını umduklarını dile getirmiş ve “İyi Komşuluk İlişkileri” üzerine Kabil Deklarasyon’unu imzalamışlardır.¹⁸²

Deklarasyonun en önemli maddesi, bölgede barış ve istikrar çabalarının bir bütün olduğunun vurgulanmasıdır. Bu deklarasyona katılan ülkelerin; terör, köktencilik ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadelede ortak bir iradeye sahip olduğu bir kez daha ifade edilmiştir. Ayrıca Kabil Deklarasyon’una katılan ülkeler, Afganistan Cumhuriyeti’nin kuruluşunun birinci yıl dönümünü kutlama mesajları yayınlamışlardır. Bu vesile ile dostluk, işbirliği ve içişlerine müdahale etmeme konusundaki taahhütlerini de yinelemişlerdir. Öte yandan bu ülkeler, bu bildirgeyi BMGK’nın dikkatine sunmak ve bu alandaki diğer devletlerin desteğini almak için bir karar almışlardır.¹⁸³

22 Aralık 2003’te Afganistan Dışişleri Bakanı Dr. Abdullah Abdullah, ÇHC Dışişleri Bakanı Nu Xinhua ile bir araya gelmiştir. Dr. Abdullah, Afganistan'ın sürekli ÇHC'yi destekleme politikasına dikkat çekmiş ve Tayvan örneğinde Afganistan'ın ÇHC halkına verdiği desteği vurgulamıştır. Ülkesinin Afganistan'daki siyasi sürece tam desteğini ifade eden ÇHC Dışişleri Bakan Yardımcısı da, ÇHC'nin Afganistan'ın yeniden inşasına yaptığı yardıma dikkat çekerek, ÇHC'nin, Cumhuriyet Hastanesi'nin yeniden inşası ve su temini projesinin yeniden canlandırılması olmak üzere iki projede kullanmak üzere 47 milyon dolar hibe ettiğini açıklamıştır. Terörle mücadelede de iki taraf benzer görüşleri paylaşmış ve ortak işbirliğinin gereğini vurgulamışlardır.

Görüşme sırasında ÇHC tarafı, ülkesinin ÇHC topraklarındaki dört “terörist grubun” varlığı, Taliban ve El Kaide terör ağının kalıntılarıyla olan bağlantılarından

¹⁸² سخنبار، 2015، ص.298.

¹⁸³ سخنبار، 2015، ص.299.

ve terörist faaliyetlerinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Afgan tarafına, mücadele ve engellemeye odaklanma çağrısında bulunmuştur. Görüşmede, iki taraf bölgedeki güvenlik durumunu tartışarak, Kabil Deklarasyonu'nda yer alan ilkelere uyulması; bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanmasında yararlı olduğu ve uygulanmasını vurgulamıştır.¹⁸⁴

Bu kadar olumlu giden Afganistan ve ÇHC ilişkilerinde, beklenmedik derecede şaşırtıcı olaylar yaşandığı da olmuştur. 10 Haziran 2004'te düzenlenen bir saldırıyla Kunduz ilindeki, Şir Han Bandar yolunun yapım ve onarımında çalışan 11 Çinli işçi; Baghlan ilindeki Çinli bir şirketin genel merkezinde öldürülmüştür. Afganistan İslami Geçiş Hükümeti Başkanlığı bu kapsamda basın açıklaması yapmıştır. Bununla da kalmayıp Afganistan İslami Geçiş Hükümeti Başkanı Hamid Karzai, saldırıyı şiddetle kınayarak, “Çinli işçileri öldürmek, Afgan halkının düşmanlarının işidir.” şeklinde bir demeç vermiştir. Ama bütün bunlara rağmen ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Liu Jin 11 Haziran 2004'te düzenlediği basın toplantısında şunları söylemiştir: “Çin, teröristlere boyun eğmeyecek ve Afganistan'ı yeniden inşa etmek için çalışmaya devam edecektir.”¹⁸⁵

18 Ocak 2005'te Afganistan ve ÇHC arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 50.yıl dönümü vesilesiyle, ÇHC'nin Kabil Büyükelçiliğinde Afganistan İslam Cumhuriyeti Birinci Başkan Yardımcısı Ahmad Zia Massoud'un da katıldığı bir davet düzenlenmiştir. Diğer yandan daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere 1960'ta ÇHC ve Afganistan, ikili Dostluk ve Karşılıklı Saldırmazlık Antlaşması'nı imzalamıştır. 2006'da her iki ülke de ÇHC'nin Afganistan'a ve komşularının istikrar sürecine güçlü desteğini belirten “İyi Komşuluk” ilişkileri ilkelerine dayanan 1960 Antlaşması'nı yeniden teyit etmişlerdir.¹⁸⁶

Afganistan Başkan Yardımcısı Muhammed Karim Khalili, Ekim 2007'de ŞİÖ başbakanları toplantısı için Pekin'e gitmiş ve dönemin ÇHC Başbakanı Wen Jiabao ile bir araya gelmiştir. Buna ek olarak ülkeler arasında üst düzey parlamento toplantıları da gerçekleşmiş ve Afgan Dışişleri Bakanı Rangin Dadfar Spanta, meslektaşları Yang Jiechi ve dönemin Başkan Yardımcısı Şi Cinping ile görüşmek

¹⁸⁴ سخنيار، 2015، ص.303.

¹⁸⁵ سخنيار، 2015، ص.312.

¹⁸⁶ Anita Dkhar, Mohammad Alem Mohammad Tamim, Saydi Sayed Walid, “Perspectives and Obstacles for Afghanistan to be a Part of China's Belt and Road Initiative”, Social Science, Education and Humanities Research, C:580, 2021, s.170.

üzere ÇHC'yi ziyaret etmiştir.¹⁸⁷ 2007'deki görüşmelerden sonra, iki Çinli şirket, Afganistan'ın Missi Aynak sahasında ülkedeki silahlı çatışmalar nedeniyle kullanılması düşünülmemiş olan yaklaşık 3 milyar ABD doları değerinde bakır madenciliğinin işletme hakkını kazanmıştır.¹⁸⁸ Bu iki şirketin isimleri sırasıyla ÇHC Metalurji Grubu Şirketi ve Jiangxi Bakır Şirket'leridir. Bu anlaşmadan sonra bu iki şirket birleşerek isimlerini MJAM yani MGŞ-JBŞ Aynak Mineralleri olarak değiştirmişlerdir. Adı geçen şirketler bu sözleşmeyle 30 yıllık çalışma hakkı kazanmıştır.

Görüldüğü üzere Çinliler hiçbir zaman, hiçbir ülkeye asker göndermeyi uygun bulmamışlardır. Aksine ekonomi ile ilgili konularda yaklaşım göstermişlerdir. Kasım 2008'de, ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Qin Gang bu konuyla ilgili net bir şekilde şöyle beyanat vermiştir: “ÇHC'nin, Afganistan konusundaki tutumu hiç değişmedi. BMGK tarafından onaylanan, BM barışı koruma misyonları dışında, ÇHC asla yurtdışına tek bir asker göndermez.”¹⁸⁹

2009'da Pekin, Taliban ile sürekli ve alçakgönüllü bir diyalogu içeren son derece pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. Karzai'nin Afganistan Cumhurbaşkanı olarak Pekin'e gerçekleştirdiği dördüncü ve en dikkate değer ziyareti, Başkan Hu, Başbakan Wen ve Politbüro Daimî Komitesi üyesi Wu Bangguo ile görüşmek üzere gittiği Mart 2010'da gerçekleşmiştir. Pekin'deyken Karzai, ekonomik işbirliği, teknik eğitim ve Afgan ihracatı için tercihli tarifeler konusunda bir dizi anlaşma imzalamıştır. Afganistan Cumhurbaşkanı bu görüşmede; dışişleri, savunma, madenler ve yatırımdan sorumlu kabine bakanlarının yanı sıra, bir dizi üst düzey Afgan iş yöneticisinin de bulunduğu geniş bir heyeti de beraberinde götürmüştür.

Mart 2010'da ÇHC Ulusal Savunma Bakanı Liang Guanglie, Afgan mevkidaşı Abdul Rahim Wardak ile görüşmüş ve “ÇHC ordusu, ulusal egemenliği, toprak bütünlüğünü ve iç istikrarı koruma kapasitelerini geliştirmek için Afgan Ulusal Ordusuna yardım etmeye devam edecek.” şeklinde bir beyanat vermiştir.

Mayıs 2011'de, Afgan Dışişleri Bakanı Zalmay Rasoul, Pekin'e dört günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aralık 2011'de de iki ülke Kuzey Afganistan'da 25 yıllık Amu Derya'dan petrol çıkarma sözleşmesini imzalamıştır. Amu Derya

¹⁸⁷ Andrew Scobell-Ely Ratner-Michael Beckley, “Chian's Strategy Toward South and Central Asia (An Empty Fortress), RAND Corporation, 2014, s.52.

¹⁸⁸ Dkhar-Mohammad Tamim-Walid, 2021, s.171.

¹⁸⁹ Scobel-Ratner-Beckley, 2014, s.53.

Havzasının 87 milyon varilden fazla ham petrol rezervine sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca Afganistan'ın kuzey bölgesinde 1,6 milyon varilden fazla ham petrol, 16 trilyon metreküp doğalgaz ve 500 milyon varil sıvılaştırılmış doğalgaz olduğu tahmin edilmektedir. ÇHC bu alanlarda petrol çıkarmak için 400 milyon dolar yatırım yapmıştır ve Afgan hükümetinin bu proje sayesinde yılda 305 milyon dolar kazanması beklenmiştir.¹⁹⁰ Ayrıca, 2011 yılında Afganistan, ÇHC'nin devlete ait petrol şirketi CNPC ile ülkenin ilk ticari petrol üretimi olarak tanımlanan kuzeydeki Faryab ve Sari Pul eyaletlerinde sondaj ve rafineri tesislerinin inşasını kapsayan 25 yıllık bir sözleşme imzalamıştır.¹⁹¹ Bunlara ek olarak Mayıs 2011'de Afgan Dışişleri Bakanı, Pekin'deki Çin Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada, ÇHC'nin yardım ve yeniden yapılanma için yaklaşık 200 milyon dolar katkıda bulunduğunu dile getirmiştir.

2013 yılında ÇHC'de Şi Cinping dönemi başlamış ve Pekin'in Afgan politikasını iki temel faktör yönlendirmiştir: ÇHC'yi terörizm tehdidinden korumak ve Afganistan'ın diğer büyük güçler tarafından ÇHC'yi kontrol etmek için kullanılmasını önlemek. 1990'ların başından bu yana ÇHC, Afganistan'ı dini radikalizmin bölgesel merkez üssü olarak görmüştür. Pekin, ABD kuvvetlerinin ÇHC'nin çevresine konuşlandırılmasından ve savaş operasyonlarına girmesinden memnun olmasa da, ABD'nin Afganistan'daki terörist grupları yenmede başarılı olacağı umudunu taşımıştır. Afgan yetkililer de, I.Taliban Dönemi'nin sona ermesinden bu yana ÇHC yönetimiyle bir dizi üst düzey diplomatik görüşmeler gerçekleştiregelmiştir.¹⁹²

Karzai, Eylül 2013'te Pekin'i tekrar ziyaret etmiş ve ÇHC Başkanı Şi Cinping ile bir araya gelmiştir. Şi'nin bu görüşmede, Karzai'ye 2014'ün "*Afganistan için kritik bir yıl*" olduğunu söylediği bildirilmiştir. Bu görüşmede ekonomik ve teknik işbirliğine ilişkin anlaşmaların yanı sıra suçluların iadesi anlaşmasının imzalanması da gerçekleşmiştir. Karzai, ÇHC Başbakanı Li Keçiang ve Yardımcısı Wang Yang ile de ayrı toplantılar yapmıştır. İki ülke, 27 Eylül 2013'te Pekin'in taahhütte bulunduğu ortak bir bildiri yayınlamıştır. Her zaman olduğu gibi Afgan öğrencilerin

¹⁹⁰ محمد تقی زاده انصاری-نیلوفر باقرنیا، "ماهیت رقابت هند و چین در حوزه جنوب آسیا"، دو فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، ج:13، ش:41، 2020، ص.13.

¹⁹¹ Dkhar-Mohammad Tamim-Walid, 2021, s.170.

¹⁹² Scobel-Ratner-Beckley, 2014, s.55.

ÇHC’de eğitim görmeleri için düzenlenen bursların yanı sıra, daha fazla hibe yardımı sağlamayı da kabul etmiştir. Her iki ülke de birbirlerine; uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığıyla mücadelede işbirliğini genişletme sözü vermiştir. Gelişmekte olan bu siyasi ilişkilere ek olarak, ekonomik bağlar da ÇHC ile Afganistan arasındaki ilişkileri 2013 yılında hızla arttırmıştır.¹⁹³

Aslında, Çinli uzmanlar Afganistan’ı, negatif yönde bakıldığında Orta, Güney ve Batı Asya’yı birbirinden ayıran; pozitif yönden bakıldığında ise birleştiren bir ülke olduğunu ifade etmektedirler. ÇHC’nin 2013 sonrası dış politikasındaki en önemli stratejisi; Asya, Avrupa ve Afrika’yı birbirine bağlayan “Karayolu Ekonomi Kuşağı” ve Deniz İpek Yolu’nu içeren “TKTY” projesi olmuştur.¹⁹⁴ Bu projeye ÇHC kendisi için yeni pazarlar yaratmak istemektedir. Afganistan’ın hem stratejik ve hem coğrafik konumu incelendiğinde, bu proje için ne kadar hayati öneme sahip olduğu anlaşılacaktır. Bu sebeple ÇHC, hemen yanı başındaki üçüncü dünya ülkesi sayılan Afganistan’ı bu projenin dışında tutmayı istememektedir.

TKTY projesi büyük bir alanı kapsayan ve 60’tan çok ülkenin dahil olduğu bir proje olarak bilinmektedir. Öte yandan ABD’nin çevreleme siyasetine inat, dış dünyaya yönelmekte çok önemli bir adım olarak hatırlanacaktır. Proje içindeki ülkeler genellikle, demokrasi ve insan hakları konularında az gelişmiş ve adalet uygulamaları şaibeli ülkelerdir.¹⁹⁵

TKTY projesi yaklaşık 4 milyar nüfuslu bir alanı kapsamakta ve GSYİH’si küresel GSYİH’nin 30%’una karşılık gelmektedir. ÇHC, TKTY projesinin ulaşım alt yapısı için 1 trilyon dolar yatırım yapmayı planlamaktadır. Bu yatırımların çok önemli bölümleri Doğu Türkistan ve Yünnan gibi ekonomik açıdan gelişmemiş batı bölgelerine çeşitli temel yapı gereksinimlerini sunmayı ve bu yolla bütün ülke içinde daha dengeli bir gelişmişlik düzeyi oluşturmayı hayal etmektedir. Bir başka bakış açısıyla, TKTY projesinin gerçek amacı, ÇHC’nin halen devam eden yükselişinin sürdürülmesi olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁶

Temeli ekonomik bir proje olsa da TKTY’nin siyasi, askeri ve diplomatik boyutları da vardır. 2015’te Çin Dışişleri tarafından “21.yüzyıl Deniz İpek Yolu ve

---

¹⁹³ Keyvan, 2019, s.140.

¹⁹⁴ Keyvan, 2019, s.140.

¹⁹⁵ Ablet, Nisan 2021, s.42.

¹⁹⁶ Dalkılıç, 2019, s.128.

İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın Birlikte İmal Edilmesiyle ilgili Vizyon ve Eylemler" isimli rapor yayınlanmıştır. Bu rapora göre, TKTY projesinin diplomatik işbirliği alanları arasında; proje içindeki ülkelerarası politikaların koordine edilmesi ve projede kullanılacak ülke tesisleri arasında eşgüdümün sağlanması yer almaktadır.¹⁹⁷

TKTY projesi, ÇHC'nin çok hedefli bir girişimi olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu yüzden oluşturulacak ulaşım altyapısının ÇHC'yi hem Batı Asya'ya hem de yakın geleceğin en iştah kabartıcı pazarı olan Güneydoğu Asya'ya ulaşım kolaylıkları sağlayacağını gözlemlemekteyiz.¹⁹⁸ TKTY projesi Afganistan boyunca uzandığı için, ÇHC'yi ilgilendiren en önemli konular arasında yer almaktadır. Bu sebeple Afgan barışı ve ülke bütünlüğünün sağlanması vazgeçilemez bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu projeler kapsamında; İran, Pakistan, Orta Asya ülkeleri ve RF gibi birçok ülkenin de bu barıştan çıkarları olduğunu öngörmek yanlış olmaz.¹⁹⁹

Afganistan'daki güvenlik, TKTY projesinin bölgede başarılı bir şekilde uygulanması için hayati önem taşımaktadır. Terörizm ve güvensizlik tehdidi, TKTY ile ilgili projeleri engelleme potansiyeline sahiptir. 1970'lerden bu yana devam eden iç savaş ve çatışmaların sonucunda, Afganistan'ın altyapısı ve ekonomisi önemli hasar ve yıkıma uğramıştır.

O dönemlerde; TKTY yolunda Afganistan'ın önündeki engelleri analiz eden birçok bilim insanı, ABD'nin geri çekilmesinin ardından, Afganlar arası partiler ve ayrıca genel olarak bölgesel ilişkiler arasında bir arabulucu güç olarak ÇHC'nin daha büyük bir rolü olduğuna dair perspektiflerin altını çizmişlerdir. Bu nedenle, siyasi ve diplomatik cephelerde ÇHC, özellikle Taliban ile yapılan barış görüşmelerinde ve Afganistan ile Pakistan arasındaki gerilimin azaltılmasında daha önemli roller üstlenmeyi amaçlamıştır.²⁰⁰

Özetle ÇHC, Afganistan'ı TKTY projesi kapsamında Güneybatı ve Güneydoğu Asya arasında bir köprü haline getirmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, ÇHC'nin ekonomik amaç ve çıkarlarının, ÇHC'nin Afganistan ile daha fazla

---

¹⁹⁷ Dalkılıç, 2019, s.126.

¹⁹⁸ Oktay, 2022, s.24.

¹⁹⁹ Sarwar-Siraj, 2021, s.41.

²⁰⁰ Dkhar-Mohammad Tamim-Walid, 2021, s.171.

işbirliğine ve bu ülkede nüfuzuna yol açan faktörlerden biri olduğu söylenebilecektir.²⁰¹

Aslında; 2001'den itibaren Pekin, Afganistan diplomatik ortamı ve ekonomik yaklaşımlarıyla alakadar olmuştur ancak Afganistan'da, 2013 yılında Eşref Gani iktidara geldikten sonra Afganistan güvenlik ve savunma konularını daha yakından desteklemeye başlamıştır. Eşref Gani'nin 2014 Pekin ziyaretinden önce, ÇHC'nin Kabil Büyükelçisi, her iki ülkenin de terör kurbanı olduklarının bilincini taşıdıkları, bu yüzden terörle savaşta birlikte hareket edilmesi gerektiğini duyurmuştur. Eşref Gani'nin ÇHC'yi ziyareti sırasında Şi Cinping, “yeni ve çok önemli bir fikir birliğine” ulaştıklarını ilan etmiştir. Afganistan Cumhurbaşkanı, DTİH ile mücadele konusunda “cumhurbaşkanlığı seviyesinde söz vererek”, Afganistan'ın, ÇHC'nin güvenliğini kendi topraklarında tehlikeye atacak hiçbir oluşuma izin vermeyeceğini bildirmiştir.²⁰² Ayrıca bu ziyaret sonunda ÇHC'nin 329 milyon dolarlık hibesini açıklaması görüşmeyi pozitif sonuçlara bağlamıştır.

30 Kasım 2014'te Eşref Gani'nin ÇHC ziyareti sonrası, ÇHC Kamu Güvenliği Bakanı Guo Shengkun Afganistan'ı ziyaret ederek başkan ile görüşmüştür. Toplantılardan dışarı çok bir şey sızmamakla birlikte, Afgan resmi kaynakları; ekonomi, ticaret, yeniden yapılanma, barış ve güvenliğin sağlanması konularında görüşmeler yapıldığı şeklinde duyurularda bulunmuştur. Fakat Çinli uzmanlar bu toplantıların daha çok DTİH güçlerine karşı korunma ve bunlarla mücadeleye odaklandığını duyurmuşlardır. Güvenlik sorunlarıyla ilgili ilk yakınlaşmalar, Afgan Dışişleri Bakanının ÇHC ziyareti sırasında gündeme gelen, ÇHC'nin Afgan polisine yardım edebileceği haberlerinin duyulmasıyla başlamıştır. Bunların neticesinde 2014 yılında ilk defa ÇHC, Afganistan'a askeri yardım etmiştir.²⁰³

Şubat 2015'te yukarıda sözü edilen işbirliği doğrultusunda Afganistan, 15 Uygur'u, ÇHC'ye iade etmiştir. Aslında ÇHC'nin kendi ulusal güvenliğinin en önemli meselesi Doğu Türkistan meselesidir. Nüfusu yüzde 10'dan az olan Batı ÇHC'nin Uygur nüfusu, ülkenin dörtte birini kapsamaktadır. ÇHC, Uygur Müslüman

---

²⁰¹ انصاری-باقرنیا، 2020، ص.14.

²⁰² Khalil, 2015, s.2-6.

²⁰³ Khalil, 2015, s.6.

kesimlerinin daha çok ayrılıkçı hareketlerde bulunabileceğinden endişelenerek, güvenlik önlemleri uygulamalarını başlatmıştır.²⁰⁴

2015'in sonlarına doğru, Afganistan-ÇHC arasında sınır güvenliği ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. ÇHC sınır güvenlik güçleriyle yapılan bu anlaşmalar sonunda; sınırları korumak, sınır bölgesinde güvenliği sağlamak, uyuşturucu kaçakçılığını durdurmak ve yasadışı sınır ötesi göçü durdurmak gibi konular da önemli bir adım olarak hatırdta kalmıştır. Daha sonra kurşun geçirmez ceket, mayın temizleme ekipmanı ve zırhlı polis araçları temin edilmesi konusunda ÇHC aktif görevler yüklenmiş ve bu görevleri kısa sürede yerine getirmiştir.²⁰⁵

2016'da ÇHC; Pakistan, Afganistan ve ABD ile Taliban arasında müzakereleri başlatmak için Dörtlü Koalisyon Grubu'na katılmıştır. Bu, Afgan hükümeti ve Taliban temsilcileri arasında Pekin'in ev sahipliğinde yapılan ikili görüşmelerden sonra ortaya çıkmıştır. Bütün bu oluşumlar, ÇHC'nin Afganistan'da sonuç odaklı bir barış süreci için ek yardım taahhüt etmeye istekli olduğunu göstermiştir. Ne yazık ki, bu çabalar, bir ABD dron saldırısının, Taliban'ın lideri Molla Akhtar Mansur'u öldürmesinin ardından, Taliban'ın görüşmelere katılmayı reddetmesi ve ayrıca Afgan hükümetiyle doğrudan müzakere yapmayı reddetmesi nedeniyle başarısız olmuştur.²⁰⁶

29 Şubat 2016'da ÇHC ordusunun üst düzey yetkilileri Kabil'i ziyaret etmiştir. ÇHC Merkez Askeri Komisyonu ve Genelkurmay Başkanı General Feng Fenghui'in önderliğindeki heyet, Afganistan-ÇHC tarihinde ilk kez olmak üzere 480 milyon yen tahsis ettiğini duyurmuştur. Buna ek olarak da bölgede; TKTY Projesi gibi, ÇHC'nin önem verdiği stratejik projeler için tehdit oluşturan terör olaylarına karşı dörtlü işbirliği önerisinde bulunmuştur.²⁰⁷

Yine 2016 yılında Afganistan ve ÇHC, TKTY Projesi hakkında bir mutabakat zaptı imzalamıştır. ÇHC'nin Büyükelçi Yardımcısı Wu Haitao, *“TKTY girişiminin Afganistan'ın yeniden inşası ve ekonomik kalkınmasının yanı sıra Afganistan'ın bölgesel*

---

²⁰⁴ انصاری-باقرنیا، 2020، ص.14.

²⁰⁵ Muhammad Faisal, “Pakistan-China Relations: Beyond CPEC”, Institute of Strategic Studies, 2020, s.29.

²⁰⁶ Faisal, 2020, s.30.

²⁰⁷ Khalil, 2015, s.7.

*kalkınmaya entegrasyonuna da yardımcı olduğunu” vurgulamış, bu yaklaşımın gerçekten iki ülkenin de gelişmesini olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir.*²⁰⁸

Daha sonra 17 Nisan 2016’da Afganistan Dışişleri Bakanı Haneef Atmar, ÇHC’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerden bir ay sonra da, Mayıs 2016’da Afganistan Başbakanı Abdullah Abdullah, ÇHC Başkanının davetlisi olarak Pekin’i ziyaret etmiştir. Devlet Başkanı Şi Cinping ile yapılan görüşmede Abdullah barışı, güçlü bir Afgan güvenlik gücüne duyulan gereksinim ile birleştirmiş ve bu konuda ÇHC’den yardım istemiştir. Afgan resmi kaynaklarına göre; bu görüşmenin sonucu olarak Şi Cinping, Afgan güçlerine miktarı belirtilmeyen bir yardım sözü vermiştir.²⁰⁹ Ek olarak, Ağustos 2016’da, Afganistan-ÇHC ilişkileri tarihinde ilk kez, Afganistan Büyükelçisi ve bir dizi Afgan iş adamı huzurunda, iki ülke arasında ticaret mallarının doğrudan ÇHC’nin Jiang Su Eyaletine transferi için bir demiryolu hattı açılması kutlamaları yapılmıştır.²¹⁰

Kabil ile ÇHC'nin Urumçi kentini birbirine bağlayan hava koridoru, TKTY projesi girişiminin resmi etiketi altında başlatılan ilk proje olarak bilinmektedir. Ancak o sırada yürütülen projeye Afganistan’ın katılması için resmi bir müzakere yapılmamıştır. Anlaşmaya dahil olduktan sonra, TKTY projesi bünyesinde, Jiang Su’dan Hairatan’a giden ilk doğrudan kargo treni, iki ülkeyi birbirine bağlayan ilk demiryolu seyahati olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılında Afgan yetkililerinin TKTY Forumu kapsamında ÇHC'ye yaptığı ziyaretin ardından Afganistan, ekonomik girişiminin projelerini finanse eden Asya Altyapı ve Yatırım Bankasına resmen katılmıştır. ÇHC ayrıca Afganistan'ın ŞİÖ ve üye ülkelerin terörle mücadele derneğine üyeliğini de desteklemektedir.²¹¹

Afganistan'ın ülkenin tam ihracat potansiyelini gerçekleştirme planının bir unsuru, Kasım 2018'de başlatılan Afganistan-ÇHC hava koridoru olmaktadır. ÇHC ile yapılan hava koridoru, kaçakçılık nedeniyle önemli mali kayıplara uğrayan Afganistan'ın çam fıstığı endüstrisini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Gerçekten de hava koridoru, amaçlandığı gibi çam fıstığı ihracatında ılımlı bir büyümeyi ateşlemiştir.

²⁰⁸ Dkhar-Mohammad Tamim-Walid, 2021, s.170.

²⁰⁹ Khalil, 2015, s.8.

²¹⁰ انصاری-باقرنیا، 2020، ص.13.

²¹¹ Dkhar-Mohammad Tamim-Walid, 2021, s.170.

Ancak, hava koridorunun uzun vadede finansal olarak sürdürülmesi pek de mümkün görülmemiştir.²¹²

Amerika ve Taliban güçlerinin Afganistan’da barış amaçlı ilk görüşmeleri 2013 yılı içinde, Katar’ın başkenti Doha’da yapılmaya başlanmış ama hiçbir sonuca varılamamıştır.²¹³ ÇHC daha sonra 2015 yılında kendine yakın gördüğü Pakistan arabuluculuğuyla Afgan hükümeti ve Taliban arasında barış görüşmelerinden sonuç almaya çalışmıştır.²¹⁴ ABD, Afganistan hükümeti ve Taliban arasındaki bir türlü olumlu sonuç vermeyen görüşmeler; Ekim 2018’de Doha şehrinde tekrardan başlamıştır. Ama 2018’deki görüşmelerden de sonuç elde edilemediği için Mayıs 2019’da Taliban ve ABD arasında 6.dönem görüşmelere gidilmiştir.²¹⁵ Haziran 2019’da Doha görüşmelerinden yaklaşık 2 ay sonra ise ÇHC, Molla Abdülgani Baradar liderliğindeki bir Taliban heyetinin ÇHC’yi ziyaret ettiğini açıklamıştır. ÇHC yazılı basını, 2019 yılında Molla Abdülgani Baradar önderliğindeki bir Taliban gurubunun ÇHC’de resmi temaslarda bulunduğunu teyit etmiştir.²¹⁶ Diğer yandan Haziran 2019’da Kabildeki Policerhi Hapishanesinde tutuklu bulunan 600 Taliban mensubu, Afgan Cumhurbaşkanlığı talimatıyla serbest bırakılmıştır. Bu olay sonrasında ABD ve Taliban arasındaki 7.dönem görüşmelerin de başlatıldığı bilinmektedir. Görüldüğü üzere bu son görüşmelerde Afgan hükümeti ve Taliban arasında göreceli bir anlaşma gerçekleştiğinden dolayı, ÇHC daha temkinli davranmış ve her iki tarafa da aynı oranda yaklaşılmaya çalışmıştır.²¹⁷

29 Şubat 2021’de ABD ile Taliban arasındaki barış sürecinin koşulları belirlenmiş ve ABD’nin Afganistan’ı terk etmesi kararına varılmıştır. ABD’nin çekilme kararını almasından sonra ülkede yavaş yavaş kaos ortamı hazırlanmıştır.²¹⁸ Başkan Trump zamanında verilen kararlar, Joe Biden seçilmesi sonucu geri dönüş takviminin yenilenmesine yol açmış ve 31 Ağustos 2021 itibarıyla da Amerikan

---

²¹² Barbara Kelemen, “China’s Economic Stabilization Efforts in Afghanistan: A New Party to the Table?”, Middle East Institute, (21 Ocak 2021), s.1.

²¹³ Abdulkadir Şen, “Afganistan: ABD Müdahalesi ve Taliban’ın Dönüşü”, SDE Akademi Dergisi, C:2, S:4, Nisan 2022, s.90.

²¹⁴ عبدالمتمین فرهمند، "جایگاه چین در دیپلماسی طالبان"، (15 حوت 2015)، <http://www.jomhornews.com/fa/article/92123/16:51> / (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

²¹⁵ Ali Ergun Çınar, “Afganistan Kronolojisi” İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021, s.222-223.

²¹⁶ Alperen, 2021, s.192-193.

²¹⁷ Filippo Boni, “Afghanistan 2020: The US-Taliban peace deal, intra-Afghan talks and regional implications”, Asia Maior, C:31, s.476.

²¹⁸ Çınar, 2021, s.225.

askerlerinin ülkeyi tamamen terk edeceği ilan edilmiştir. Çekilme işlemleri 2021 senesinin Eylül ayı içinde bitmiştir.²¹⁹

2014 yılından beri ABD'nin Afganistan'dan barışçıl yollarla çıkışının nasıl gerçekleştirileceği tartışılmıştır. Sonuç olarak 15 Ağustos 2021 tarihinde, birçok konuda hassasiyetin devam ettiği ülkeden, güçlü bir jeo-stratejik destek kaybetmeden ayrılabilmek, ABD için hiç de kolay olmamıştır. Afganistan'da, ABD varlığı devam ederken ÇHC, RF ve Hindistan gibi ülkeler ortadaki güvenlik boşluğunun doldurulmasından memnun görünmüşlerdir. Fakat, bölgedeki güç odaklarının yansımada kendi egemenlik veya hegemonyalarının kurulmasına sıcak bakmamışlardır.

Aslında ÇHC'nin, Afganistan'a ilgisi günümüzde de devam etmektedir. Bu ilgi 1960'lı yıllarda; yol, su temini ve hastane gibi küçük yatırımlarla başlamıştır. Günümüzde ise ciddi yatırımlarla devam etmektedir. 2020 tarihlerinde ÇHC'nin, ABD'nin askeri-politik işgali koşullarında bile Afganistan'daki en büyük ticari yatırımcı olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Çünkü 21.yy'da ÇHC'nin beşerî yardım, ekonomik ve yatırım yaklaşımları dünya çapında önem kazanmıştır.²²⁰

ÇHC, Afganistan'ın Logar ilinde bulunan Mis Aynak bakır yataklarını, Rus ve ABD'nin verdiği 2 milyarlık tekliflerin yanında, 3,5 milyar dolarla kazanmıştır. Hacı Gak Bölgesi'ndeki 60 milyar ton demir yataklarının işletmesini de yüklenecektir. Ayrıca bölgede ulaşım hizmetleri vermek, mayın temizlemek ve bu sistemlerin üretim yapabilmesi için gerekli enerji yatırımlarını da temin ve tesis etme görevi yine ÇHC tarafından gerçekleştirilecektir. Bu adımla Afganistan'a giren ÇHC'nin ana hedefinin Afganistan'daki; lityum, lantan, tungsten ve uranyum gibi yer altı kaynaklarına sahip çıkmak olabileceği pek de uzak bir ihtimal gibi görünmemektedir.²²¹

15 Ağustos 2021 tarihinde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra ÇHC, bölgedeki en önemli siyasi aktörlerin biri haline gelmiştir. ÇHC'nin Taliban'la olan yakın temasları ve eski Afgan hükümeti ile arabuluculuk yapmadaki başarıları, ÇHC'nin önemli bir oyuncu olarak Afganistan'daki siyasi prestijini ve siyasi etkisini

---

²¹⁹ Bağbaşıoğlu, 2021, s.86.

²²⁰ Çağdaş Üngör, "Türkiye'nin Ufkundaki Asya-Pasifik", Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s.12.

²²¹ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.133.

arttırmıştır. Aslında ÇHC, doğru zamanda kendi avantajına kullanmak için Taliban'la arasında güçlü etki alanı elde etmeye çalışmıştır.²²²

3. İKİNCİ TALİBAN DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN-ÇHC SİYASİ İLİŞKİLERİ (15 AĞUSTOS 2021'DEN GÜNÜMÜZE)

Afganistan'da ikinci kez Taliban yönetiminin ortaya çıkması, yalnızca o dönemdeki Afganistan hükümetinin bir başarısızlığı olarak görülmemelidir. Bu şartları yaratan birçok iç ve dış etkenler vardır. Küresel ortamda birçok büyük güç kendilerini ilgilendiren nedenlerle bu sonuca gelinmesinde aktif rol oynamışlardır. Mesela ABD ve ÇHC, Doğu Asya'daki stratejik rekabetlerini ve ticari çatışmalarını yumuşatabilselerdi, muhtemelen terörle mücadele konusunda çok daha etkili sonuçlar elde edilebilirdi. ABD ve ÇHC arasında istihbarat alanında işbirliği sağlanması gerekmektedir. Eğer bu mümkün olsaydı, her iki ülke de ellerinde bulunan bilgilerle, terör örgütlerini zayıflatabilecek ve birçok hayatın kurtarılmasına vesile olabilecek bir ortam yaratabileceklerdi.

Bir ülkenin istikrarının anahtarı olarak ekonomik kalkınma, her zaman temel ilkelerden biri olmuştur. Yüzyılımızda sosyal ilişkiler, aynen bireyler arasındaki ilişkiler gibi sağlıklı bir şekilde yürümektedir. Yüksek medeniyete sahip olan ülkeler bile, ekonomik büyüme için daha agresif ve daha menfaatperest hale gelmektedir. Normalde, verimliliği artırıp paylaşılacak kaynakların miktarını çoğaltmak yerine, eldeki imkanların kendilerine düşen kısmını arttırmaktan başka bir şey ile uğraşmamaktadırlar. Bu hespla, farklı yaklaşımlarla yeni suistimal koşulları yaratıp, yönetme, idare etme ve sömürü politikalarını uygulamaktadırlar.²²³ Ekonomik küreselleşme zamanımızın durmuş oturmuş bir yaklaşımıdır. Ama komşuyu kârından etme, ya da zarara sokma gibi yancı ve sakıncı bir siyaset, gözde bir hareket değildir.²²⁴

ÇHC kendi adına uygun gördüğü koşullarda ve konularda Afganistan'a yakın durmaya çalışıp ikili ilişkilerini geliştirme çabalarını sürdürmektedir. Başka bir

²²² انصارى-باجر نيا، 2020، ص.15.

²²³ Tuncer Elmacıoğlu, Bilgece Yaşamak, Hayat Yayınları, İstanbul, 2003, s.205.

²²⁴ Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi, 'ABD'nin Ticari Zorbalığı Dünyaya Zarar Veriyor', İpek Yolu, S:8, 2019, s.10.

açından bakıldığında; günümüzde durmadan gelişen ekonomisiyle ÇHC, dünyanın en zengin enerji kaynaklarını barındıran Orta Asya bölgesine geçişi sağlayan birçok projeyi hayata geçirmiştir. Burada Afganistan toprakları, bir kilit noktası oluşturmak görevini üstlenmektedir. Afganistan'daki güvenlik sorunlarıyla direkt ilgilenmesinin en belli başlı nedenlerinden biri de bu ülkede gelişecek herhangi bir güvenlik sorunu veya siyasi hareketin, yıllardır bastırmaya çalıştığı DTİH üzerindeki etkileri korkusudur. Bu nedenle ÇHC, Afganistan'la ortak devriyeler meydana getirmiş, Badeşan ilinde bir askeri üs oluşturmuş; Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ile ‘‘Dörtlü Koalisyon ve İşbirliği Mekanizması’’ gibi yapılanmaları da toparlamakta başarı göstermiştir. Burada anlatılan gelişmeler her ne kadar askeri amaçlı görünse de, aslında Afganistan'da militarist bağlantılar amaçlanmamıştır. Temel hedef, Badahşan ilindeki Wahan koridorunda bir dağ tugayı kurularak, buraya konuşlandırılacak ÇHC taburunun, sağlayacağı güvenli kısmında Wahan Koridorunun denetlenmesidir.²²⁵

Diğer yandan ÇHC, bu bölgedeki ABD hegemonyasına karşı koymak için, Taliban ile ABD'nin barışçıl görüşmelerinde de yer almaya çalışmıştır. Böylece siyasi, sosyal ve ekonomik politikalarına karşı her zaman Afganistan'ı ABD'nin baskısından korumaya çalışmakta devam etmiştir. Geçmişe bakıldığında da yalnızca Sovyet taraftarı dönem dışında ÇHC, tarih boyunca yönetimdeki bütün Afgan hükümetleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Taliban gurubuyla yaptığı gayri resmi görüşmelerle de ÇHC, Pakistan'dan sonra Taliban ile ilişkiler kuran tek devlet olma özelliğini de hali hazırda muhafaza etmektedir.

Siyaset ve ekonomi alanlarında süper güç olmaya aday ÇHC'nin, 2019 yılı değerlendirmelerinde Dünya Bankası tarafından açıklanan bilgilere göre 14,2 trilyon dolar GSYİH ve 2,6 trilyon dolar ihracat gerçekleştirdiği bildirilmektedir. 2028 yılında da ABD'den daha büyük bir güç haline geleceği öngörülmektedir. Pandemi salgınının olumsuz koşulları ABD'yi etkilerken, ÇHC'nin bu duraklamadan bile yarar sağladığı görülmektedir.²²⁶ Son zamanlarda ÇHC birçok sivil toplum örgütleri veya kuruluşlar oluşturma telaşındadır. Bu yapılar oluşurken kendisinin bu

²²⁵ Hayrettin Sağdıç, ‘‘Afganistan Sorunu Karşısında Türkistan ve ABD'nin Orta Asya Devletlerinde Üs Talebi’’, İJVUTS, C:3, S:6, (Ağustos 2021), s.192.

²²⁶ Serkan Dilek, ‘‘Küresel ve Bölgesel Rekabet Açısından Avrasya'nın Jeopolitik Önemi’’, Avrasya Denklemi Rusya-Çin Rekabeti, Murat Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021, s.254.

kurumlarda çok etkin olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Böyle bir güce sahip bir ülkenin günü geldiğinde uluslararası sitemi değiştireceğini öngörmek çok da zor olmamaktadır.²²⁷

Bu öngörülerini doğrulayan bir başka unsur da, ÇHC'nin dünyanın en hızlı büyüyen ekonomik ve askeri gücü olarak biliniyor olmasıdır. Afganistan ile olan ilişkileri açısından değerlendirildiğinde de, ekonomik, güvenlik ve siyasi çıkarları olduğu çok bilinen bir konudur. Afganistan'dan doğal kaynaklar almak istediği de şüphe götürmez bir gerçekliktir. Tüm bunların sonunda, Afganistan'a yakınlaşmak için ŞİÖ gibi bölgesel örgütleri kullanmaktadır. Öte yandan Afganistan'ın ÇHC uzmanlığından ekonomik faydalar elde edebilmesi için Afganistan'a barış getirmeye çalışmaktadır.²²⁸ ÇHC'nin; ekonomik kalkınma, sınır güvenliği, süper güç olma gibi büyük hedeflerini hayata geçirebilmesi için, yönetiminde istediği kadar etkili olabileceği, NATO veya ASEAN gibi örgütlere alternatif teşkil eden, ŞİÖ gibi kuruluşlara bu nedenle gereksinim duyulmaktadır.²²⁹

ÇHC'nin Afganistan ile ilişkilerine bakıldığında, açgözlü tavırlar içinde olmaması veya uyumlu davranışlar sergilemesi ÇHC'nin ABD ile rekabet etmekten çekindiğinden veya kendine daha geniş güvenli bölgeler yaratma saplantısından kaynaklanmamaktadır. ÇHC'nin, askeri yeteneklerini geliştirmeye ve uluslararası ekonomide ve küresel ilişkilerde liderlik rolü aramaya devam etmekten vazgeçmesi hiçbir zaman söz konusu değildir.²³⁰

Afganistan'daki idari ve sosyolojik kararlılığın sağlanması için, mutlaka dış desteğe ihtiyaç duyuyor olması, ABD'nin ülkeyi terk ettiğinde oluşan boşluğu birinin doldurmasını gerekli kılmaktadır. Bu boşluğu doldurmaya aday ülkelerin, güçlü kaynaklara sahip olmasının yanı sıra, Afganistan'ın jeostratejik açıdan önemini anlayıp ileri görüşüyle doğru kararlar alan bir ülke olması da gerekmektedir. ÇHC'nin bu yaklaşımlarına Afganistan'ın da bakışı son derecede olumludur.²³¹

29 Şubat 2021'de ABD ile Taliban güçleri kendi aralarında bir anlaşma yaparak, ülkedeki tüm yabancı güçlerin 1 Mayıs 2021'de Afganistan'ı boşaltması

---

²²⁷ Ablet, 2021, s.37.

²²⁸ Ghulam Mustafa-Mansoor Ahmed-Aamir Junaid, "Role of China and İran in Afghanistan Peace Process", Sir Syed Journal of Education & Social Research, C:3, S:4, (Kasım-Aralık 2020), s.424.

²²⁹ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.136.

²³⁰ Robert S. Ross, "It's not a cold war: competition and cooperation in US-China relations", China International Strategy Review, C:2, (19 Haziran 2020), s.67.

²³¹ Sarwar-Siraj, 2021, s.46.

yönünde bir karara varmışlardır. Nisan 2021’de, barış sağlanması amacıyla NATO bünyesinde dışişleri ve savunma bakanları toplantılarında yabancı güçlerin çekilmesi kararı alınmıştır. Çekilme işlemleri 2021 senesinin Eylül ayı içinde bitmiştir.²³²

Temmuz 2021’de ABD birliklerinin Afganistan’dan çekileceğinin açıklanmasının ardından, ÇHC Dışişleri Bakanı Wang Yi, Afganistan’da etnik uzantıları bulunan ve komşuları olan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan’a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda Wang Yi 28 Temmuz’da şöyle demiştir: *‘‘ÇHC bölgedeki güç dengelerinin istikrarsızlığının kendisini etkilememesi için çok dikkatli hareket etmektedir.’’*

Öte yandan, BM'deki ÇHC desteği en çok BMGK’nın 1267 sayılı Yaptırımlar Komitesi'nde görülmüştür. 1999'da BMGK, 1267 sayılı bir kararı kabul etmiş ve finansal varlıklarını dondurmak ve El Kaide-Taliban ile bağlantılı kişi ve kuruluşlara seyahat kısıtlamaları getirmek için bir El Kaide-Taliban Yaptırımlar Komitesi’ni kurmuştur. Yani 2000 yıllarının hemen başında BM’deki çalışmalarında çok farklı bir rotada hareket eden ÇHC, daha sonraları Taliban ile uyumlu adımlar atmaya özen gösterir olmuştur.²³³ Daha önce Temmuz’un başlarında Afganistan komşularıyla görüşen ÇHC; Temmuz 2021 sonu itibariyle Taliban ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme Taliban’ın yaptığı ilk resmi görüşme olması ve bunu BMGK’nın daimî üyesi olan ÇHC ile gerçekleştirmesi, konuyu daha da önemli duruma getirmiştir. Görüşmeler sırasında Taliban’ın, askeri ve politik bir güç olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Ana konunun Afganistan’ın yeniden inşası ve sosyal-siyasal istikrarın sağlanması olduğu görüşmenin bilinen kısmıdır. Ayrıca DTİH çalışmalarının ÇHC’ye karşı büyük tehdit oluşturduğu ve Taliban’ın bu guruba karşı tavırlar alması hakkındaki beklentileri Taliban heyetine anlatılmıştır.²³⁴ Görüşmenin sonunda, Taliban üst düzey yetkililerinin, ayrılıkçı Uygurların Afganistan’da yapacağı eylemlerine hiçbir şekilde izin vermeyeceklerini beyan etmesi ÇHC yetkililerince memnuniyetle karşılanmıştır.²³⁵

Buna rağmen, ağustos ayı ortalarından itibaren Afganistan ordusunun bir başarı göstermeden ülkeyi Taliban militanlarının kontrolüne bırakmalarıyla beraber, ABD’nin de alelacele kaotik bir düzenle Afganistan’dan çekilmesi şartırcı sonuçlara

²³² Bağbaşıoğlu, 2021, s.86.

²³³ Faisal, 2020, s.34.

²³⁴ Alperen, 2021, s.193-194.

²³⁵ Sümer-Canaltay, 2021, s.120.

neden olmuştur. ABD'nin böyle düzensiz bir şekilde çekilmesi kendi prestijini fena halde sarsan bir durum yaratmıştır. ÇHC'nin bu konudaki yorumu da; ABD'nin aceleci ve sorumsuzca bir tavır sergilediği şeklindedir.

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, ÇHC'in endişe duyduğu güvenlik ikileminden kurtulmasına yardım edebilirdi ama bu durum farklı bir oluşuma neden olduğundan, ÇHC yine Taliban sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. ÇHC beklentilerine göre ABD; Afganistan'ı daha kararlı bir düzende, Taliban tehdidinden uzak bir ortam hazırlayıp öyle terk etmesi gerekmektedir.²³⁶

15 Ağustos 2021 günü, Taliban'ın Afganistan yönetimine geçişi ve ABD'nin Afganistan'dan çekilme günü olarak tarihe geçmiştir. 15 Ağustosun 21 gün kadar sonra ise Taliban yönetimi yeni hükümetini ilan etmiş ve tamamen erkeklerden oluşan bir kabine kurmuştur.²³⁷ ABD ve NATO birliklerinin çekilmesinden sonra, Afganistan dünya medyasının en gözde konusu olmakta devam etmiştir. ÇHC ve Pakistan'ın desteğiyle büyüyen Taliban iktidarı, yalnızca Avrupa ve Batı dünyasında değil, aynı zamanda Orta Asya ülkelerinde de huzursuzlukla gözlemlenmektedir.²³⁸ ABD'nin Afganistan'daki birliklerini geri çekmesinin ardından ülkeyi yönetmeye başlayan Taliban, ekonomik desteğe ihtiyaç duydukları için ÇHC ve RF ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Taliban'ın, ÇHC'ye yaklaşma çabaları devam ederken, ÇHC ülkeyi istikrara kavuşturmak ve böylece Afganistan'da devam eden çatışmadan kaynaklanan kendi iç güvenlik risklerini azaltmak amacıyla Afganistan ile ekonomik bağlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Öte yandan Afganistan'ın, onlarca yıldır devam eden çatışmalar, yatırım eksikliği, kuraklık, yolsuzluk ve yasadışı uyuşturucu ticaretinin bir sonucu olarak kalıcı ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir.²³⁹

ÇHC'nin, Taliban yönetimine gösterdiği ılımlı tutumun arkasında; Afganistan'ın madencilik konusundaki finansman ve tecrübi eksiklikleri, kendi endüstriyel ihtiyaçlarını karşılamak ve karşı destek vermek fikrinin de olabileceği açıktır. Böylece bir taraftan da yarım kalan yatırım projelerinin yeniden ele alınmasını sağlamak da bu yaklaşımının bir başka cephesini oluşturacağı

---

²³⁶ Alperen, 2021, s.187-191.

²³⁷ Dilara Çetin, 'Afganistan'da Hükümet Değişikliği', GÜVSAM, S:28, İstanbul, (Eylül 2021), s.5.

²³⁸ Kişi, 2022, s.40.

²³⁹ Kelemen, 2021, s.1.

anlaşılmaktadır. Ayrıca, ÇHC yalnızca madencilik alanı ile sınırlı kalmayarak, çeşitli temel gereksinim, inşaat ve ulaşım sektörlerinde de milyar dolarlar bazında yatırımlar yapabileceğini beyan edip, Taliban yönetiminden bu projelerde çalışanların güvenliğinin sağlanmasını talep ettiği de bilinen konular arasında yer almaktadır. Bölgesel ölçekte ise, TKTY projesine Afganistan'ı da katarak, 62 milyar dolarlık bir yatırımdan faydalanmasını sağlayacağı da öngörülmektedir. Böylece Afganistan-Pakistan ulaşım koşullarını ıslah edecek ve madencilik anlaşmalarıyla çıkarılması düşünülen madenlerin de ÇHC sınırlarına iletilmesinde kolaylıklar sağlanacaktır.²⁴⁰

ÇHC, Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinden sonra Kabil'deki Büyükelçiliğini kapatmayan birkaç ülkeden birisi olmuştur. ÇHC başından itibaren söylem düzeyinde Afganistan'ın içişlerine karışmamaya, bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygıyı vurgulamakta ve bütün tarafları da içerisine alan Afganistan öncülüğünde ülke içi müzakereleri öncelediğini birçok defa tekrar etmiştir. Fakat Afganistan'da meydana gelen beklenmedik olaylar karşısında, sağduyulu ve keskin yaklaşımlardan sakınmış, Taliban lehine gelişen olayları tekrar değerlendirmek gibi bir tavır izlediği fark edilmiştir. Sonuçta ÇHC, Afganistan'da süregelen çatışmanın bir tarafı olmak yerine, sonuçlarının getirdiği olanakları değerlendirerek, yatırımlarının yeni yapılanmaya göre gözden geçirileceğini varsaymaktadır.

Bu doğrultuda 16 Şubat 2022 tarihinde ÇHC Dışişleri Bakanı Wang Yi, üst düzey Taliban yetkilileriyle görüşmek üzere habersiz bir ziyaret için Kabil'e gelmiştir. Bu, Wang Yi'nin Afganistan'a ilk ziyareti olmuştur. Ayrıca, Taliban'ın göreve başlamasından sonra Kabil'e seyahat eden en üst düzey ÇHC yetkilisi Wang Yi'dir. Kabil'de Taliban Dışişleri Bakanı Amir Khan Mottaqi'nin Wang Yi ile, ÇHC'ye kuru meyve ihracatı, burslar ve Çinli yatırımcılara vize verilmesi gibi konuları görüştükleri bildirilmiştir.²⁴¹ Daha sonra ÇHC Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan bir açıklamada Yi, şunları söylemiştir: "*Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı ulusları, Afganistan'ın yeniden inşası ve kalkınmasındaki birincil sorumluluklarını ciddiye*

²⁴⁰ Sümer-Canaltay, 2021, s.118-120.

²⁴¹ "طالبان: شرکت ملی نفت چین در افغانستان سرمایه گذاری میکند"، (6 آپریل 2022)،

<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-61009657/> (Erişim Tarihi: 06.04.2022)

almaya, Afgan halkının varlıklarını mümkün olan en kısa sürede iade etmeye ve Afganistan'da kaos yaratmak ve bölgeye zarar vermemek için her türlü çabayı göstermeye çağırıyoruz.”

Afganistan’a karşı askeri bir yaklaşımdan yana olmadığını her fırsatta belirten ÇHC, sorunu tek başına da çözemeyeceğinin çoktan farkına varmıştır. Bu amaçla bölgede kendisine yakın gördüğü Pakistan ile ve özellikle ŞİÖ-Afganistan irtibat kurulu gibi oluşumları kontrol ederek, çok taraflı bir Afganistan politikası uygulamaya çalışmaktadır.²⁴² Çünkü ÇHC, Afganistan’ın yirmi yıl öncesine dönmesini ve Afganistan’daki milyarlarca dolarlık çıkarlarını ve uzun vadeli hedeflerinin yok olmasını istememektedir. Sonuç olarak denilebilir ki bu ülkenin Afganistan’daki amacı askeri müdahale değildir.²⁴³

Aslında Afganistan ve ÇHC arasında gerçekleşecek olan güvenlik ve ekonomik işbirliği, bölgede istikrarın sağlanması için gereklidir.²⁴⁴

31 Mart 2022’de, Afganistan’ın komşuları Pekin’de toplanmışlardır. Bu toplantıda ÇHC Devlet Başkanı Şi Cinping, Afgan halkının "*barışçıl, istikrarlı, gelişmiş ve müreffeh bir Afganistan*" arzu ettiklerini ve bunun "*bölgenin ve uluslararası toplumun ortak çıkarına*" olduğunu beyan etmiştir. Şi aynı zamanda, "*ÇHC, Afganistan’ın egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne her zaman saygı duymuş ve bu ülkenin barışçıl ve istikrarlı gelişimini desteklemeye kararlıdır*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Ancak Taliban hükümetinin insan hakları ihlallerine ilişkin herhangi bir beyanatta bulunmamıştır.²⁴⁵

ÇHC, şimdiye kadar Afganistan’ın üç kilit sektöründe birkaç büyük proje başlatmıştır. Bunlar; madencilik, ulaşım altyapısı ve tarım ile ilgilidir. Ancak bu örneklerin bazılarında ÇHC’nin Afganistan’ın ekonomik gelişimine katkısı başlangıçtaki hedeflerin gerisinde kalmıştır. Tarım sektöründe, Afganistan-ÇHC hava koridoru, Afgan ekonomisinin temel sorunları için gerçekten çözüm oluşturamamıştır. Hava koridoru yerinde olsa bile, Afganistan hammadde ihraç

---

²⁴² Alperen, 2021, s.196.

²⁴³ <https://8am.af/chinas-interests-in-afghanistan/>, 2021.

²⁴⁴ Khalil, 2015, s.2.

²⁴⁵ "حمایت رهبر چین از ثبات افغانستان تحت کنترل طالبان"، (31 مارچ 2022)،

<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60940309/> (Erişim Tarihi: 31 Mart 2022)

etmeye devam ederken, ÇHC, ülkesinde gerçekleştirilen katma değerli süreçlerden elde edilen kârın çoğunu elinde tutmaya devam etmektedir.²⁴⁶

Diğer yandan Orta Asya'dan ÇHC'ye uzanan petrol ve doğalgaz boru hatları; ÇHC için hayati önem arz etmektedir. Çünkü bir tek Türkmenistan gazı ÇHC'nin doğalgaz ithalatının 81%ini oluşturmaktadır. ÇHC, Orta Asya'da ürettiği enerjiyi ülkesine taşımak için yeni hatlara ihtiyaç duymaktadır. Bunlar için en iyi rotanın ise Afganistan olduğu bilinmektedir. Afganistan rotası üç nedenle avantajlı görülmektedir. Bunların ilki bu yolun kısalığı, ikincisi ÇHC'nin Irak, Suudi Arabistan ve İran'a petrol bağımlılığını azaltmak ve üçüncüsü ise Afganistan madenlerinin ticareti ve kullanımı olarak özetlenebilecektir.²⁴⁷ Çünkü Afganistan'da 39,8 milyar varil petrol ve 1,8 trilyon metre küp doğalgaz rezervleri olduğu tahmin edilmektedir. Bu derece zengin yeraltı kaynaklarına, ÇHC'nin sıcak bakması ve Taliban ile iyi ilişkiler geliştirmek istemesi son derece mantıklı ve doğal görünmektedir.

Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahit yaptığı bir basın açıklamasında, Afganistan'ın kalkınması için ülkenin doğal kaynaklarının seferber edileceğini, herkesle dostane ilişkiler kurulmasının düşünüldüğünü ve ekonomiyi canlandırarak Afganistan'ın refah düzeyini arttırmayı amaçladıklarını ifade etmiştir.²⁴⁸ Aynı zamanda 6 Nisan 2022 tarihinde, CNPC şirketi yetkilisi Han Ryumin, Afganistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve İkinci Başbakan Yardımcısı Abdul Salam Hanafi ile yaptığı görüşmede Afganistan'a yatırım yapmakla ilgilendiğini ifade etmiştir. Bu görüşme ile ilgili Bakhtar Haber Ajansı, Hanafi'nin görüşmede "*Afganistan'da güvenliğin sağlandığını, yatırıma zemin hazırlandığını ve Taliban, yatırım sürecini kolaylaştırmak için ÇHC ile birlikte çalışabileceğini*" yazmıştır.²⁴⁹ Bu açıdan bakılırsa Afganistan'ın stratejik önemi yeniden ortaya çıkmış ve dünyanın gündemine oturmuştur. Diğer deyişle günümüz "Büyük Oyun"unun 21.yüzyıl versiyonuna bu kez büyük devletlerin yanında petrol şirketleri ve Taliban'da katılmıştır.

---

²⁴⁶ Kelemen, 2021, s.2.

²⁴⁷ ،(19 دسمبر 2021)، "منافع چین در افغانستان"، <https://8am.af/chinas-interests-in-afghanistan/> (Erişim Tarihi: 10.01.202)

²⁴⁸ Şeyhanlıoğlu, 2021, s.127.

²⁴⁹ <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-61009657>, 2022.

Aslında ekonomi, ÇHC'nin uluslararası politikalarına rehberlik etmektedir. Aralık 2019'da AB siyasetinden sorumlu ÇHC temsilcisi Wu Hongbo ilk kez kamuoyu önüne çıktığında ifade ettiği: ‘*Ekonomi Çin’in kalkınmasının anahtarıdır*’ savı ve aynı zamanda ‘*ÇHC'nin Afganistan'daki politikasının temelini oluşturmaktadır*’ cümlesi dikkat çekmektedir. Böylece Afganistan’ı saran kargaşa, Pekin’in, Afganistan’daki ekonomik katılımını genişletme çabalarını teşvik etmiştir. Bununla birlikte ÇHC, Afganistan’da siyasi olduğu kadar ekonomik olarak da giderek daha aktif hale gelmiştir.²⁵⁰ Çünkü ÇHC, Afganistan’ın en büyük ticaret ortaklarından biridir. Böylece ÇHC ticaret hacmini, Wahan Koridoru sayesinde daha da arttırmayı hedeflemektedir.²⁵¹

Diğer yandan daha önce anlatıldığı gibi, TKTY Projesi 1 trilyon dolardan fazla alt yapı yatırımı için çağrılar yapan bir çalışmadır. Gerçekte yapılmak istenen, ÇHC’yi ticaret yollarında ve iletişim ağlarında, tam merkezi pozisyonda tutmaktır. TKTY ortaklaşa bir ekonomik taraf tutma modeli oluşturmaktadır. Yatırım yapılacak ülkelere ÇHC bankalarından özel krediler sağlanarak, borçlandırılmaları planlanmaktadır. Yaratılan alacaklılık vaziyeti ise Pekin’e bir politik güç ve saygınlık kazandırmaktadır. Borçlanan; yıkılmış ve perişan olmuş ülkeler ise gücünü ve saygınlığını kaybetmektedir.²⁵²

Sıkıntılı bir ekonomik sistemi olan ülkeler için TKTY projesi çok tehlikeli bir kapan olarak işlemektedir. Bu tür projeler için harcanan borçlar ödenmediğinde, ÇHC borçlu ülkelerin ilk etapta siyasetçilerini ve daha sonra ise liman, havaalanı, baraj ve enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmeye kalkmaktadır.²⁵³

Bu politika sistemini gözden geçirdiğimizde; ÇHC’nin büyük güçlere sataşmadan, gelişmesini tamamlayamamış ve yoksul ülkeleri kazanmakta başarılı olduğu görülmektedir. Öte yandan, realist düşünen kesimin iddialarına göre ÇHC, TKTY projesinden elde edeceği siyasi gücü sonunda askeri güce çevirecektir.²⁵⁴ Çünkü eski batı emperyalizminin ÇHC üzerindeki tahakküm devirlerinden kalma bir

---

²⁵⁰ Kelemen, 2021, s.1.

²⁵¹ "اهمیت روابط چین در احیای اقتصاد افغانستان"، (5 سپتامبر 2021)،
<https://www.google.com.tr/amp/s/www.irna.ir/amp/84394684/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021)

²⁵² Michael G. Roskin-Nicolas O. Berry, Uluslararası İlişkiler: Uİ’nin Yeni Dünyası, 1.Baskı, Adres Yayınları, (Şubat 2014), s.353-356.

²⁵³ Erenel, 2021, s.38.

²⁵⁴ Dalkılıç, 2019, s.132.

alışkanlıkla, Çinliler yabancıyı, o yabancı kim olursa olsun, barbar telakki etmektedirler.²⁵⁵

Aslında bir ülkenin askeri güç potansiyeli, silaha ayırdığı bütçe ile ve bu bütçeyi kullanma biçimiyle rahatlıkla açıklanabilir. Bir başka deyişle iki devletin askeri güç karşılaştırmaları, savunma bütçesine ayırdıkları fonlar ve bunlardan nasıl yararlandıklarıyla kolayca karşılaştırılabilir. Öte yandan her bölgenin kendine has askeri dinamikleri de vardır. Bir ülkenin silahlı kuvvetler gereksinimlerini belirleyen siyasi olayları gözlemleyerek askeri bütçe gereksinimlerini arttıran siyasi olayları değerlendirmek, o devlet hakkında kesin hükümler sahibi olmamızı sağlayacak sonuçlar elde etmemize yaramaktadır.

Buradan yola çıkılarak, son yıllarda ÇHC'nin savunma harcamalarının bütçe içindeki oranını arttırdığı söylenebilir. Bu konu hem miktarsal ve hem de oransal olarak çeşitli tartışmalara yol açmıştır.²⁵⁶ Amerika ile kıyasladığımızda ise; Pekin'in savunma bütçesinin arttığı, ABD'nin ise askeri harcamalarını karşılayamadığı görülmüştür. Çünkü Andrew Erickson'un da dediği gibi “*Şi Cinping'den önce ÇHC'de hiçbir yönetici bu derecede büyük bir askeri gelişimi yönetmemiştir*”.

ÇHC'nin savunma bütçesinin artışının nedeni kısa vadede iç sorunlar ve uzun vadede ise hegemonik bir güç olma hayalinin peşinden koştuğu anlamına gelmektedir. ÇHC'nin kısa vadeli sorunlarına örnek olarak Doğu Türkistan'da yaşayan ve bağımsızlık isteyen Uygur Türkleri gösterilebilir. Bu halk çok eski tarihlerde İran ve Afganistan üzerinden oralara yerleşen toplulukların devamıdır.²⁵⁷

ÇHC'nin savunma bütçesinin artmasındaki dış etkenlerin en belli başlısı da, çevre ülkelere tahakküm ederek, hegemonik bir yapı oluşturmaktır. Bu yolla da ülke bütünlüğü savunulmuş olacaktır. Mesela Afganistan'da Uygur kökenli vatandaşlar, Taliban rejiminin baskısından çok, ÇHC'nin Afganistan'a yapacağı baskı ile onları yerinden yurdundan edebileceği korkusunu taşımaktadır. Eğer bu baskı sistemi çalıştırılmaz ise komşu ülkelerdeki kardeş halkların kışkırtmasıyla iç sorunlarla da karşılaşabileceği açıktır.²⁵⁸

---

²⁵⁵ Baban, 1983, s.244.

²⁵⁶ Khan, 2020, s.4.

²⁵⁷ Yünni Sedes, Çin-Hakikat ve Efsane, AKVA Kitapevi, Ankara, s.37.

²⁵⁸ جویل گونتر، "اویغور های چین از طالبان و اکنون از چین وحشت دارند"، (28 آگست 2021)، <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58354576?fbclid=IwAR2uvDenCBHYCXdtPn-08B6mVNFfKrhyjJn0brGvAunTxJOly0llzlnPf0+-/> (Erişim Tarihi: 20.10.2021)

SONUÇ

Çok uzun yıllardan beri dünyanın ilgi odağı olmaya devam eden Çin'in köklü tarihi yazılı belgelerle tespit edildiği için, günümüzde açık bir şekilde bilinmektedir. Bu yüzden geçmişten gelen Afganistan ve Çin ilişkilerinin takip edilmesinde çok problem yaşanmamıştır. Bu belgelerden anlaşıldığı üzere; deniz yollarının açılmasından çok önceki yıllarda Çin, Batı ile arasındaki tek köprü olan "İpek Yolu"nu kurmuştur. M.Ö. 2000'li yıllarda Jian adlı bir Çinli gezginin Afganistan'ı ziyaret ederek bir takım ticari faaliyetler geliştirdiği bildirilmektedir.

M.S. 631 ve 644 yılları arasındaki yazılı belgelerde de yine Afganistan'ı ziyaret eden gezginlerin gözlemleri anlatılmıştır. Aslında, Afganistan'ın dış dünya ile ilişkileri özellikle M.S. 15.yüzyılda Çin sayesinde gelişmiştir. M.S. 17.yüzyıla gelindiğinde ise artık köklü ticaret ilişkilerinden söz edilebilir duruma gelinmiştir. M.S. 19.yüzyılda Afganistan halkı Çinlilerin sömürge güçlerine direnmelerini ilgiyle izlemiş, Çin halkı da esarete direnen Afganistan halkını destekler davranışlar sergilemişlerdir. 1922 yılında Afganistan, Doğu Türkistan Bölgesine ilk konsolosunu göndermiş, aynı yıl iki ülke arasındaki ilişkilerin detayını görüşmek üzere Çin'den Afganistan'a ilk siyasi ziyaret yapılmıştır.

Çin'de siyasi değişiklikler olup ÇHC kurulduğu 1949 yılında da, ÇHC'yi tanıyan ilk ülke Afganistan olmuştur. İki ülkenin resmi politik ilişkiler kurması 1955 yılında gerçekleşmiş, daha sonra çok önemli sonuçlar doğuracak olan Bandung Konferansı'na birlikte katılmışlardır.

Afganistan Krallığı; ÇHC'nin, BM'deki yasal koltuğunun geri verilmesi için gündemi sürekli canlı tutmuştur. 1960 yılında da "Dostluk ve Saldırmazlık" anlaşması imzalamışlardır. Sınır Belirleme ve İşaretleme Anlaşması 1963'te bitirilmiştir. 1964 yılında ilk olarak Afganistan Devlet Başkanının ÇHC ziyareti gerçekleşmiştir. 1971 yılında BMGK'nın 2758 sayılı kararıyla ÇHC'nin tüm yasal hakları iade edilmiştir.

1973 tarihinde Afgan Krallığı yıkılarak, cumhuriyet idaresine geçilmiştir. ÇHC tarafı hemen bu idareyi tanımıştır. Fakat bu rejim çok uzun sürememiş, 1978'de kanlı bir darbe ile yıkılmıştır. Başa geçen Nur Muhammed Taraki, Afganistan

Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuştur. ÇHC hükümeti yine bu rejimi tanıyan ilk devlet olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Asya kıtasının, iki büyük gücü olan SSCB ve ÇHC arasındaki yöntem farklılıkları bu ülkeleri birbirinden uzaklaştırmıştır. Bir çeşit çıkar çatışması oluşturan bu rekabet sırasında her iki ülke de kendi ideolojilerini bölgeye ihraç etmeye çalışmışlardır. Bu tür gelişmeler sonrasında Afganistan'da SSCB yanlısı "Afganistan Demokratik Halk Partisi" ve ÇHC'ye yakın duran "Şula-i Javved" partisi kurulmuştur.

1979 tarihinde ÇHC, SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte Afganistan hükümetini değil, mücahitleri destekler hale dönmüştür. 1996 tarihinde, yönetimi Taliban ele geçirdiğinde, ÇHC yeni hükümetin İslami yaklaşımları nedeniyle bir tereddüte düşse de, daha sonra Taliban'ı destekler şekilde bir politika izlemesi gerektiğine karar vermiştir.

ÇHC, uyum politikası gereği, 1996-2001 yılları arasındaki her BMGK oylamasında Taliban'ı destekler şekilde davranmıştır. Ama 2001 yılında Taliban hükümeti devrilince bu sefer Afganistan İslam Cumhuriyeti Başkanı Hamit Karzai'yi desteklemiştir. ABD'nin işgaliyle Afganistan'daki durumu tekrar gözden geçirmesi gereken ÇHC, oldukça sınırlı çalışmalar yapmıştır. Sonraki yıllarda yatırım yapmaya ve askeri işbirliğine odaklanmıştır. Buna karşılık 15 Ağustos 2021 tarihinde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle başlayan ve Taliban'ın tekrar yönetimi ele geçirmesiyle devam eden durumda Kabil'deki büyükelçiliğini kapatmayan ülkelerden birisi olarak tarihe geçmiştir. Taliban ile ilişkilerini sağlam tutmaya uğraşan ÇHC, 16 Şubat 2022 tarihinde Dışişleri Bakanı Wang Yi ile birlikte bir heyeti, üst düzey Taliban yetkilileriyle görüşmek üzere habersiz bir ziyaret için Kabil'e göndermiştir.

31 Mart 2022'de, Afganistan'ın komşuları Pekin'de toplanmışlardır. Bu toplantıda ÇHC Devlet Başkanı Şi Cinqing, Afgan halkının "*barışçıl, istikrarlı, gelişmiş ve müreffeh bir Afganistan*" arzu ettiklerini ve bunun "*bölgenin ve uluslararası toplumun ortak çıkarına*" olduğunu beyan etmiştir. Şi aynı zamanda, "*ÇHC, Afganistan'ın egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne her zaman saygı duymuş ve bu ülkenin barışçıl ve istikrarlı gelişimini desteklemeye kararlıdır*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Ancak Taliban hükümetinin insan hakları ihlallerine ilişkin herhangi bir beyanatta bulunmamıştır.

Bütün bu politik çalışmaların sonucunda ÇHC, kuzey komşularıyla birtakım anlaşmalar gerçekleştirebilmiştir. Kazakistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın topraklarının bir kısmını satın almıştır. Bu dönemdeki çabalarının sonucunda ÇHC, bölgesel güvenlik sisteminin kurucusu haline gelmiştir.

Öte yandan, Aralık 2019'da AB siyasetinden sorumlu ÇHC temsilcisi Wu Hongbo ilk kez kamuoyu önüne çıktığında ifade ettiği: *"Ekonomi Çin'in kalkınmasının anahtarıdır"* savı ve aynı zamanda *"ÇHC'nin Afganistan'daki politikasının temelini oluşturmaktadır"* cümlesi dikkat çekmektedir. Sonrasında gelişen olaylar ve Afganistan'ı saran kargaşa ise, Pekin'in, Afganistan'daki ekonomik katılımını genişletme çabalarını teşvik etmiştir.

Günümüzde ÇHC'nin Orta Asya politikaları gözden geçirildiğinde, en belirgin yaklaşımının bu ülkelerle ticari ilişkiler kurmak olduğu görülmüştür. Öte yandan yalnızca bölgesel bir süper güç olmak arzusu ile değil, aynı zamanda da küresel bir baş aktör olmak amacıyla olan ÇHC'nin gelişimi için gerekli bütün hammaddeleri sağlamak için her türlü fırsatı değerlendirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Yani çok uzaklara gitmeye gerek kalmadan, hemen yanı başındaki kaynakları kullanmayı denemek akla gelen ilk çözüm olmaktadır. Bu amaçla ÇHC, Orta Asya'daki maden ve yeraltı kaynaklarını ülkesine taşımak ve onları değerlendirmek için bütün yolların ortasında olan Afganistan'ı kullanmayı en belirgin hedefi haline getirmiştir. Bir yandan da siyasi istikrarı olmayan ve bir başka güçlü ülkenin politikasına tabi durumdaki bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi, Afganistan ve ÇHC arasındaki olaylar hem kendilerini ve hem de çevrelerindeki diğer ülkeleri etkilemektedir.

ÇHC'nin enerji ihtiyaçlarındaki açığını karşılamak, çeşitli yeraltı zenginlikleri ile donatılmış Orta Asya Devletleri'nin başta uranyum ve petrol olmak üzere çeşitli yeraltı kaynaklarını kullanmak, ÇHC topraklarına sorunsuz aktarmak için önce ŞİÖ gibi örgütlerin kurulup gelişmesi sağlanmıştır. Sonrasında da TKTY gibi projelerle bir taraftan kendi siyasi geleceğinin yatırımlarını yaparken, diğer yandan da ticari açıdan ulaşım yollarını oluşturmaya çalışmıştır. İşte bütün bu siyasi kuruluşlar veya ticari çalışmaların tam ortasında yer alan coğrafi konumuyla Afganistan'ın huzurlu, uyumlu ve güvenilir bir ülke olarak var edilebilmesi için Afgan hükümetiyle olumlu ilişkilerini her zaman canlı tutmuştur. Afganistan'ı ŞİÖ'ye gözlemci üye olarak dahil

etmiş, TKTY'nin de geleceğini sağlamak üzere Afganistan'a hem ekonomik ve hem de siyasi destek vermiştir. Aslında TKTY'nin ticareti kolaylaştırma yaklaşımları Afganistan'ın ticaret yoluyla büyümesini sağlayacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Bunun yanısıra siyasi istikrarı sağlanmış, uyuşturucu ticareti ve radikal yaklaşımlı faaliyetlerden arındırılmış bir Afganistan'ın bölgedeki durumunun çok daha parlak bir noktada olacağı tartışılmaz bir durumdur.

Aslında son derecede uyumlu davranışlar içinde ve yalnızca ticari yaklaşımlar sergileyen ÇHC'nin, Afganistan'ın inşası ve ulaşım yollarına yaptığı yatırımları, ülkenin pazarlarına ve yeraltı kaynaklarına hakimiyet kurarak geri çekmeyi hedeflediğinin ortaya çıkması çok da şaşırtıcı görünmemektedir.

ÇHC'nin, ŞiÖ gibi politik örgütler ve TKTY gibi ekonomik açıdan bağlayıcı projelerle ülkeleri borçlandırıp zor durumlara çekmeye çalışabileceği varsayımı çeşitli çevrelerin iddiaları arasındadır. Çünkü sıkıntılı bir ekonomik sistemi olan ülkeler için TKTY projesi çok tehlikeli bir kapan olarak işlemektedir. Bu tür projeler için harcanan borçlar ödenmediğinde, ÇHC borçlu ülkelerin ilk etapta siyasetçilerini ve daha sonra ise liman, havaalanı, baraj ve enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmeye kalkmaktadır. Bunu hatırlatan belirtiler de yok değildir. Öte yandan, ÇHC'nin, son yıllardaki askeri harcamalarının, genel bütçe içindeki oranında bir artma olduğu belirginleşmektedir. Bu artışlar hem miktarsal ve hem de oransal olarak yükselmektedir. Andrew Ericson'un da belirttiği gibi “*Şi Cinping'den önce ÇHC'de hiçbir yönetici bu derecede büyük bir askeri gelişimi yönetmemiştir*”

Bu gelişmeler karşısında ilk akla gelen, ÇHC hegemonik güç kazanıp, dünyanın en büyük ekonomisi haline geldiğinde; bu günlerde uyumlu ve barışçıl yaklaşımlarda bulunduğu bölge ülkelerini ve özellikle de Afganistan'ı ambargo altına alarak, ekonomik ve siyasi baskılarını arttırmayı deneyebilecektir. Çünkü günümüzde artık iki ordu karşı karşıya gelip gerçek savaşlar yaparak hegemonik kazanımlara gitmemektedir. Artık küresel alanda süper güç olan devletler çok daha dolaylı ve askeri olamayan güçlerle bile dünya üzerinde etkili bir şekilde baskılarını gerçekleştirmektedirler. Öncelikle sosyal yapıyı kendilerine benzetip günlük yaşantıyı belli bir ortak noktaya getirdikten sonra, ticari ve siyasi yaptırımlarını devreye sokarak çok daha kansız, çok daha etkili ve ekonomik yollarla yönetimi ele

geçirebilmektedirler. Afganistan'ın da böyle bir sona doğru gittiğini görmek için çok da derin araştırmalar yapılması gerekmemektedir.

Diğer yandan ÇHC'nin, günümüzde kendi iç sorunlarıyla meşgul bir durumdaki Afganistan ile yürüttüğü destekleyici ve ekonomik yatırımcı politikasını, çok da zorlanmadan Afganistan'ın coğrafi konumunu ve yeraltı zenginliklerini kullanmayı hedefleyerek, baskısı altına alması düşünülemeyecek bir durum değildir. Daha önce dönemin süper güçleri SSCB ve ABD'nin işgallerini yaşamış Afganistan'ın, dünyanın yeni süper gücü olmaya hevesli ÇHC tarafından nasıl bir duruma sürükleneceği, önümüzdeki yılların belli başlı siyasi ilişkiler konusu olmaya aday bir durumdur.

Diğer yandan aldığımız sonuçlara dayanarak, Afganistan-Çin ilişkilerini önümüzdeki on yıl boyunca etkileyebilecek faktörler arasında güvenlik durumu, ekonomik işbirliği ve siyasi istikrar yer alabilir. Ayrıca, Afganistan'daki içsel gelişmeler, bölgesel güç dengeleri ve uluslararası oyuncuların tutumları da ilişkileri etkileyebilir. Bölgedeki jeopolitik değişiklikler ve enerji kaynaklarına erişim gibi faktörler de önemli etkenler olabilir.

Afganistan-ÇHC ilişkilerinin bugünkü durumu incelendiğinde de, geleceğinde üçüncü büyük etki sahibi olabilecek aktörler arasında Pakistan, ABD ve Rusya yer almaktadır. Çünkü Pakistan, bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği açısından etkili olabilir. ABD'nin bölgedeki politikaları ve uluslararası bağlamdaki rolü de ilişkileri etkileyebilir. Ayrıca, Rusya'nın bölgesel çıkarları ve enerji kaynaklarına erişimi de ilişkileri şekillendirebilir.

Son olarak da; ÇHC'nin yayılcı politikasından vazgeçmesi v Afganistan-ÇHC arasındaki ilişkilerin dostane ilerlemesi, bölge istikrarına olumlu katkılarda bulunabilir. ÇHC'nin ekonomik yatırımları ve işbirliği projeleri, Afganistan'ın kalkınmasına yardımcı olabilir ve istikrarı artırabilir. Bu, bölgede ekonomik büyümeyi teşvik ederek istikrarı artırabilir ve potansiyel olarak sınır ötesi işbirliği ile bölgenin entegrasyonunu destekleyebilir. Ayrıca, Çin'in diplomasisi, bölgesel çatışmaların çözümüne katkıda bulunabilir ve bölgenin geleceği için daha olumlu bir perspektif sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- ABLET, Alimcan, Çin'in Dış Politikalarına Farklı Alanlardan Bakış, Astana Yayınları, Ankara, Nisan 2021.
- ALPEREN, Ümit, "Çin'in Afganistan politikası: Pragmatik temkinli esneklik", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021.
- BABAN, Cihad, İsa Öncesinden Günümüze Kadar Çin Tarihi, İstanbul, 1983.
- BAĞBAŞLIOĞLU, Arif, "NATO'nun Afganistan müdahalesi'ni yeniden düşünmek", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021.
- BONİ, Filippo, "Afghanistan 2020: The US-Taliban peace deal, intra-Afghan talks and regional implications", Asia Maior, C:31.
- ÇETİN, Dilara, "Afganistan'da Hükümet Değişikliği", GÜVSAM, S:28, İstanbul, Eylül, 2021.
- ÇINAR, Ali Ergun, "Afganistan Kronolojisi", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021.
- Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi, "ABD'nin Ticari Zorbalığı Dünyaya Zarar Veriyor", İpek Yolu, S:8, 2019.
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "Asya'da Genç Bir Bölgesel Örgüt: CICA-AİGK", İpek Yolu, S:8, 2019.
- DALKILIÇ, Levent, "Çarpışan Büyük Stratejiler: Asya Mihveri, Kuşak ve Yol", Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019.
- DİLEK, Serkan, "Küresel ve Bölgesel Rekabet Açısından Avrasya'nın Jeopolitik Önemi", Avrasya Denklemine Rusya-Çin Rekabeti, Murat Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021.
- DKHAR, Anita - MOHAMMAD TAMİM, Mohammad Alem – WALİD, Saydi Sayed, "Perspectives and Obstacles for Afghanistan to be a Part of the China's Belt and Road Initiative", Social Science, Education and Humanities Research, C:580, 2021.
- EBERHARD, Wolfram, Çin Tarihi, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- ELMACIOĞLU, Tuncer, Bilgece Yaşamak, Hayat Yayınları, İstanbul, 2003.

- ERŞAN, Yağmur, ‘‘Çin ve Sahraaltı Afrika İlişkileri: Güney-Güney İŞbirliği?’’, Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019.
- FAİSAL, Muhammad, ‘‘Pakistan-China Relations: Beyond CPEC’’, İnstitute of Strategic Studies, 2020.
- FEYZİÖĞLU, Hamiyet Sezer, ‘‘Batı-Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti’’, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 36, S. 62, 2017.
- GAFARLI, Orhan, Avrasya Çıkmaı Yeni Büyük Oyunu Kim Kazanacak?, 1.Baskı, Nobel, Ankara, 2015.
- GALEANO, Eduardo, Aynalar, çev. Süleyman Doğru, 13.Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul, (Kasım 2021).
- GÜÇLÜ, Yeşim – YORULMAZ, Murat, ‘‘Küresel ve Bölgesel Rekabet Açısından Avrasya’nın Jeopolitik Önemi’’, Avrasya Denklemine Rusya-Çin Rekabeti, Murt Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021.
- İKRAM, Mohammad, ‘‘CPEC Re-Orientatıon of China-Pakistan Relations’’, South Asian Studies, C:35, S:2, (Haziran-Aralık 2020).
- İNAÇ, Hüsamettin, ‘‘Talibanı iktidara taşıyan sosyopolitik saikler: Süreç ve aktör analizi’’, İŞgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021.
- İSMAYIL, Toğrul – ODUNCU, Mustafa Erhan, ‘‘Çin-Rusya İlişkilerinin Askeri ve Güvenlik Boyutu’’, Avrasya Denklemine Rusya-Çin Rekabeti, Murt Yorulmaz-Serdar Yılmaz (Ed), Astana Yayınları, Ankara, 2021.
- JAVAİD Umbreen – RASHİD, Azhar, ‘‘China Central Asia Relations and opportunities for Pakistan’’, South Asian Studies, C:31, S:2, (Haziran-Aralık 2016).
- KARACA, R. Kutay, Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba, 2.Baskı, İQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KELEMEN, Barbara, ‘‘China’s Economic Stabilization Efforts in Afghanistan: A New Party to the Table?’’, Middle East İnstitute, (21 Ocak 2021).
- KERR, Gordon, Kısa Çin Tarihi, çev. Şükrü Alpagut, 1.Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2021.
- KEYVAN, Özlem Zerrin, ‘‘Thucydides Tuzağı’na Karşı Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında ABD ve Çin Ekonomik İlişkileri’’, Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019.
- KHALİL, Ahmad Bilal, ‘‘The Raise of China-Afghanistan Security Relations’’, The Diplomat, 2015.

- KHAN, Hafeez Ullah, "China, the emerging economic power: options and repercussions for Pak-US relations", *International Politics*, (26 Ekim 2020).
- KİSSİNGER, Henry, ÇİN Dünden Bugüne Yeni Çin, çev. Nalan Işık Çeper, 1.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2015.
- KİŞİ, Erden, "Uluslararası Alanda Afganistan Sorunu: Taliban İktidarı, Afgan Mülteciler ve Türkiye", *International Journal on Social Sciences*, C:7, S:1, Mart 2022.
- KODAMAN, Timuçin - BURAK GONCA, İsa, "Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişiminin Orta Asya'da Algısı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C:5, S:5, 2016.
- KORTUNOV, Andrey, "Afganistan meselesinin çözümü: gerekli koşulları ve uluslararası sonuçları", İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Ali Alpay (çev), *Türkiye Günlüğü* (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021.
- MUSTAFA, Ghulam – AHMED, Mansoor – JUNAID, Aamir, "Role of China and İnan in Afghanistan Peace Process", *Sir Syed Journal of Education & Social Research*, C:3, S:4, (Kasım-Aralık 2020).
- OKTAY, Fatih, Çin ve Dünyanın Geleceği, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.
- OKTAY, Fatih, Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2020.
- ÖĞÜTÇÜ, Mehmet, Geleceğimiz Asya'da Mı? Yaralı Asya, Çin ve Türkiye, 2.Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl, Çin Bir Devrin Uyanışı, Nobel Kitabevi, İstanbul, 2006, s.15.
- RASULJANOVNA, İsmatullayeva Nargiza – RAKHMONQULOVICH, Karimov Nodir, "Trade Relations Between Ancient Bacteria and China on the 2-1 BC", *The American Journal of Social Science and Education İnnovations*, C:2, S:7, (Haziran 2020).
- ROSKİN, Michael G. – BERRY, Nicholas O., Uluslararası İlişkiler: Uİ'nin Yeni Dünyası, 1.Baskı, Adres Yayınları, (Şubat 2014).
- ROSS, Robert S., "It's not a cold war: competition and cooperation in US-China relations", *China International Strategy Review*, C:2, (19 Haziran 2020).
- ROY, Olivier, Kayıp Şark'ın Peşinde, çev. Haldun Ayırı, 2.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2021.
- ROY, Olivier, Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi, çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, Aralık 2018.

- SAGDIÇ, Hayrettin, ‘‘Afghanistan Sorunu Karşısında Türkistan ve ABD’nin Orta Asya Devletlerinde Üs Talebi’’, İJVUTS, C:3, S:6, (Ağustos 2021).
- SARWAR, Fareeha – SIRAJ, Uzma, ‘‘Afghan Peace Process: Regional Complexities and the Role of China’’, NUST Journal of International Peace & Stability, C:4, S:1, 2021.
- SCOBELL, Andrew – RATNER, Ely – BECKLEY, Michael, ‘‘China’s Strategy Toward South and Central Asia (An Empty Fortress)’’, RAND Corporation, 2014.
- SEDES, Yümnü, Çin-Hakikat ve Efsane, AKVA Kitabevi, Ankara.
- SÜMER, Vakur – CANALTAY, Cengizhan, ‘‘Uluslararası öıkar dengeleri arasında sürüklenen öлке: Afghanistan’’, İşgal, direniş, dış müdahale ve iç çatışmaların ardından AFGANİSTAN, Türkiye Günlüğü (üç aylık fikir ve kültür dergisi), Ankara, 2021.
- ŞEN Abdulkadir, "Afghanistan: ABD Müdahalesi ve Taliban'ın Dönüşü", SDE Akademi Dergisi, C:2, S:4, Nisan 2022.
- ŞEN, Osman, ‘‘Uluslararası İlişkiler Disiplinin Gelişimi’’, Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar, Mehmet Şahin-Osman Şen (Ed), Kripto Basım Yayım Dağıtım, Ankara, 2014.
- ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, Asya’nın Kalbi Afghanistan, 1.Baskı, KDY Akademi, İstanbul, Ağustos 2021.
- TUNÇ, Ahmet – KIZIL, Bilal, ‘‘Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler’’, Birey ve Toplum, C:8, S:16, 2018.
- ÜNGÖR, Çağdaş, ‘‘Türkiye’nin Ufkundaki Asya-Pasifik’’, Asya Pasifik Çalışmalarında Yeni Ufuklar, Çağdaş Üngör (Ed), Küre Yayınları, İstanbul, 2019.
- سخنیار، غلام محمد، روابط پنجاه ساله افغانستان و چین (20 جنوری 1955 – 20 جنوری 2005)، مرکز مطالعات استراتیژیک وزارت امور خارجه، کابل، 2015.
- رفیعی، فاطمه - مشیدی، محیا، توسعه اقتصادی چین: سیاست ها و راهبرد انرژی آن، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، تهران، 2016.
- ون، یی، چگونگی شکل گیری یک ابر قدرت اقتصادی (رمز گشایی از صنعتی شدن سریع چین)، ترجمه. حسین صبوری، کارخانه انتشارات ترمه، تهران، 2018.
- واسرسترام، جیفری، چین در قرن بیست و یک آنچه همه نیاز دارند بدانند، ترجمه. بسم الله علی زاده-جمعه خان رهیاب، چاپ اول، انسیتیوت مطالعات استراتیژیک افغانستان، انتشارات امیری، کابل، 2016.
- علم، سردار علم – فضلای، فضل الرحمن – صایب، تاج محمد – مواج، عبدالقوس – سادات، سید همایون، بررسی تاریخ افغانستان، چاپ اول، انتشارات نویسا، کابل، 2020.

- پیرزاد غزنوی، ابذر، تاریخ سیاسی افغانستان معاصر 8 (کودتای خونین هفت ثور 1357 و رژیم کمونیستی جمهوری دموکراتیک خلق دوران تره کی)، چاپ اول، نشر احسان، کابل، 2020.
- صفاری، سلطان شاه، تاریخ روابط خارجی افغانستان، ترجمه. امان الله امانی، چاپ اول، انتشارات نوی مستقبل، کابل، 2019.
- بارفیلد، تامس جفرسون، تاریخ فرهنگی و سیاسی افغانستان، ترجمه. عبدالله محمدی، موسسه انتشارات عرفان، تهران، 2020.
- شایگان، داریوش، آسیا در برابر غرب، موسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، 2016.
- خلیلی، محسن، "بزنگاه کرونا و ستفالیای نوین بین المللی"، فصلنامه ی مطالعات میان رشته ی در علوم انسانی، ج:3، ش:12، 2020.
- انصاری، محمد تقی زاده- باقرنیا، نیلوفر، "ماهیت رقابت هند و چین در حوزه جنوب آسیا"، دو فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، ج:13، ش:41، 2020.
- لطیف اف، جوره - محمودی، مرتضی، سیاست و حکومت در افغانستان (نقش قدرت های خارجی از 1980)، چاپ اول، نشر فوژان، تهران، 2017.
- رحیمی، حسین، سیاست خارجی افغانستان در آسیای مرکزی؛ فرصت ها و چالش ها (1991 تا 2014)، مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، کابل، 2021.
- بلخی، میرویس، افغانستان و منطقه از چشم انداز غرب آسیا، چاپ اول، موسسه تحصیلات عالی افغانستان، انتشارات امیری، کابل، 2020.
- سازمند، بهاره، سیاست خارجی قدرت های بزرگ در قرن 21، انتشارات موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، تهران، 2018.
- بارفیلد، تامس جفرسون، تاریخ فرهنگی، سیاسی افغانستان، ترجمه: عبدالله محمدی، موسسه انتشارات عرفان، تهران، 2019.
- مطمین، عبدالحی، ملا محمد عمر، طالبان او افغانستان، چاپ اول، افغان خپرنودیبه تولنه، کابل، 2017.
- مصون، غلام سخی، روابط بین المللی افغانستان، چاپ اول، موسسه انتشارات زوری، کابل، 1975.
- استون، ر.، "رابطه ی عجیب و غریب چین با طالبان"، ترجمه. جلیل پژواک، (2019)،
<https://www.etilaatroz.com/81673/chinas-strange-relationship-with-taliban/>
 (Erişim Tarihi: 28.03.2021).
- عبدالمتین فرمند، "جایگاه چین در دیپلماسی طالبان"، (2015)،
<http://www.jomhornews.com/fa/article/92123/16:51> / (Erişim Tarihi:
 02.04.2022).
- "طالبان: شرکت ملی نفت چین در افغانستان سرمایه گذاری میکند"، (2022)،
<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-61009657/> (Erişim Tarihi:
 06.04.2022)
- "حمایت رهبر چین از ثبات افغانستان تحت کنترل طالبان"، (31 مارچ 2022)،
<https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60940309/> (Erişim Tarihi: 31 Mart
 2022)

"اهمیت روابط چین در احیای اقتصاد افغانستان"، (5 سپتامبر 2021)،
<https://www.google.com.tr/amp/s/www.irna.ir/amp/84394684/> (Erişim Tarihi: 12.10.2021)

"منافع چین در افغانستان"، (19 دسمبر 2021)،
<https://8am.af/chinas-interests-in-afghanistan/>
(Erişim Tarihi: 10.01.2021)

جوئل گونتر، "اویغور های چین از طالبان و اکنون از چین وحشت دارند"، (28 اگست 2021)،
[https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58354576?fbclid=IwAR2uvDenCBHYCXdtPn-08B6mVNFfKrhyjJn0brGvAunTxJOly0llzlnPf0+/-](https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58354576?fbclid=IwAR2uvDenCBHYCXdtPn-08B6mVNFfKrhyjJn0brGvAunTxJOly0llzlnPf0+/) (Erişim Tarihi: 20.10.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Abdul Satar RAFAT YAVUZ

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

- 1.İngilizce – Orta
- 2.Türkçe – İleri
- 3.Türkmence – İleri
- 4.Farsça – İleri
- 5.Özbekçe – İleri
- 6.Peştuca – Başlangıç

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar: